

TÜRKİSTAN

SAYI: 8
YIL: 2
1989
3000 TL

Ü Ç A Y L I K İ L M î E K O N O M İ K D E R G İ

TÜRKİSTAN

3 AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

Sahibi

Türkistan Yayın Merkezi Adına
Emin Mindan

Genel Koordinatör
A. Ahat Andican

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Erol Kaymak

Grafik - Dizayn
Erol Kaymak

Fotoğraflar
Türkistan Yayın Merkezi
Manas Film - Fotoğraf Arşivi

Yazı Kurulu

Prof. Dr. A.BİCAN ERCİLASUN

Doç. Dr. A.Ahat ANDİCAN

Prof. Dr. Abdülkadir DONUK

Dr. Baymirza HAYİT

Eşref Bengi ÖZBİLGİN

H.Emel Aşa.

Doç. Dr. Kıyamüddin BARLAS

Prof. Dr. Mehmet SARAY

Doç. Dr. Orhan KAVUNCU

Avk. Reşit ŞAŞIHÜSEYİNOĞLU

Doç. Dr Timur KOCAOĞLU

Gönderilen yazılar iade edilmez,
yazılar yazı kurulunun onayı ile yayınlanır.

YURT DIŞI TEMSİLCİLİKLERİ

J.S.A:

Abdullah Kwaja, 100 Horizon Dr. Boonton, NJ,
07005 Tlf.: (201) 792-3007 Home: (201) 334-0452

ALMANYA:

Çağatay Koçar, Kölner Platz, 2-800, MÜNCHEN.
Tlf.: (89) 309163

S.ARABİSTAN:

Abdul Hakim Karı, P.O.Box: 567, MEDİNE
Tlf.: 8362003

Ekber Yassa, P.O.Box: 107, RİYADH 11411
Tlf.: 4764429 Home: 4763109

PAKİSTAN:

Dr. Abdul Cabbar, P.O.Box: 1120, PESHAWER,
Tlf.: (521) 42218 Home: (521) 40415

DERGİ SATIŞ MERKEZLERİ

İSTANBUL:

Türkistan Yayın Merkezi, Cerrahpaşa Cad.
No: 37/1, Aksaray.

FARABİ KİTABEVİ, Vezneciler Cad. Beyazıt.
ENDERUN KİTABEVİ, Beyaz Saray, Beyazıt.

ANKARA:

DİYANET KİTABEVİ, Sıhhiye, Ankara.

TÖRE KİTABEVİ, Sakarya Cad. No: 30, Ank.

ECDAT KİTABEVİ-Yayın Pazartaralama-Mithatpaşa
Cad. Lades Han. No: 46/8 Kızılay-Ankara

KONYA:

SERDENGEÇİT NEŞRİYAT, Zafer Meydanı, Hacı

Hasan Koyuncu Kitapçılar Çarşısı P/22, Konya

OTAĞ KİTABEVİ, Bedesten İçi, Ahi Baba Sok.

No: 22/A Konya

MİLLİ ÜLKÜ YAYINEVİ, Matbaccılar İçi, Hasan

Rüşti Sok. No: 11/B Konya.

Değerli Okuyucular,

Elinizdeki sayıyla birlikte "Türkistan" dergisi ikinci yılını tamamlamış oluyor. Bu günlere gelebilmemiz siz sayın okuyucularımızın sevgi ve desteğiyle gerçekleşmiştir. Bu nedenle hepinize sonsuz teşekkürlerimizi sunmak istiyoruz.

Bu sayımızda özellikle Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde büyük problem haline dönüşmüş ekolojik meselelerle ilgili yazılar bulacaksınız. Ayrıca değişik yörelerde yaşayan Türk aydını nasıl düşünüyor, neler yazıyor? Bunu kaynağından aktarabilmek için gazete veya dergilerden alınmış yazılar var.

Türkiyede politikaya yön verenler Türk Dünyası hakkında ne düşünüyorlar? Dergimiz Türkistan bu amaçla bir röportaj dizisi hazırladı. İlk görüşme DYP Lideri Sayın Süleyman Demirel ile yapıldı. Bu röportajlar ilerideki sayılarda devam edecektir.

Değerli okuyucular,

Ülkemizdeki enflasyon ve fiyat artışları yayıncılığı çok masraflı bir olay haline getirmektedir. Derginin birinci hamur kâğıda ve renkli olarak basılmasından vazgeçmek istemediğimiz özelliklerdendir. Fakat bu da maliyeti etkiliyor ister istemez. Yeni yıl için abone bedelini 20.000.- TL. olarak belirlemek gerekti. Abone için

"Türkistan Yayın Merkezi"

Posta Çeki: 341020''noya

20.000.- TL. yatırarak yeni yılda da birlikte olmamızı sağlamanız dileğiyle hepinizin yeni yılını kutluyoruz.

Doç. Dr. Ahat Andican

3. AYLIK İLMİ EKONOMİK KÜLTÜREL DERGİ

İÇİNDEKİLER

SOVYET ORDUSUNDAKİ DEMİR TABUTLAR	2	
SÜLEYMAN DEMİREL İLE SOHBET	4	Serap İlaslan
SÜRGÜNDEKİ KIRIM TÜRKLERİNİN BU GÜNKÜ DURUMU	6	Zafer Atay
KAŞGAR <i>Quick Dergisinden</i>	8	Müjdat Kayayerli
X KAZAKİSTANDAKİ NÜKLEER DENEMELER	10	Abdurrahman Altay
ÇEVRECİ HAREKETLER VE AKLANAN KAZAK ŞAİRLERİ	12	Kazak Edebiyat Ahmet Türköz
I. MİLLİ TÜRKİSTAN KURULTAYI	14	
TÜRKİYE TÜRKİSTAN MÜNASEBETLERİ	18	Prof. Abdülkadir Donuk
TÜRKİSTANLI AYDINLARIN TÜRK KÜLTÜR HAYATINA ETKİLERİ	22	Doç. Dr. Orhan Kavuncu
TÜRKİYE VE DIŞ DÜNYADAKİ TÜRKİSTANLILARIN PROBLEMLERİ- VE ÇÖZÜMLERİ	24	Doç. Dr. Ahat Andican
ÖLMES KAYALAR	29	Mehmetali Mahmudov
FÂRÂBÎ	37	Hakan Poyraz
GURBET İLLERDE BİR MEZAR TAŞININ HATIRLATTIKLARI	41	Kazım Gültepe
HAZARIM <i>Şefaet Mehdiyev</i>	44	Erol Kaymak
AZERBAIJAN TARİH — MEDENİYET ABİDELERİNİ MUHAFAZA CEMİYETİ	46	Edebiyat ve İnce Sen'et'den H. Emel Aşa
X TÜRKMEN TÜRKÇESİNİN TARİHİ	51	Ata Atacanov
DİL HUKUKU EL HUKUKU	52	Serap İlaslan
İSMAİL GASPIRALI (Ölümünün 75.Yılında)	55	Oya Deniz Çangar
BİR KIBRIS DESTANI	57	Boğaç Han
TÜRKİSTAN TÜRK ŞİİRİ	58	Sabir Karger
OKUYUCU MEKTUBU	60	Hatice Yassa
ARMAĞAN (şiir)	62	Fahretin Öztoprak
INDEX	63	Derviş İlyasoğlu

Adres: Türkistan Yayın Merkezi - Cerrahpaşa Cad. No: 37 / 1 Aksaray-İstanbul **Yazışma:** P.K.-13 Cerrahpaşa- İstanbul.
Dizgi: Çiftçiler Dizgi Servisi **Baskı:** Yalçın Ofset **İlan Tarifesi:** Tam Sayfa Renkli (Dış Kapak) 300.000.- TL. Tam Sayfa Renkli (İç Sayfa) 250.000.- TL. Tam Sayfa Siyah-Beyaz (İç Sayfa) 150.000.- TL. sürekli ilanlarda % 25 iskonto yapılır.
Hesap No: 1006 - 300 - 1236081 Türkiye İş Bankası, Bakırköy, Şubesi (İSTANBUL) **Yıllık Abone Bedeli:** Türkiye: 12000.- TL. Almanya 40 Mark. U.S.A. 20 \$ S. Arabistan 100 Riyal.

Sovyet Ordusuna Askerlik Yapmaya Giden Türk Gençleri Sağ Gidip Demir Tabutlarda Geri Dönüyorlar

Birlik Hareketi mensupları Eylül ayı içerisinde yaptığı incelemeler sonucunda Sovyet ordusunda bir 'Türk Katliamı' olduğunu ortaya çıkardı. Askere alındıktan bir süre sonra 'Çocuğunuz intihar etti.' gerekçesiyle demir tabut içerisinde cesetlerin gönderilmesi ve ailelerine verilmeden devlet eliyle defnedilmesi öteden beri bilinen bir uygulamaydı. Aileler olaya inanmasalar da ellerinden birşey gelmiyor ve acılarını içlerine gömüyorlardı.

Sovyet İmparatorluğu'nun bir baskı ve zulüm rejimi halinde sürdürülmesini sağlayan en önemli etkenlerden birisi Troçki tarafından kurulan "Kızılordu" dur. Değişik illiyetlerden askere alınan gençler kendi bölgelerinden uzak yerlerde görev yaptırılarak Rusların "Farklı milletlerden tek tip sosyalist insan olmasına çalış...tır. Böylece, Kızılordu bir eritme potası olarak kullanılagelmıştır.

İkinci cihan harbinde Türklerin Almanlarla birlikte Ruslara karşı savaşması, Moskova'nın geçmişte var olan 'Türkleri ordunun vurucu kesiminde görev vermeme' politikasını daha da güçlendirmiştir.

Geçen yıl Türkistan'ın Özbekistan cumhuriyetinde kurulan ve hızla gelişen 'Birlik Hareketi' diğer Türk bölgelerindeki halk cepheleleri gibi askere alınan gençlerin kendi vatanlarında hizmet yapmaları görüşünü savunmaktadır.

Birlik Hareketi mensupları Eylül ayı içerisinde yaptığı incelemeler sonucunda Sovyet ordusunda bir 'Türk Katliamı' olduğunu ortaya çıkardı. Askere alındıktan bir süre sonra 'Çocuğunuz intihar etti.' ge-

rekçesiyle demir tabut içerisinde cesetlerin gönderilmesi ve ailelerine verilmeden devlet eliyle defnedilmesi öteden beri bilinen bir uygulamaydı. Aileler olaya inanmasalar da ellerinden birşey gelmiyor ve acılarını içlerine gömüyorlardı.

Geçen aylarda aynı açıklamayla Türkistan'a gönderilen tabutların birkaçı 'Birlik Hareketi' mensupları nca açıldığında yıllardır Kızılordu'da süregelen Türk katliamı ortaya çıktı.

İntihar etti denilen cesetlerden birisinin sırtında yedi kurşun deliği mevcuttu. Bir diğer cesedin göğüs derisi dilimler halinde yüzülmüştü.

Bu gerçeklerin ortaya çıkması halk arasında derin bir infiâl ve nefret uyandırmıştır. Eşitlik ve kardeşlik yalanlarıyla dolu türküler söyleyen Rusların idareleri altındaki milletlere bu yüzyılda bile nasıl hunharca davrandıkları bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Ekli listede sadece Fergana vilayetinde son bir kaç ay içerisinde intihar gerekçesiyle memleketlerine gönderilen gençlerin listesi verilmiştir.

Bu şekildeki cinayetlerle dökülen

kanlar elbette yerde kalmayacaktır. Yumuşama ve yeniden yapılanma gibi sempati doğuran politikaların arkasında sürdürülen bu acımasız müslüman -Türk kıyımını dünya kamuoyuna sunuyoruz:

SOVYET ORDUSUNDA HİZMET ETMEKTE OLANLARIN ÖLÜM LİSTELERİ

1. Taşmatov Ahradcan

Fergana vilayeti, Özbekistan ilçesi, 2- Bölüm çağrı tarihi Mayıs 1989. Hizmet Yeri : Kızıl Orda vilayeti, Lenin Şehri-7, garnizon 95568. Ölüm tarihi : 3-8-1989. Ölüm Sebebi: Beyin Zedelenmesi. Mezarı açılıp bakıldığında başının beyin kısmından ağır darbeler yediği anlaşılmıştır.

2. Baycanov Muhiddin

Fergana Vilayeti, Kokant şehri, Çarnışev Mah. 41. D.37. Çağrılış Tarihi, Kasım 1989. Hizmet Yeri, Aktepe Vilayeti, Enba Şehri, Garnizon bölümü : 29284. Ölüm Sebebi, intihar. Ölüm Tarihi : 24-5-1989.

3. Nasirov Adilcan

Namangan Şehri 5. Sok. Telmana çıkmazı 1. ev...Çağrılış tarihi : Kasım 1988, Hizmet Yeri, Postacı 41314. Acayip ölüm. Sonuç, iki tank

не известно.

8. Назиров Илхомджон - Ферганская обл., Узбекский р-он, к-з им. Ленина, село Коммуна. Время призыва июнь-1988г. Место службы Укр. ССР Ивано-Франковская обл. в-ч 81671. Заключение о смерти: Поражен электрическим током. Время смерти 2 августа 1989г. Ввиду полного разложения трупа гроб вскрыть не имелось возможности. Настоящая причина смерти не известна.
9. Окилов Насиржон - г. Наманган, Шахмарданский проезд 2, дом 17. Время призыва май-1989г. Место службы Алтайский Край г. Бийск в-ч 75429. Причина смерти гипертония. Настоящая смерть не известна.
10. Абдурахманов Бурхонжон - Ферганская обл., Фрунзенский р-он, Массив Янгикишлак дом 198. Время призыва май-1989г. Место службы Кизил-Ординская обл., г. Ленинск-7, в-ч 63582. Заключение о смерти: Инфекционное заболевание эхинок. Время смерти 23 августа 1989г. Настоящая смерть не известна, однако в области груди полностью скализирована кожа.
11. Исмаев Салахиддин - г. Коканд, ул. Янгибадам 51. Место службы и время смерти не уточнено. Заключение смерти: Самоубийство.

СПИСОК ЛИЧНОСТЕЙ ПО КРИМ. СЛУЖБ. В РЯДАХ СОВЕТСКОЙ АРМИИ.

1. Ташматов Ахромжон - Ферганская обл., Узбекский р-он, 2-отдел. Время призыва-май 1989 г. Место службы-Кизилдинская обл., г. Ленинск-7, в-ч 95568. Время см-3 августа 1989г. Заключение о смерти: черепно-мозговая травма. После вскрытия гроба обнаружено что тело покрыто в синяках, в мозговая часть лопы травмирована острым предметом.
2. Байхонув Мухидин - Ферганская обл., г. Коканд ул. Чернышевского 41 кв. 37. Время призыва ноябрь 1988г. Место службы-Акмолинская обл., г. Эмба в-ч 29284. Заключение смерти-самоубийство. Время смерти 24 июня 1989г. После вскрытия гроба обнаружено на теле со ст-ны спины 7 пулевых отверстий.
3. Носиров Одилжон - г. Наманган, 5-проезд Тельмана туп. 1, дом 3. Врем-призыва ноябрь-1988г. Место службы полевая поч-41314. Причина смерти задавлен между двумя тан-ми. Гроб вскрыть военнослужащие не дали возмоз-ности. Настоящая причина не известна.
4. Отахонов Дильшоджон - Ферганская обл., Раштанский р-он, колхоз им. На-бригада 1. Время призыва ноябрь-1988г. Место сл-бы Пермская обл. Заключение о смерти: Черепно-мо-зговая травма. Время смерти 14 августа 1989г. Гро-вскрыть военнослужащие не дали возможности. Нас-тоящая причина смерти не известна.
5. Холматов Исраил - г. Наманган ул. Айдинкул туп. 1, дом 2. Время призм-ноябрь-1988г. Место службы Кизил-Ординская обл., г. Ленинск в-ч 63305. Заключение о смерти: Нанесе-ние ножевой раны в боковую область. Время смерти 10 августа 1989г.
6. Джаббаров Насимжон - г. Наманган ул. Маргиланская 8^а, кв. 12. Время при-ва май-1989г. Место службы г. Москва, В-571, 1699. Заключение о смерти: Самоубийство. Время смерти 3 июля 1989г. Настоящая причина смерти не извест-на ввиду полного разложения трупа по вине воен-нослужащих.
7. Кадыров Баходир - Ферганская обл., Раштанский р-он, Село Захиджан ул. Рабилова 8. Время призыва ноябрь-1988г. Место служ-бы г. Краснодарск в-ч 10237. Заключение о смерти: Поражение электрическим током. Гроб вскрыть воен-нослужащие не разрешили. Настоящая причина смерти

Примечание: Настоящий список ^{погибших} умерших составлен только по Ферганской долине, по данным, известным нам список ^{погибших} умерших в рядах Советской Армии после Ферганской трагедии по республике составляется. Число жертв привозимых в республику с каж-дым днем увеличивается.

Народное движение "БИРЛИК".

arasında kalıp ezildi. Mezarın açılmasına komutanlık katiyyen izin vermedi.

4. Atahanov Dilşadcan

Fergana vilayeti Riştan ilçesi, 1. Kolhoznevâi. Çağrılış tarihi, Kasım 1988. Hizmet yeri, Perm vilayeti. Ölüm sebebi, Beyin darbesi (Ezil-mesi.) Ölüm tarihi, 19-8-1989. Me-zarının açılmasına askeri birliği izin vermemiştir. Ölüm sebebi bilinme-mektedir.

5. Halmetov İsrâil

Namanga şehri Aydıncul Mahal-lesi Sok. 1, ev 2. Çağrılış tarihi, Kasım 1988. Hizmet yeri: Kızıl Or-da vilayeti, Lenin şehri. Garnizon 63305. Ölüm sebebi, kurşunlanma, Bokovoy vilayetinde. Ölüm tarihi: 10-8-1989.

6. Cabbarov Nasimcan

Fergana vilayeti, Özbekistan ilçe-si, Lenin adındaki kolhos. Silo

komününe . Çağrı tarihi, Haziran 1988. Hizmet yeri: Ukrayna cumhu-riyeti. CCP İvana Frankovskaya vi-layeti, garnizon, 81671. Ölüm sebe-bi: Elektrik çarpması. Ölüm tarihi, 2-8-1989. asıl bilgi almak için mümkün olmadı. Ölüm sebebi bilin-memektedir.

9. Akilov Nasircan

Namangay şehri, Şahımerdan Sok. 2, ev 17, Çağrı tarihi, Mayıs 1989. Hizmet yeri: Altay mntıkası. Biyiski şehri. Garnizon, 75429. Ölüm sebebi, Hipertansyon. Gerçek ölüm sebebi, bilinmemektedir.

10. Abdurrahmanov Burhancan

Fergana vilayeti, Firunze ilçesi, Yengi Kışlak Merkezi. ev 198. Çağrı tarihi: Mayıs 1989. Hizmet yeri: Kızıl Orda vilayeti, Lenin şeh-ri. 7, garnizon 63582. Ölüm açıkla-ması: Bulaşıcı hastalık. Ölüm tarihi: 23.8.1989. Asıl ölüm sebebi, belli

değildir. Ceset görüldüğünde göğüs derisi parçalanmış, bütün göğüs de-risi yüzülmüştür.

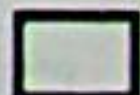
11. İsmatov Salahaddin

Kokant şehri, Yeni Badam ma-hallesi, 51. Hizmet yeri ve ölüm şe-bebi, tarihi belli değildir. Ölüm ge-rekçesi: İntihar.

Bu listede yazılı olan isimlerin hepsi ve başka sayısız insanların bu-na benzer ölüm olayları Sovyet aske-ri safında olanlara tesadüf etmekte-dir.

Hakikat şu ki, yalnız Fergana do-laylarında bize bilinen olaylar Sov-yet askeri safından Fergana vilayeti-ne aittir. Tarihi hükümetçe hangi günde bildirilirse öyle yazıldı.

Özbekistan 'Birlik Halk Hareke-ti'

Liderler Konuşuyor 1

Süleyman Demirel ile Dış Türkler Üzerine Sohbet

Hazırlayan:
Serap İlaslan

DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel ile Arkadaşımız Serap İlaslan Dış Türkler Üzerine Konuştu.

Yılların siyaset adamı DYP Genel Başkan Sayın Süleyman Demirel, Ankara'nın yoğun siyasi trafiğine rağmen görüşme teklifimizi içtenlikle kabul etmişti.

Ankara'nın hareketliliği, evine de yansımış bizi de bir telaş sarmıştı. Ancak küçük sohbetimize başladığımızda, sanki saatle yarışan, koşar gibi yürüyen o insan gitmiş, yumuşak, huzur veren, samimî bir Beyefendi olarak karşımızda yer almıştı.

Böyle bir ortamda konuşmalarıyla, düşünceleriyle içimize umut tohumları serpen sayın Demirel'e bize ayırdığı kıymetli dakikalarından dolayı teşekkürlerimizi arz ediyor, küçük röportajımızı sizlere sunuyoruz.

Türkistan- Sayın Başkan, önce size göre milliyetçilik nedir? Bugün için Türkiye'de milliyetçilikten söz edilebilir mi?

S.Demirel- Bana göre milliyetçilik vatanını, milletini sevmektir. Türk insanını sınır tanımadan sevmektir. Türk milliyetçiliği ideallerine bağlıdır. Türkiye anayasalarının hepsinde Türk milliyetçiliği vardır. Bugün Türkiye'de milliyetçilik, Atatürk milliyetçiliği kesinlikle vardır.

Türkistan-Türkiye'de millî eğitim ve öğretimin durumu nasıl bir görünüş arz etmektedir? Bugün gerçek bir Millî Eğitimden bahsetmek mümkün müdür? Siz eğitimde ne gibi reformlar düşünür, sevgili gençlerimize neler vaadedebilirsiniz?

S.Demirel- Tabii, sevgili gençlerimize vaadeddiğimiz şeyler şudur; Biz istiyoruz ki bu gençlerimiz Türkiye'nin millî-manevî değerleri harsı kültürüyle yetişsin-

ler.

Eğitimin milliliği bizim ortaya koyduğumuz önemli olaylardan biridir. Türkiye'de bir çok bakanlık vardır. Bunların hiç birinin önünde millî kelimesi yoktur. Sadece Eğitim Bakanlığının başında, savunma bakanlığının başında millî kelimesi vardır. Binaenaleyh bizim eğitim sistemimiz aslında sadece ilim ve fen verme durumunda değildir.

Bir de yetişen gençlerimizden, bu milletin çocukları olduklarını, bu devlete, bu ülkeye bağlı olmalarını ve bu milletin harsına, kültürüne, irfanına, geçmişine bağlı olmalarını, geleceklerine umutla bağlanmalarını isteriz.

Nihayet bizim vereceğimiz şey sadece meslek değil aynı zamanda kişilik, millî kişiliktir. Türkiye, bir hüviyet arayışı içersinde değildir. Ama, eğer Türkiye'nin mevcut hüviyetiyle bugünkü gerçek durum arasında bir takım kopukluklar varsa

biz onu bağlamayı hedef almışızdır.

Türkistan- Bugün aç yoksul Afrika için ayağa kalkan (Türkiye'de dahil) bütün dünya milletleri, Bulgaristan'dan (Bugün en yakın örneği olduğu için söylüyoruz.) sınır dışı edilen soydaşlarımız hakkında ülkelerinde bir saniyelik haberi bile çok görerek umursamazlık içersine girdiler. Ancak son günlerde Doğu Almanya'dan göçenlerin durumu (bizim ülkemiz dahil) bütün dünya kamuoyunda yer almıştır. (Doğu Almanların, canlı, sağlıklı görünüşleri bile onların mazlum sıfatını almalarına engel olamamıştır!) Bu tutumu neye bağlıyorsunuz?

S.Demirel- Tabii, aslında Batıda hâlâ Türklüğe karşı büyük bir sempati yok. Batı Türkleri hâlâ eskiden tanıdığı gibi tanıyor. Vuran-kıran, öyle tanıyorlar. Öyledir demek kimsenin haddine değildir ama öyle tanıyorlar. Şimdi, ondan dolayı

zaten bizim bir haksızlığa maruz kalmamız halinde Batı rahatsız olmuyor. Türklüğün haksızlığa uğramasından hele Balkanlardaki Türklüğün haksızlığa maruz kalmasından Batı çok rahatsız olmuyor. Sebebi de şudur; Kesyan-Dor-yen. Yani şark meselesi Doğu meselesinin aslı, Balkanlardan Türklerin, Müslüman-Türklerin çıkarılması demektir. Bu Balkan harbiyle başarılmıştır. Şimdi geriye kalan kısmı peyderbey-peyderbey çıkarılıyorrsa Batı bundan rahatsız olmuyor. Bir de biz Batı'ya sorunlarımızı çok iyi anlatmıyoruz.

Türkistan- Bulgarların Türklere özellikle çocuklara yaptıkları aşların Dünya Sağlık Teşkilatınca temiz çıkması hakkında ne düşünüyorsunuz?

S.Demirel- Görülüyor ki, demekki bir işe başlarken biraz düşünerek başlamak gerekiyor. Şu anda Dünya Sağlık Teşkilatının koyduğu neticeye biz inanmasak da herhalde bizim dışımızda herkes inanacak. Başarılı bir iş değil. Bu işi iyi kovalayamamışız o anlaşılıyor.

Türkistan- Peki yine söz Bulgaristan'dan açılmışken, soydaşlarımıza kapıları önce açmamız, sonra kapamamız konusunda ne düşünüyorsunuz?

S.Demirel- Gaflettir. Açılması doğrudur, kapatılması yanlıştır. Ben saten meclisteki konuşmamda da bunu kesin şekilde tenkit ettim.

Türkistan- Dış siyasetimizi, dış dünyadaki itibarımızı nasıl görüyorsunuz?

S.Demirel- Dış dünyada çok fazla itibarımız yok. Haksızlığa maruz kalmışızdır onu da söyleyeyim. Bugünkü hükümet çok övündü. Fakat gördük ki Bulgaristan meselesinde yalnız kalışımız bunun eseridir. Almanya'da, İngiltere'de sonra şimdide İtalya'da vize konması da o kadar övünülecek bir durumumuz olmadığını gösterir.

Türkistan- Bugün bildiğiniz gibi elli milyondan çok insan Türkiye sınırları dışında hayatlarını sürdürmektedir. Bunların büyük bir kısmı esaret altındadır. Anayurtlarında esaret altında yaşayan, asimile edilmek istenen, insanlık hakları

Türklüğün haksızlığa uğramasından hele Balkanlardaki Türklüğün haksızlığa maruz kalmasından Batı çok rahatsız olmuyor. Sebebi de, şudur: Kesyan-Dor-yen. Yani, Şark meselesi. Doğu meselesinin aslı Balkanlardan Türklerin çıkarılması demektir.

elinden alınan, Türklükleri, müslümanlıkları unutturulmaya çalışılan bu kardeşlerimiz için neler yapılmalıdır.

S.Demirel- Şimdi, öyle elli senede, yüz senede milletler kaybolmaz. Diline, dinine, Türklük ideali-ne sahip Türkler dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar asimile olamazlar. Kırım'daki Türkleri söküp attılar. Kırım Türkleri bugün New York'ta fevkalade güzel bir Türk kolonisi yaratmışlardır. Hâlâ on beş, on altı bin kişi Sibiry'a'dan Kırım'a gitmek istemektedir. Bir kısmı Türkiye'dedir. Bugünkü dünya konjüktürü içersinde önemli olan olay kaybolmaktır. Kaybolmamak kültürü korumakla olur. Kültürünüzü kaybettiğiniz zaman her şeyinizi kaybedersiniz. Onların içersinde de çok kıymetli adamlar yetişiyor. Bu

inişler, çıkışlar Türklüğü ortadan kaldırmaz. Türklük edebiyete kadar yaşayacaktır. Ne Türkiye Cumhuriyeti gider ne de dünya Türklüğü

Türkistan- Dış Türkler için bir enstitü, bir bakanlık, bir merkez, bir konfederasyon düşünür müsünüz?

S.Demirel- Dünya Türklüğü için bir bakanlıktan ziyade bir enstitü düşünürüz. Bakanlık bir takım yerleri rahatsız eder de. Biz dış Türkler için çok önemli şeyler yaptık. Gönüllü teşekküller meydana getirdik. Bu gönüllü teşekküller bir defa dış türklerin haftasını yaptılar. Çok kıymetli ilim adamlarımızdan bu konuda Ahmet Temir Şükrü Elçin başta olmak üzere çok faydalandık. Yani dava yürüyor. Daha iyisini yaparız. Bakın, bir yeri rahatsız eder sonra o insanlara yardım edemezsek el uzatamazsak onları ezerler.

Türkistan- Yani bu davaya bakılmakta geç kalınmadı diyorsunuz?

S.Demirel- Hayır, zaten Türkiye'nin var olması, Türk bayrağının dalgalanması Dünya Türklüğü için çok önemlidir.

Türkistan- Türkistan denin kafanızda canlanan kavram nedir?

S.Demirel- Türkistan, Adriyatik Denizi'nden Japon denizi'ne kadar olan sahadaki milletimin bütün mensupları aklıma gelir.

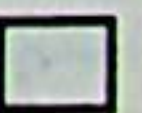
Türkistan- Türk dünyası ve onun savunucuları, koruyucuları, Türklüğü ayakta tutabilmek, güçlendirmek, Türk'ün haklı gururunu, varlığını sürdürebilmek için neler yapmalıdırlar?

S.Demirel- Evvelâ Türk oldukları için gururlansınlar. O duygu olduktan sonra başka hiç bir şeye gerek yok, o götürür.

Türkistan- Türk insanına bir mesaj vermek ister misiniz?

S.Demirel- Evet, Türk oldukları için, Allah onları Türk yarattığı için mutludur, bahtiyardırlar. Onların daha mutlu olmasını, yarına güvenle bakmalarını, maddi manevî bakımdan yücelmelerini istiyorum. Teşekkür ederim.

Türkistan- Biz de teşekkür ederiz.

SSCB'nde Sürgünde Yaşayan Kırım Türklerinin Bugünkü Durumu

Zafer Karatay (*)

Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilâtı'na seçilen Merkezi Şurası ilk toplantısını 11-12 Haziran tarihlerinde Kırım'ın tarihi başşehri Bahçeşaray'da yaptı ve başkanlığa Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu'nu seçti. Hayatının büyük bir bölümünü hapsanelerde, çalışma kamplarında geçiren Kırım Türklerinin bu ünlü yolbaşçısı ve onun dava arkadaşları Kırım Tatarlarının millî ve insani haklarının elde edilmesi için mücadelelerini sürdürmektedirler.

Sovyetler Birliği'ndeki Kırım Türkleri 45 yıl önce sürgün edildikleri tarihi Vatanları Kırım'a dönmek için verdikleri amansız mücadelelerini sürdürmektedirler. 18 Mayıs 1944'de bir gece içerisinde barbar Stalin'in emriyle gerçekleştirilen sürgün faciasında Kırım Tatarları nüfuslarının % 46'sını kaybetmişlerdi. Ölenlerin büyük bir çoğunluğunu korumasız, kocaları, babaları cephede olan, kadınlar, çocuklar hasta ve yaşlılar teşkil etmektedir.

Kırım tatarları sürgün edildikleri Orta Asya, Sibir ya Urallar ve Rusya'nın iç bölgelerinde, en kötü yerlere, yaşamak için en elverişsiz bölgelerde kurulan berbat kamplara yerleştirilmişler ve 1956 yılına kadar izinsiz yaşadıkları bölgenin dışına çıkamamışlardır. Stalin'in ölmesinden sonra üzerlerindeki baskı nispeten hafifleyen Kırım Tatarları yaralarını sarmaya, toparlanmaya başlamışlardır. Kırım tatar Millî Hareketi'de bu yıllarda ortaya çıkmıştır. Kırım Türkleri kendi aralarında kurdukları müteşebbis grupları vasıtasıyla organize olmaya ve ellerinden gasbedilen millî ve insani haklarını aramaya başlamışlardır. Moskova'ya temsilciler, binlerce

imzalı dilekçeler, müracaatlarda bulunarak, haklarının iadesini, toplu ve teşkilatlı olarak Vatan Kırım'a döndürülmelerini ve Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin yeniden kurulmasını Kremlin'den talep etmeye başlamışlardır. Kırım Tatar Millî Hareketi'nin ortaya çıkmasıyla birlikte millî hareketin aktif üyeleri, tutuklanmaya, takip edilmeye, dayak, işkence gibi şiddetli tedbirlerle sindirilmeye çalışılmış, yıllar devamında Kırım Tatar Millî Hareketi'nin bir çok aktif üyesi, tutuklanmış ağır şartlı çalışma kamplarına yollanmış, hasiphanelere atılmış, sürgün içinde sürgüne tabi tutulmuşlardır.

Kırım Tatarlarına yapılanlar, makamları gayri kanuni muameleleri, Kırım Tatar Millî Hareketi'ni kıramadı, onları haklı davalarından vazgeçiremedi. Sovyet yetkilileri 5 Eylül 1967 yılında gayet muğlak ifadelerle kaleme alınmış bir Kararname ile bir zamanlar Kırım'da yaşamış Tatarların haksızlığa uğratıldıklarını söylediler. Aba bu da Kırım-Tatar meselesini çözmek için yeterli olmadı.

Nihayet Kırım Tatar Millî Hareketi Müteşebbis grupları 1987 yılında Taşkent'te toplanarak mücadeleleri-

hızlandırmaya karar verdiler ve temmuz 1987'de Kremlin'in önünde Kızıl Meydan'da günlerce süren gösteriler yaptılar. Bu gösteriler Sovyet tarihinde o güne kadar yapılmış en büyük ve en organize gösteriydi ve bütün dünyada geniş yankılar uyandırdı. yıllar devamında Kırım Tatar Millî Hareketi'nin bir çok aktif üyesi, tutuklanmış ağır şartlı çalışma kamplarına yollanmış, hasiphanelere atılmış, sürgün içinde sürgüne tabi tutulmuşlardır.

Kırım Tatarlarına yapılanlar, makamları gayri kanuni muameleleri, Kırım Tatar Millî Hareketi'ni kıramadı, onları haklı davalarından vazgeçiremedi. Sovyet yetkilileri 5 Eylül 1967 yılında gayet muğlak ifadelerle kaleme alınmış bir Kararname ile bir zamanlar Kırım'da yaşamış Tatarların haksızlığa uğratıldıklarını söylediler. Aba bu da Kırım-Tatar meselesini çözmek için yeterli olmadı.

Nihayet Kırım Tatar Millî Hareketi Müteşebbis grupları 1987 yılında Taşkent'te toplanarak mücadelelerini hızlandırmaya karar verdiler ve temmuz 1987'de Kremlin'in önünde Kızıl Meydan'da günlerce süren gösteriler yaptılar. Bu gösteriler Sovyet tarihinde o güne kadar

(*) Emel Dergisi, Genel Yayın Koodinatörü.

yapılmış en büyük ve en organize gösteriydi ve bütün dünyada geniş yankılar uyandırdı.

Sovyetler'in resmi ajansı TASS, 23 Temmuz 1987 tarihinde bir açıklama yaptı ve açıklamasında bir taraftan Kırım Tatarlarına haksızlık yaptığını kabul ederken diğer taraftan Kırım Tatarlarına yeni ve haksız iftiralar atmaktan ve konuyu bilemeyen Sovyet kamuoyunu Kırım Tatarları aleyhine kışkırtmaktan geri kalmadı(1).

Bu arada TASS Kırım Tatarlarının meselelerini incelemek için o zamanki devlet başkanı Andrey Gromiko başkanlığında bir komisyonun kurulduğunu duyurdu. Bundan sonra gelişen hadiselerde, Moskova'ya gelen yüzlerce Kırım Tatarlarının millet temsilcileri zorla Moskova dışına çıkarıldılar ve resmi makamların Kırım Tatarlarına kısmî dönüş izni verdiği açıklandı. Dünya kamuoyu daha sonra gelen Moskova mahrepli haberlerden Kırım Tatarlarının istekleri doğrultusunda, onların Kırım'a dönebildiği kanaatine vardı.

Diğer taraftan Gorbaçev'le birlikte SSCB'de başlayan inanılmaz değişiklikler, bu değişiklikler neticesi daha bariz bir şekilde ortaya çıkan milliyetler meselesi, Baltık ülkelerindeki, Azerbaycan ve Ermenistan'daki hadiseler dünya ve Türkiye kamuoyunda daha ön plana çıktı ve Kırım Türklerinin verdikleri mücadele unutuldu.

Bugün hâlâ daha Kırım Tatarlarının millî talepleri karşılanmamış ve Kırım Tatarlarının millî meselesi halledilmemiş durumdadır.

Kırım Tatar millî hareketi Müteşebbis grupları temsilcileri 29 Nisan 2 Mayıs tarihleri arasında Taşkent yakınlarındaki Yangiyul kasabasında toplanmışlar ve SSCB'de gelişen durum ışığında millî meselelerini çözüme kavuşturma yolunda daha organize ve daha teşkilatlı mücadele edebilmek için Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı'nı kurdular(2). Kırım Tatar Millî Hareketi temsilcileri söz konusu toplantıda Merkez Şura üyelerinin seçimini yaptılar ve bir sıra kararlara birlikte teşkilatın tüzüğünü kabul

Bugün için Kırım'a kendi imkanları ile dönebilmiş olan Kırım Türkleri'nin sayısı 60 bin civarındadır. Kırım Tatarlarına ev ve iş verilmezken, sistemli bir şekilde Kırım'a Slavlar yerleştirilmektedir.

ettiler. Teşkilat'ta Kırım Tatar meselesinin çözümü için, Kırım Tatarlarının toplu ve teşkilatlı şekilde Vatan Kırım'a döndürülmeleri, 18 Mayıs 1944 yılında uğratıldıkları maddi ve manevi zararların tazmin edilmesini ve Kırım Muhtar cumhuriyetinin yeniden kurulmasının şart olduğunu kabul ediyordu. Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı (KTMHT) seçilen Merkez Şurası ilk toplantısını 11-12 Haziran tarihlerinde Kırım'ın tarihi başşehri Bahçeşaray'da yaptı ve başkanlığa Mustafa Abdülcemil Kırımoglu'nu seçti. Hayatının büyük bir bölümünü hapisanelerde, çalışma kamplarında geçiren Kırım Türklerinin bu ünlü yolbaşçısı ve onun dava arkadaşları Kırım Tatarlarının millî ve insani haklarının elde edilmesi yönünde mücadelelerini sürdürmektedirler.

Bugün için Kırım'a kendi imkanları ile dönebilmiş olan Kırım Türkleri'nin sayısı 60.000 civarındadır. Kırım Tatarlarına Kırım'da ev ve iş verilmezken, sistemli bir şekilde Kırım'a slav olan insanlar getirilip yerleştirilmekte, onların Kırım'a gelmesi teşvik edilmektedir. Kırım'da ve SSCB'nin başka bölgelerinde özellikle resmi yetkililerin ön ayak olduğu Kırım Türkleri aleyhine kamuoyunu kışkırtıcı propagandalar yapılmakta ve Kırım Türklerinin Kırım'a dönmeleri engellenmeye çalışılmaktadır. Şunu kaydetmek gerekir ki eskisi gibi Kırım Tatarları mücadelelerinde yalnız değildir ve aklı selim sahibi, şuurlu insanların desteğini almaktadırlar. Bu meyanda SSCB'de Türk

toplumuna mensup olanların desteğinde önemli bir artış görülmektedir. Bunlar arasında ünlü Özbek yazarı Timur Polat'ın ayrı bir yeri vardır.

Kırım Türkleri'nin bu günkü durumunu kısaca özetlersek, geçmişe göre mühim ilerlemeler kaydedilmesine rağmen Kırım Türklerinin millî meselesinin çözümü yolunda Kırım sine rağmen Kırım Türklerinin millî meselesinin çözümü yolunda Kırım Türklerini tatmin edecek adımlar atılmamıştır. Sovyet yetkililerin Kırım Türklerine, Vatan Kırım'a toplu ve teşkilatlı olarak dönmelerini sağlamayan, Kırım Muhtar cumhuriyetini yeniden kurmayan bir çözümü kabul ettirmeleri imkansızdır. Bu Kırım Tatar Millî Hareketi Teşkilatı dolayısıyla Kırım Türklerinin millî ve vazgeçilmez talebidir. Bunlar olmadıkça Kırım Türklerinin millî hareketi durmayacaktır.

Çin'in Nükleer Deneme Alanı

KAŞGAR

Quick Dergisinden
Terc. Müljat Kayayerli

"Bir devenin sırtında, Afganistan'dan doğuya doğru kervanla giden 17 yaşındaki genç, "Aman Allah'ım! Bunlar ne yüksek dağlar! Bu yüksek zirvelerden sadece kuşlar geçebilirler" diyordu. Bu genç, daha sonra Çin seyyahı olarak meşhur olacak olan Marco Polo idi."

"Quick" Dergisinin 17 Şubat 1988 tarihli ve 17 sayılı nüshasından Türkçeye tercüme edilmiştir

Bir devenin sırtında, Afganistan'dan Doğuya doğru kervanla giden 17 yaşındaki genç, "Aman Allah'ın, bunlar ne kadar yüksek dağlar! Bu yüksek zirvelerden sadece kuşlar geçebilirler," diyordu. Bu genç daha sonra "Çin Seyyahı" olarak meşhur olacak olan Marco Polo idi. Babası ve amcası ile birlikte Pamir Dağları arasından İpek Yolu takip ederek Kaşgar'a gidiyordu. Kaşgar Taklamakan çölü kenarında ticaret yolunu kuzey-güney yönünde bölen çok önemli bir şehirdi. Zamanımızdan aşağı yukarı 700 yıl önce, tam 1271 yılında gerçekleşen bu yolculuk fevkalade zahmetli bir teşebbüstü. Bugün bile bu vaha şehrine ulaşmak kolay değil. Demiryolu bağlantısı yok. En yakın istasyon tahminen 600 km. uzaklıkta. Kaşgar'a kadar ya deve kervanlarıyla ya da tekerlekli arabalarla gitmek gerekir. Yalnız iyi havalarda uçak bağlantısı var.

Bu Kaşgar sanki dünyanın öbür ucunda bir yerde mi? Daha iyi ulaşım imkanları niçin sağlanmıyor? Neden ilgilenilmiyor bu şehirle? Ama Doğu Türkistan'ın (Sinkiang) merkezi olan Kaşgar'la ilgili pek çok şey ve onunla ilgilenen pek

çok insan var. Federal Almanya, Hollanda, Belçika, ve Lüksemburg, Fransa, Danimarka, İsviçre, Avusturya, Portekiz ve İspanya'nın tamamından daha büyük bir eyalet olan Doğu Türkistan'ın nüfusu sadece 13 Milyon.. Çünkü Sinkiang yani "Yeni Eyalet" Çin Halk Cumhuriyeti'nin Rusya, Afganistan ve Pakistan'a karşı tampon bölgesi. Geçen yüzyıl ortalarında stratejik bölge olan Doğu Türkistanı ele geçirmek için Çin Mançurya), Çarlık Rusyası ve İngiltere arasında kıyasıya bir üstünlük mücadelesi cereyan etmişti.

Çin'in atom sırları bu eyalette, Lop, Nor Gölü yakınlarında gizleniyor. Ayrıca bu bölgede Çin'in nükleer füze üsleri de bulunuyor. Büyük bir kısmı çöl ile kaplı olan bu eyaletin muazzam yeraltı zenginlikleri var. Kömür rezervinin en az 16 milyon ton (Almanya'da ise 68 Milyar ton) olduğu tahmin ediliyor. Petrolün ise yıllık 4.5 Milyon tonluk talebi karşılayabilecek kapasitede olduğu edilmektedir.

Ayrıca altın, nikel, magnezium, molibden ve hatta uranyum yatakları tesbit edilmiştir.

Çöl tabanında ise çok zengin yeraltı su kaynakları vardır. Bu suyun kaynağı civardaki sıradağlardır. Sondaj yapıldığında çok basınçlı su

fışkırmakta dır. Bu çöl yeryüzünün cennet köşesi haline getirilebilir.

Önceleri Amerikalılar için 'altın çıkan batı' diye arılan Doğu Türkistan bugün herşeyi ile Çin Ülkesi için yeni bir sınır ülkesidir. Öyleyse niçin büyük bir göç gerçekleşmiyor? Bunun sebebi yüzyıllardanberi hürriyet için savaşan ve sayıları daha az olan soydaşları Kırgız, Tatar, Özbek ve Kazaklarla birlikte buraların asıl sahibi olan müslüman Uygurlardır. Uygur Türkleri bugün hâlâ müslüman olarak hürriyet hasreti çekiyorlar. Bu nedenle Çinlilerin burada çok yumuşak bir politika izlemeleri gerekiyor.

Pekin'den 500 km. uzaklıktaki Kaşgar'da daha önceden yaptıkları gibi bir 'Kültür İhtilalini' tekrarlayarak halkı ezmeye çalışmayı istemezler. Yaptıkları bir geceye temizliğinde camileri, bütün ticarethaneleri halka zararlı diye mühürleyerek kapattırmışlardı. Onbinlerce insan sürülmüş ve 7000 Türk öldürülmüştü. Buna benzer olaylar "huzur" gelene kadar devam etti.

Çin'in yeni reformcusu ve başkanı Deng Xiaoping 1981 yılında bizzat kendisi Doğu Türkistan'ı birkaç kez gezdi, camilerin ve ticarethanelerin, pazarların açılmasına izin verdi. Uygur Türklerinin geleneklerine göre yaşamalarına

göz yumdu. Aslında bu durum onları için daha iyi...

Aslında 'Sarı Ejder' burada için için yanan bir volkan olduğunun farkında. Hemen sınırlarındaki Tibet olayları, Afganistan'da Afganlı Mücahitlerin sayıca çok üstün olan Sovyetlere karşı cansiparene ve zaferle biten direnişleri onları uyar- mağa yetti.

Kaşgar Vilayeti hemen hemen Federal Almanya büyüklüğündedir. 180 bin olan nüfusunun bulunduğu iki karşı yaka birbirinden kolaylıkla ayrılabilir. Şehrin ortasında 15 metre yüksekliğinde Granitten yapılmış Mao Heykeli var. Meşhur "Kızıl Kitapçı"nın mucidi Mao'nun heykeli dar sokaklarda kerpiç evlerde oturan uygurların bulunduğu Kuzey tarafına doğru sırtını dönmüş durumda. Bu kısımda Çin'in en büyük camii olan IdKah Camii, ayrıca 90 adet küçük mescid ve şarka has pazar yerleri var. Burada wolkmandan tutun da deveye kadar herşey satın alınabilir. Depoda kalmayan mallar maharetli tüccarlarca gizlice en geç iki hafta içinde bulundurulur. Böyle bir şeyi resmi yollar- dan en erken aylarca bekledikten sonra temin edebilirsiniz.

Şehrin güney kısmında Mao Heykelinin yüzünün baktığı tarafta Çinlilerin çok düzenli, bakımlı muazzam şehirleri var. Çinliler Doğu Türkistanda azınlık durumdalar, ama iktidar onların elinde, bütün dairelerde ve fabrikalarda üst düzey yöneticisi durumundalar. Pek göze batmak istemiyorlar, fakat herşeyi- de dikkatlice inceliyor ve izliyorlar.

Şehrin bu iki kesimi arasında ticari ve mesleki bir ilişki var, yoksa çok kesin bir ayrılık olacak. En zor mesele de farklı soylardan kişilerin birbirleriyle evlenmesi: Çinliler artık tek çocukla devlete sadakatlarını ispat ederken, Uygurlar istedikleri kadar çocuk sahibi olmak istiyorlar.

Samimi olarak ifade etmek gerekirse, bütün bu anlatılanların farkında olarak şehri gezen turist sayısı çok az. Şehrin ortasındaki saat kulesi iki ayrı saat 'Mahalli saat ve Pkein saatini' gösteriyor. Yabancılar turist rehberinden Pekin saatinin

"Geçen yüzyıl ortalarında Doğu Türkistan'ı ele geçirmek için Çin, Mançurya, Çarlık Rusya ve İngiltere arasında kıyasıya bir üstünlük mücadelesi cereyan etmişti. Çin'in atom sırları bu eyalette, Lop ve Nor Gölü yakınlarında gizleniyor. Ayrıca bu bölgede Çin'in nükleer füze üsleri de bulunuyor. Büyük bir kısmı çöl ile kaplı olan bu eyaletin muazzam yer altı zenginlikleri var.

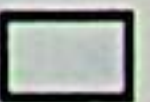
yanlış olduğunu da öğreniyorlar. Turist tüccarların, gazetecilerin, bilim adamlarının şehre gitmelerindeki esas maksat da şu: Doğu Türkistan'ın yeraltı servetlerini işleyebilmek ve zenginliklerinden faydalanabilmek için Çinlilerin batının sermayesine veya Know-How yardım fonuna ihtiyaçları olduklarını gösterbilmek. Bunun için de yabancılar, özellikle Avrupa'lı turistler bu işlere çok meraklılar...

Şehrin sekiz km. doğusunda Uygurlar için çok mukaddes olan, 1697 yılında şehit düşmüş milli ve dini kahraman Galdan ve fedakar arkadaşlarının türbeleri var. Turist Rehberi çok sade gül kokan Hatun Mamrisim'in türbesini göstermeyi ihmal etmiyor. Bu Uygur Hatun'unun kocası bir Türk Boyunun başkanı idi. 1758 yılında bu topraklar Çin İmparatorunun askerilerince işgal edildiği sırada, ülkesinin bağımsızlığı milletin hürriyeti için savaştığından başı kestirilerek şehit edilmişti. İmparator Lung'un aşık olduğu Uygur Hatunu Mamrisim Çin İmparatorunun teklifini mutlaka kabul etmek ve ona kadınlık yapmak

üzere Pekin Sarayına kaçırıldı. İffetli Türk Kadını herşeye rağmen İmparatoru reddetti. İmparatorun annesinin teşvikiyle ipek bir şalla boğdurtularak öldürüldü. İmparator bu olaydan çok korktu. Birinin anlattığına göre, Pekin yakınlarındaki İmparator Mezarlığında, bir başkasının anlattığına göre, ise, bugün bile kullanılan cenaze arabası ile Kaşgar'a getirilip defnedildiği söyleniyor. Bu bölge de Kaşgar şehri gibi herşey iki taraflı gözüküyor. Çinliler, Mamrisim ile Lung arasındaki sevgide, Çinlilerle-Uygurlar arasındaki sevginin bir sembol olmasını istiyorlar. Uygurlar arasındaki sevginin bir sembol olmasını istiyorlar. Uygurlar ise, türbeye her bakışta, Çinlilerin soylarına karşı gösterdikleri vahşeti, barbarlığı düşünüyorlar. Kime hak vermeli kimse bilmiyor? Her ne olursa olsun gül kokulu Hatun Türbesi bomboş....

İşin İçyüzü:

Rusya ile Çin arasında ihtilaf konusu: Doğu Türkistan (Sinkiang) 1955 yılından beri Çin'in otonom bölgesi, 1.647 milyon km yüzölçümü olan bölge Moğolistan, Sovyetler Birliği, Afganistan, Pakistan ve Tibet arasında güneyde Karakorum ile birlikte iki yüksek sıradağ var. Yüksekliği 8611 metre. İç kısımda ise yeryüzünün en çukur ikinci noktasıyla çöl uzanıyor. (Turfan Çukurluğu deniz seviyesinden 154 m. aşağıda.) 13 Milyonluk nüfusun dörtte üçünü Türk soyundan müslüman Uygurlar meydana getiriyor. 1759 yılından beri Çin'in eyaleti durumunda. Sayısız miktarda müslüman isyanları, Çin İmparatoru, Rus Çarı ve İngiltere arasında ihtilaf mevzuu oluyor. 1949 yılında komünist kızıl Çin tarafından işgal edildi ve 1981 yılına kadar da sık sık Uygur isyanları yer aldı.

KAZAKİSTANDAKİ NÜKLEER DENEMELER

Abdurrahman Altay

"Kazakistan'ın Semey eyaletindeki "Nükleer Deneme Poligonunda" yılda yaklaşık 18 nükleer deneme yapılmaktadır. Yapılan hesaplara göre, bu denemelerin kuvveti Hiroşimaya atılan atom bombasının 2.5 bin katına eşit."

Bundan birkaç yıl önce Çernobil meydana gelen nükleer facianın tabiat ve insan hayatına yapmış olduğu tahribat bütün dünya kamuoyunca bilindiği aşikârdır.

Türkiye bu faciadan payını almış ülkelerden biridir. Bilhassa Karadeniz bölgesi çok etkilemiş olup bu durum dolayısıyla ekonomiye de yansımıştır. Hatta bazı yöreler de sakat doğum olaylarına rastlanmıştır.

Bu olay, bir nükleer patlamanın tabiatı ve insanlara yapmış olduğu tahribatın korkunçluğu bakımından önemlidir.

Yukarıda da belirttiğim gibi SSCB. de olan bu nükleer kazadan bütün dünya haberdar oldu.

Fakat bugün SSCB. de müslüman Türk Cumhuriyetlerinden biri olan Kazakistan'ın Semey eyaletindeki nükleer de-

nemelerden kaç kişinin haberi var?

Bu nükleer denemeler 1950 yılından beri yapılmaktadır. Yılda 18 denemenin yapıldığı bu bölgede halk denemelerle içiçe yaşamaktadır. Bu yılın mayıs ayında 40.ncı yılını doldurdu. Denemeler halen aksatılmadan devam etmektedir. Bu 40 sene boyunca yapılan bu nükleer denemeler, bölge halkını ve tabiatı ne şekilde etkilemiştir acaba?

SSCB deki bilim adamları bu nükleer denemelerin insan sağlığına ve tabiatı zararlı yoktur demektedirler.

Bunun ne derece gerçek olduğunu aşağıdaki makalede okuyacaksınız. Bu makale, 28/7/89 da Alma-Ata'da, neşredilen "Kazak Edebiyatı" gazetesinin 30'nolu sayısında, Kazakistan Gazeteciler Cemiyeti üyelerinden gazeteci yazar Ötepergen Akifbekoğlu tarafından kaleme kılınmıştır.

Kazakistanın Semey eyaletindeki "Nükleer deneme poligonunda"; yılda yaklaşık 18 nükleer deneme yapılmaktadır. Ayrıca bu denemeler; yeryüzü ve atmosferde de 15 seneden bu yana yapıla gelmektedir. Yapılan hesaplamalar göstermektedir ki: Bu patlamaların genel kuvveti, Hiroşima, da patlatılan atom bombasının 2,5 bin katına eşittir.

Bölgede yaşayan insanların, hayvanların ve tabiatın durumu nasıl?

Bilim adamları: "Semeydeki nükleer denemeler, Bölgede yaşayan halka, hayvanlara ve tabiatı herhangi bir zarar vermez!" diye açıklamalarda bulunmaktadırlar.

Aşağıdaki yazı, bu meselenin ne dereceye kadar gerçek olduğuna ışık tutmaktadır.

Kazak halkı niçin rahatsız?

Yalnız insanları değil, toprağı, nehirleri, gölleri ve esen yeli de Kazak halk şairi Abay'ın şiirindeki gibi için için:

"...Kalmış elim, Kazağım, kayran curtım..."

Yani:

"...Benim zavallı Kazak halkım, zavallı memleketim..."

diye ağıt yaktıklarıdır.

Bu yörede eskiden kalmış tek tük tabii gölcükler dışında büyük göllere rastlamak mümkün değildir. 1950 yılının ilk aylarında, "Şürek" köyünün civarında 25-30km çapında 2 büyük göl peyda oldu. Bu göllere, yöre halkı tarafından "Atkan göl" (Aniden birdenbire hasıl olmuş.) diye ad verildi. Bu atkan göller, nasıl hasıl oluştu?

Bu soruya o yılları yaşayan bir aksakalımız şöyle cevap vermektedir: "1950 senesinin başlarında, birgün içinde yanlarımıza sadece gerekli eşyalarımızı almak suretiyle kimimiz "Ayagöz" kimimiz "Kızemşek" taraflarında kamplara zorunlu olarak yerleştirildik. Bu derme çatma kamplarda 15 gün kaldıktan sonra tekrar yurtlarımıza getirildik. Bu geçici göç esnasında köylerimizde başı boş kalan kedi ve köpeklerimizin, tüyleri, tek bir kıl bile kalmaksızın dökülmüş olduğunu görüp, dehşete düştük. Büyük bir felaketten sağ kalmışız diyerek Allah, a şükür ettik. O sırada hayvanları otlatmak için yörede bırakılan çobanlar; 'Bir toz bulutunun mantar şeklinde yavaş yavaş göğe yükseldiğini, çevreye göz ka-

maştıracak kadar parlak bir ışığın yayıldığını gördüklerini' söylediler."

İşte, Semeydeki nükleer denemeler böyle başlamıştı. Bu yılın 29 ağustosunda bu nükleer denemeler 40'ıncı senesini doldurmuş olacak. Tabiatın bu 40 sene boyunca ne hala geldiğini tahmin etmek için kâhin olmak gerekmez.

Sözde bilim adamları; bu denemelerin zararı yoktur diyorlar. Öyleyse, beşiğinde uyurken korkarak uyanan hasta bebeklerin sayısı neden arttı? Hava ve su kirliliği neden arttı? Mera ve otlaklar neden yok oldu?

Nükleer denemelerin ilk yıllarında atmosferde meydana gelen değişimler bilindiği halde kimse sesini çıkarmaya cesaret edemedi. Mevsimlerin kendine has özellikleri kayboldu. İlkbahar sonbahara, sonbahar kışa dönüştü. Hayvanların durumu da içler acısı halde idi.

Koyunlarda, beyin sulanma, çarpık çurpuk kuzu doğumları bir hayli artmış vaziyettedir. 1970 yıllarında "Sarical" nehrinin yakasında "Telman" adındaki sovhozun 'Cezbike', 'Üçkudık', 'Rısbek', 'Altmışbey' ve 'Şang' adlı otluklarında koyun ve atlarda ölümler başladı. Hayvanların bazıları, ağızlarından köpük akarak, bazıları ise karınları davul gibi şişerek ölüyorlardı. Bu nasıl bir hastalıktır ki, binlerce hayvan feci bir şekilde telef olmaktadır? Hiçbir yetkili işin bu yönüyle ilgilenmiyordu. Niye ilgilenisin ki? Bazı sovhozlarda, tüyleri dökülen küçük baş hayvanları; 'bunlar uyuz olmuş' bahanesiyle kesip, piyasaya sürdüler. Bu hayvanlar gerçekten uyuz mu? Yoksa başka bir hastalık mı var? Kimse nin umurunda değil. Niye olsun ki? Yukarıda sözü edilen otlakların, "Delegen"de yamacında bulunan Nükleer deneme merkezine uzaklığı, 35-40 km.dir. hayvanların kışın yemesi için toplanan otlar, deneme sahasından toplanmaktadır. Ayrıca patlama anında çevreye yayılan gama ışınlarının etkisi nasıl? ne kadar bir alanı kaplıyor? Ölçüsü nedir? Tabiatdaki "Fonnan" aşağı mı? yoksa yukarı mı? Bunu araştıran inceleyen soran kimse yok. Hem niye araştırırsın ki?

Yaz boyunca biçilmiş otları kışa

hazırlayan tarım işçileri ve bunlara yardım eden öğrenciler arasında; gözle görülüp, hiç işitilmeyen hastalık türleri belirmeye başladı. Hasta kimselerin vucudları yer yer delinip, ağız burunları irinlenerek kemikleri kendiliğinden kırılarak sakat kalıyorlardı. Bu hastalık nereden? nasıl bulaştı? sorularına sayın doktorlarımız, "torsıldak", "Küyreğ" gibi basit hastalıklar diye teşhis koydular. Evet, çünkü nükleer denemelerin insan sağlığına herhangi bir zararı yoktur. Bu söze itirazımız olabilir mi ki?

Elbette olamaz! Zira; zayıfın güçlüye karşı söz hakkı yok! Bu düne kadar öyleydi... Öyle olarak geldi... Ama bugün... Bugün başka...

"Atımtay" yöresinde veya "Şüreğ" kışlağındaki, yer yer yarılmış yerleri görünce derin bir düşünceye dalarsınız. Düşünceyi düşünce tamamlar; Masallardaki tiksinti ile korkunç şekilde hatırlanan açgözlü cadı bile toprağın bu zavallı haline, acıyarak, merhametle bakıyor olmalı. "Tabiatı sevmeyen anasını da sevmez" atasözünün anlamını bilmiyoruz galiba. Toprak, bayağı bir şey değildir. Toprak; dirlik sahibidir. Toprak; Bütün hayatın temel taşı bahtıdır. Toprağın da dili vardır. Yeter ki, onun dilinden anlayan yürek bulunsun.

Toprağın durumu böyle. Ya, bölgede yaşayan halkın oturduğu derme çatma evlerin durumu çok mu iyi?

Evlerin kırk yamalı pencereleri, yıkık dökük duvarları, Çatısı düşmüş, yıkılmış depo ve ağıllarıyla sanki harpten çıkmış gibidir. Zaten her denemeden sonra bunların çoğu tamamen kullanılmaz, oturulmaz hale gelmektedir.

Bölgedeki zarar sadece bu değil, belli aralıklarla yapılan patlamalardan sonra birçok su kuyusu işe yaramaz hale gelmiştir.

Dinleyiniz, 1989 yılının mayısında Semey nükleer deneme merkezinin çalışmalarını denetlemek amacıyla kurulan SSCB bakanlar kurulunun görevlendirdiği komisyonun başkan yardımcısı, B.A.Bukatov Tass muhabirine: "Bölgedeki kolhos ve sovhozlardaki kuyu sularının; Tarım ve sulama alanlarında

aşırı kullanılması, yeraltı sularının azalmasına dolayısıyla buna bağlı olarak su kuyularının azalmasına neden olabilir." diye beyanatta bulundu. ("Sosyalist Kazakistan" gazetesi. 20 Mayıs 1989.)

Bu, "Sazım ne söylüyor, ben ne söylüyorum." demektir. Gözle görülen, bilinen gerçeklere kapalı gözle bakmak olur mu? Aşırı su kullanımı, su kuyularının kurummasına sebep oluyorsa, Komşu "Pavlodor" eyaletinde su kuyuları neden kurumuyor- "Suda da damar var, şayet gözünü açmazsan kurur." derlerdi atalarımız. Eskiden birçok pınar ve akarsuların mevcut olduğu yer adlarından, yeryüzü şekillerinden belli. Bu akarsu ve pınarlar ne zaman nasıl? yok oldular. Kimin umurunda ki?

Semey nükleer deneme poligonunun askerî bölüm şefi, general Arkadî Daniloviç İlenko, "Kazakistan Gazeteler Cemiyetinde" bizle yapmış olduğu mülakatta: "Denemelerin, Tabiatı ve insan sağlığına zararı yoktur." diye bilmektedir.

Denemeler zararsız ise; sakat, gözsüz, burunsuz dünyaya gelen çocuklarımızın sayısı neden arttı? Verem hastalığına yakalanan çocuklarımızın sayısı neden arttı? Nükleer denemeler km.lerce uzaktaki "Öskemen", "Karağanda" eyaletlerini de etkilemeye başlamıştır; insanlar, baş dönmesi ve mide bulantısından şikayet etmektedirler. Km.lerce uzaklıkta durum böyle iken, denemelerin yapıldığı Semey eyaletinde durum iyi demek hangi mantığa sığar?

Halkın, 40 senedir neden sesi çıkmadı? Çünkü, zayıfın, güçlüye karşı sesini çıkarmaya hakkı yoktur! Gördüğünü gördüm diyemeyen, bildiğini söyleyemeyen devirler de geçti. Bu, düne kadar öyleydi. Öyle olarak geldi. Ama bugün.... Bugün başka...

Güneşi balçıkla sıvayamazsınız. Kazak halkı artık, nükleer denemelerin zararsız olduğuna inanmıyor.

Kazak halkı artık, yavrularının sakat doğmasını istemiyor.

Kazak halkı artık, yurdunun susuz çöle dönüşmesini istemiyor.

Kazak halkı artık, nükleer denemelerin son bulmasını istiyor. Yalnız insanları değil, toprağı, nehirleri, gölleri esen yeli de...

Türkistan'da Çevreci Hareketler Ve Aklanan Kazak Şairleri

Kazak Adebieti'nden
Ahmet Türköz

Türkistan'da sömürgeci Rus idaresine karşı yapılan, temelinde milliyetçi ve hürriyetçi fikirlerin bulunduğu siyasi hareketler meyvalarını vermeye başladı. 1986 yılı Aralık ayında Kayrat Rızkulbek ve üniversiteli arkadaşlarının Alma Ata'da yaptığı gösterilerle başlayan hürriyetçi hareketler, bugün çevreci kuruluşlar adı altında sürdürülmektedir. Sovyet Rusya'nın kendi milli-sömürge politikasına uygun olarak Türkistan'da yaptığı uygulamalar sonucu, mesela Kazakistan'da Semey eyaletinde nükleer denemelerin o yöredeki Kazak Türkleri'ne ve doğaya verdiği korkunç zararlar ve Aral Denizi'nin kurumakta olmasıyla ortaya çıkan problemler bu çeşitli çevreci faaliyetlerin doğmasına yol açmıştır. Bu çevreci faaliyetler bir yandan gelecekte ülkelerinin yaşanabilir bir ülke olması için mücadele ederken, diğer yandan kendi milli serbestliklerinin ilk basamakları olan konularda istediklerini elde etmek için gösteriler yapmakta, bildiriler yayınlamaktadırlar. Mesela, Özbekistan'da "Birlik" adı ile faaliyet gösteren çevreci grup, geçtiğimiz ilkbahar aylarında yaptıkları çeşitli gösterilerde Özbek dilinin devlet dili olmasını istemişler ve bunu kabul ettirmişlerdir. Yine Kazakistan'da "Nevada" anti-nükleer hareketinin başkanı Olcas Süleyman ve arkadaşlarının çalışmaları sonucu Türkistan'ın bazı edebi şahsiyetleri aklanmıştır.

Kendi tarihi ve edebi şahsiyetlerini tanımak ve onların eserlerini okumak Türkistan Türkleri'nin en tabii hakkıdır. Bugüne kadar yasaklanagelmiş olan bu durum artık sona ermektedir. Aşağıda, geçen senenin son aylarında kabul edilen ve 1 Ocak 1989 tarihinden itibaren eserleri serbest bırakılan üç yazar hakkında

"Kazak Adebieti" adlı derginin 6 Ocak 1989 tarihli sayısında çıkan başyazının metnini sizlere sunuyorum.

Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesinin Mağcan Cumabayoğlu Ahmet Baytursunoğlu ve Yusufbek Aymavıtoğlu'nun filmi ve Edebi Mirasını araştırılması Hakkında Toplanan Komisyonun Kararı.

KPSS 27. genelbirlik 19. Parti Konferansı esnasında, görüşleri ve diğer yönlerden hataları olan fakat, halkın maneviyatını ve kültürünü geliştirmeye gayret gösteren tanınmış ilim, kültür ve sanat adamlarının gerçek değerini kabul etmek üzere toplanmış olan komisyon, 30'lu yıllarda suçsuz yere cezalandırılan, Stalin'in baskı idaresinin kurbanları olan meşhur Kazak şairi Mağcan Cumabayoğlu'nun (1893-1938), büyük alim-dilci, edebiyat araştırmacısı, Türkolog ve çevirmen Ahmet Baytursunoğlu'nun (1873-1937) ve Kazak romanının temellerini kuranlardan biri olan, tanınmış dilci, şair-çevirmen Yusufbek Aymavıtoğlu'nun (1889-1931) sosyal-siyasi, ilmi-pedagojik ve edebi hizmetlerini analiz etti.

Onların kuzak halkı için yaptıkları kültürel hizmetlerinin sebep si-ze yere uzun yıllar boyu gözden uzak tutularak, birçok yerlerde icra ettikleri çalışmalar "karşı devrimcilik" diye tanımlanarak, milli ideolojiyi benimsemeleri hoş görülme-ye-erek anlatıla gelmiş ve bugüne kadar Alaş Orda hareketiyle ilgili oldukları gerekçesiyle eserleri yasaklanmıştı.

Bunlardan Mağcan Cumabayoğlu, babasının onu din adamı olarak yetiştirmesi arzusundan dolayı medreseyi bitirdi. Halkı aydınlatmak ve okumayı yaygınlaştırmak düşüncesiyle 1913 yılında Ombi

(Omsk) Muallim Mektebi'ne girdi.

Ombi'da geçirdiği süre içinde, adı genç mektepli şair diye tanınmaya başladı. Buradaki Türk öğrencilerinin çıkardığı "Birlik" adlı elyazma dergisinde çalıştı. ve çeşitli sosyal görevlerde bulundu. Onun bu çalışmaları Alaş Orda ileri gelenlerinin dikkatini çeker ve Alaş Orda eyalet komitesine kabul edilir. Halk tarafından Alaş Orda Partisi'ne deleg Kazak mektepleri için kitaplar yazan komisyon için üye seçildi.

M. Cumabayoğlu, Ombi'da ayrıca "Bostandık Tuvi" (Hürriyet Bayrağı) gazetesinde de çalışmıştır. Daha sonra Taşkent'te "Ak Col" (Ak Yol) gazetesini ile "Şolpan" dergisinde çalıştığını görüyoruz. 1923-27 yılları arasında Moskova Ali Edebiyat Enstitüsü'nde okudu. Bu yıllar içinde o, V.İ. Lenin'in, M. Gorki'nin, V.İvanov'un ve başkalarının eserlerini Kazak diline çevirdi.

1927 yılında öğretmenlik yapmaya başlayan M. Cumabayoğlu, iki yıl sonra 1929'da 10 yıl hapis cezasına çarptırılır. Buna sebep olarak ta 1921 yılında "Alka" (Kurul) adlı grubu kurması gösterilir. Bu grup Stalin'in baskıcı döneminde, Kazak milliyetçilerinin gizli karşı-devrimcilik yaptığı bir topluluk olarak tanınıyordu. M. Gorki ile E. Peşkovanın ricaları sonucunda M. Cumabayoğlu 1936 yılında serbest bırakıldı. Fakat ertesi yıl tekrar tutuklandı ve 19 Mart 1938 tarihinde şehit edildi.

M. Cumabayoğlu Türkistan'da iki medeniyetin yani Doğu ile Avrupa medeniyetinin gücünü karşılaştıran ilk şairlerden biri sayılır. Abay Kunanbayoğlu, A.S. Puşkin, M.İ. Lermontov ve A.A. Blok bu şairler grubuna girer. O Goethe'nin şiirlerini çevirdi, edebiyatta çağdaşlaşma, hürriyetçilik ve de-

mokrazi fikirlerini işleyerek halkın aydınlanması için gayret gösterdi. M. Cumabayoğlu Abay Kunanbayoğlu'nun hümanist tutumunu devam ettirerek, "öner-bilim kayıtsız tabılar" (hüner-bilim her yerde vardır), "Sorlu Kazak" (Talihsiz Kazak) ve Kazağım adlı şiirlerinde halkı bilime ve okumağa teşvik eder. M. Cumabayoğlu'nun eserlerinde millet ve istiklal temaları da oldukça sık geçer.

M. Cumabayoğlu'nun ilmi ve edebi mirasına genel olarak baktığımızda, eğitimcilik, demokrasi ve ilerleme düşüncelerini halkının gelişmesi için kullandığını görürüz.

Kazakistan edebiyatının başka bir önemli şahsiyeti Ahmet Baytursunoğlu'dur. Eğitimci, alim, türko-log, çevirmen ve okuma kuralları yazarı olan meşhur dilci. Siyasi hareketlerinden dolayı Çarlık idaresi tarafından birçok kez tutuklanarak, 1910-17 yılları arasında polis gözetiminde tutulmuştur. Buna rağmen o, faaliyetlerini sürdürmüştür.

1913 yılından itibaren. A. Baytursunoğlu "Kazak" gazetesini çıkarak, eğitim, edebiyat ve dil meseleleri üzerinde birçok makaleler yayınladı. Okuyucularına Kazak halkının zengin kültürel mirasını tanıtarak, bilimin ışığında onların manevi gelişmesini sağlamaya çalıştı.

Çarlık rejimi devrildikten sonra doğruğa çıkan milli-istiklal hareketlerinden biri olan Alaş-orda hareketine katılır. 1917 itibaren Alaş Orda'nın önderlerinden biri olur. Alaş Orda Partisi'nin birinci ve ikinci kongresine katılarak, halkı aydınlatma meseleleri hakkında konuşmuştur. Alaş Orda hükümetinde görev almıştır.

A. Baytursunoğlu Kazak dil bilimi ile edebiyat tanıma ilminin başlangıcını yapmış, Kazak dilinin ilmi olarak okunup yazılmasının temellerini kurmuştur. Yirminci yılları Arap yazısıyla Kazak dilinin bütün özelliklerini ortaya koyan bir alfebe hazırladı. Buna bağlı olarak gramer, imla, ses ve okuma metodları hakkında birçok eser yazdı. Türkoloji sahasında Kazak edebiyatı ve kültürünün tarihini ve teorilerini geliştirmeye gayret etti.

A. Baytursunoğlu yazdığı eserle-

rin önemli bir bölümünü "Kırık Misa", "Masa" (Sivrisinek) ve diğer kitaplarında topladı. Halkın ağız edebiyatının malzemelerini toplayıp düzenledi. Bunları kendi eserleri ve şiirleriyle birlikte "Coktav" (Arayış) adlı kitabında bir araya getirdi.

Kazak ASSR-İ kurulduktan sonra A. Baytursunoğlu, iki yıl boyu Cumhuriyet'in Halk Eğitim Komiseri, Sovyet Merkez İcra Komitesi'nin üyesi olarak çalıştı. Daha sonra Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin "Ak Colda" (Ak Yolda) gazetesinde ve Kazakistan Akademisi Merkezi'nde görev almıştır.

Devrime kadarki aydınların bir çoğunun boş yere cezalandırıldığı 20. yılların sonu ile 30. yılların başında Alaş Orda'nın önceki önderlerinin karşı-devrimci (milliyetçi) hareketlerine yapılan iftiralar, A. Baytursunoğlu'na da yapıldı. 0 1929'da tutuklandı ve Arhangelsk eyaletine sürgüne gönderildi. Karısı ile kızı Tomsk'a gönderildi. 1934 senesinde, M. Gorki'nin Kızıl Krest Komisyonu'nda çalışan eşi E. Peşkova'nın ricasıyla A. Baytursunoğlu sürgünden tekrar Alma Ata'ya geldi. Fakat 1937 yılının 8 Ekiminde çeşitli bahanelerle yine tutuklanarak, şehit edildi.

Yusufbek Aymavıtoğlu, şimdi ki Pavlodar eyaletinin Kedey Şaruvan yöresinde dünyaya geldi. Maddi açıdan çok kötü durumda olmasına rağmen Pavlodar'daki Rus-Kazak okulunu, ondan sonrada Semey Mualimler Mektebi'ni bitirdi.

1917-19 yıllarında o da, Mağcan Cumabayoğlu ve Ahmet Baytursunoğlu gibi Alaş Orda hareketine katıldı. Fakat bir müddet sonra ihtilalçilerin yanında yer aldı. 1920 Ocak ayında RKP(6) grubuna girdi. Ayrıca Sovyet Kazakistan kurultayı Kongresi'ne delege seçildi, Halk Eğitim Komitesi'ne üye oldu. Bölgenin Eğitim İdare Bölüm Başkanlığında bulundu ve "Kazak Tili" gazetesinde yönetmen olarak çalıştı.

Y. Aymavıtoğlu 1922-24 yıllarında Karkaralı'da öğretmenlik yaptı, sonra ki iki yılda Taşkent'e yayınlanan "Ak Col" gazetesinde çalıştı. 1926-29 yılları arasında Çimkent'teki Pedagoji Ens-

tütüsü'nün müdürü oldu.

1925 yılında Y. Aymavıtoğlu iftira ile partiden ihraç edildi. Fakat çok geçmeden tekrar temize açıldı. 1929'da gizli milli hareketlere katıldığı bahanesiyle tutuklandı ve 1931 yılında kurşuna dizilerek şehit edildi.

Y. Aymavıtoğlu Kazak Türkleri'nin içindeki önemli aydın şahsiyetlerinden biri olup, birçok roman, dram, çeviri eserleri, vardır. Onun eserlerinde yazı dilini kullanma ustalığını, stiline güzelliğini görebiliriz.

"Kart Koca"(İhtiyar Hoca), "Akbişek" romanlarında, "Nur Küyi" (Nur Ezgisi), "Konapiye ile Nurbanuv", "Mansapkorlar" (Mevki Düşkünler ve "El Korğanı" (Yurt Kalesi) gibi eserlerinde Ekim Devrimi öncesinde ve sonrasında ayrıca Dünya Savaşı yıllarında Kazak Türkleri'nin içtimai yaşayışını, psikolojik durumlarını gerçekçi ve akıcı bir üslupla kaleme almıştır. Bundan başka o, pedagoji ve psikoloji sahasında yazmış olduğu kitaplarla da tanınır.

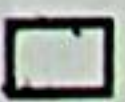
Y. Aymavıtoğlu da Mağcan Cumabayoğlu gibi "Alka" grubuna katılmaktan ve Alaş Orda Partisi'ne üye olmaktan bugüne kadar eserleri yasaklana gelmiştir.

Kazakistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin komisyonu verdiği kararla yukarıda adı geçen üç tarihi şahsiyeti akladı.

Bundan sonra onların ilmi, edebi ve tarihi eserleri ülkede yayınlamak ve okunacaktır. Hayatları, yaptığı hizmetler radyo ve televizyon programlarında anlatılacak; basında tanıtıcı yazılar çıkarılması sağlanacak ve ülkenin çeşitli ilmi, edebi ve kültürel kuruluşlarının onların bütün eserlerini basıp, yayınlaması teşvik edilecektir.

Bu kararın basında yayınlanması doğru olsa gerektir.

Yukarıda yazılı olanlara bakarak sonuç olarak diyebiliriz ki, Türkistan'daki bu olumlu gelişmelerden, hür dünyadaki Türkistanlılar olarak memnunuz. Ümit ediyoruz ki, Türkistanlı aydınların milli hareketlere iştirakının sebepleri tarihi gerçeklere uygun olarak anlatılır. Bunun da yavaş yavaş gerçekleşeceğini zannediyoruz.

1. MİLLİ TÜRKİSTAN KURULTAYI

(16-17 Eylül 1989)

Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği tarafından düzenlenen kurultay 16-17 eylül 1989 tarihlerinde Süleymaniye kültür merkezi konferansı salonunda gerçekleştirildi.

Kurultay cumartesi günü saat 13'de kalabalık bir dinleyici kitlesinin katılımıyla başladı. Dernek başkanı Doç. Dr. A.Ahat Andican'ın açış konuşmasından sonra kurultaya gönderilen telgraflar okundu. Devlet bakanı sayın Namık Kemal Zeybek, Sağlık Bakanı Sayın Halil İbrahim, TBMM. dış ilişkiler komisyonu başkanı, Hatay millet vekili sayın, Vehbi Dinçerler Sayın Hasan Celâl Güzel, Kültür Bakanlığı müsteşarı Sayın Acar Okan ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Başkanı Prof. Dr.Şükrü Elçin' gönderdikleri telgraflara kurultaya başarı dileklerini göndermişlerdi.

Saat 13³⁰ da Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Başkanı Prof. Dr. Turan Yazgan'ın yönetiminde Açık oturum başladı. Prof. Dr. A.Kadir Donuk. "Türkiye-Türkistan münasebetleri" Doç. Dr. Orhan Kavuncu" Türkistanlı Aydınların Türk Kültür Hayatına Etkileri" Doç. Dr. A.Ahat Andican "Türkiye ve Dış dünyadaki Türkistanlıların problemleri ve çözümleri konularında da dinleyicileri tarafından büyük ilgiyle izlenen konuşmalar yaptılar.

Açık oturum sonunda oturum yöneticisi Prof. Dr. Turan Yazgan bir değerlendirme konuşması yaptı. Yazgan konuşmasında "Türk dünyasının geniş bir coğrafyaya

yayıldığını ve dünya tabii kaynaklarını büyük bir kısmına sahip olan bölgeleri kapsamı sebebiyle dünyayı idare eden süper güçlerin Türk dünyasını parçalama çabalarının kesintisiz olarak sürdürdüklerini belirtti. "Türk milliyetçilerine düşen görevin bu gerçeklerin farkında olarak oyuna gelmemeleri olduğunu" söyleyen Prof. Dr. Turan Yazgan" Gücünün farkında olarak birleşebilen bir türk dünyasının, dünyanın geleceğini büyük ölçüde deşitirebileceğini vurguladı.

Kurultayın ikinci günü Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde gelen Türkistanlı temsilcilerin konuşmalarına ayrılmıştı. Oturu mu yöneten Doç. Dr. Ahat Andican isteyen herkesin konuşabileceğini, böylesine kapsamlı ve geniş katılımlı bir toplantının ilk deafa yapıldığına dikkati çekti.

Türkistan davasının Türkiye'deki yaşayan en büyük liderlerinden Sn. İsa Yusuf Alptekin ileri yaşına rağmen iki gün boyunca kurultaya katılarak herkese gerçek bir örnek oldu kendisi rahatsızlığı nedeniyle yalnızca dinleyici olarak kalmak istediğini belirtti.

İstanbul daki Kazak Türkleri Vakfı adına Vakıf Yönetim Kurulu üyelerinden, Hâluk Yigit konuştu.Amaçlarının Türkistanlı kazaklar arasında yardımlaşma ve Türkistan meselesinin tanıtılması olduğunu belirten yigit kurultaya başarılar diledi.

Tokattaki "Afgan göçmenleri yardımlaşma Derneği adına dernek başkanı, Rahmetullah konuştu.Tokata yerleştirilen Türkistanlıların poroplemlerine değinen konuşmacı özellikle yeni gelen Türkistanlıların vatandaşlık almaları konusundaki zorluklara değindi. Ayrıca, Afganistandaki tarihi eserlerin korunması konusunda çalışmalar istedi..

Afganistan'da Türkler adına mücadeleyi sürdüren "Kuzey Afgan istan Vilayetleri İslâm İttihadı" cephesinde hizmet ederken "Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği" nin çabalarıyla Türkiyeye getirilerek üniversite tahsiline başlatılan 7 öğrenci adına Han Muhammed söz aldı.

Türkistan derneğine ve Dr. Ahat Andican'a teşekkür eden Han Muhammed, Afganistan'da sürdürülen mücadeleyi ve Türklere yapılan haksızlıkları anlattı.

Dış dünyanın yardımlarından yararlanamayan Türk Cephesinin dış dünyada yaşayan Türkistanlılar tarafından desteklenmesi gerektiğini vurguladı.

Arabistan'da yaşayan hemşehrilerimizden şahabettin Yesevi, Türkistan tarihiyle ilgili bazı konulara değindikten sonra, Türkistan'ın bu duruma düşmesindeki en büyük sebebin bölünme ve parçalanma olduğunu belirtti.

Adana bölgesindeki Türkistanlıların temsilcisi olarak kurultaya katılan Köçer Emeki Türkistanlılar Türkiye'ye geldikten

sonra ilk defa böylesine kapsamlı bir toplantı yapıldığını belirterek buşekildeki faaliyetlerin devamını dilediklerini söyledi.

Doğu Türkistan Cemiyeti adına söz alan **Hızır Bek Gayretullah**, Türkistanlılar arasındaki problemlerle ilgili bazı iddiaları ileri sürdükten sonra, kendilerinin ayrılıkçı bir politika izlemediklerini belirtti.

Arabistan'dan gelen hemşehrilerimizden, **Salih Can Yoldaş**, söz alarak Türkistanlıların geçmişten ders almaları gerektiğini, vatan sevgisinin imandan geldiğini ve birlikten kuvvet doğacağını vurguladıktan sonra "Yalnız Asker" isimli bir şiirle konuşmasını bitirdi.

Daha sonra kürsiye gelen İstanbul'daki hemşehrilerimizden **Sabir Seyhan** Türkistanlıların yeterince meselelerine sahip çıkmadıklarına değindi. Dış dünyada yaşayan Türkistanlıların Türkistanda yaşanan gelişmelere ayak uyduracak durumda olmadıklarına dikkat çekti. Eski neslin kısır çekişmeleri bir yana bırakması ve genç nesillere destek olması gerektiğini vurguladı.

Afganistan, Türkistan'ından gelen **M. Emin Uçkun**, konuşmasında Afganistan probleminin geçmişine ve bugüne ait açıklamalarda bulundu.

Öğleden sonra, oturumun ikinci bölümü **Hatice Yassa Hanım**ın konuşmasıyla başladı. Hatice Hanım, Hoca Ahmet Yesevi ile ilgili çalışmalarını anlattıktan sonra, kendi yazdığı bir şiiri okudu.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Bölümünden **Serap İlarıslan** "Türkistan Araştırmalarında Karşılaşılan Meseleler" ile ilgili bir konuşma yaptı. Türkiye'de Türkistan araştırmaları sırasında karşılaşılan çok meseleler olduğunu ve bu sahada çalışan bir kaç yürekli bilim adamı dışında Türkistan gerçeğini gerçek anlamda dile getirilemediğini vurguladı. Orta öğretimde Türkistan tarihine yeterli önemin verilmediğini Üniversitelerdeki Türkoloji bölümlerindeki çalışmaların da yeterli olmadığını söyleyen İlarıslan, Türkistan için çalışmalarını sonuna kadar sürdüre-

ceğini belirtti. Daha sonra, kürsiye gelen Türkistanlılardan **Cora Karı Batagöz**, kurultayla ilgili bazı eksiklikleri belirttikten sonra, bu kurultayın isminden yola çıkarak 1940'larda kurulan Milli Türkistan komitesinin devamı mı olduğu sorusunu gündeme getirdi. Bu soruya, oturum başkanı **Dr. Ahad Andican** kendilerini geçmişte yaşanmış şahsi çekişmelerden kaynaklanan hiçbir problemin mirascısı olmadığını belirtti.

Adana'dan gelen **Gulan Mehmet San car zöz** alarak Türkistanlılar arasında birliği ve dayanışmayı bozacak her türlü davranışın şiddetle reddedilmesi konusunda dikkat çekti.

Arabistan'dan gelerek, Türkiye'ye yerleşen hemşehrilerimizden **Muhammed Yıldız** Ekonomik Problemler çözümlermeden Türkistan meselesinde yeterli derecede başarılı olunamayacağını belirtti.

Tokat'taki Türkistanlılardan **Hal Mehmet Şentürk** kurultayda somut kararlar alınması gerektiğini ve bu amaçla bir komisyon kurulmasının uygun olacağını söyledi.

Bu konuşmacılardan sonra kürsiye gelen Prof. Dr. **Ahmet Bican Ercilasun** geniş bir coğrafyaya yayılan Türk Dünyasında değişik şivelerin doğduğunu, bunları birleştirmenin çok yoğun ve uzun süreli çalışmalarla mümkün olabileceğini belirtti.

Türk dünyasında meydana gelen olumlu gelişmelerin yakın bir

gelecekte " Türk Ortak Pazarını " gündeme getirebileceğini belirten **Ercilasun**, Türkiye'nin bu konuda daha aktif bir tutum oluşturmaya gerektiğini vurguladı.

Kurultayın en ilginç konuşmalarından birini Bakü Üniversitesinden **Prof Dr. Kamil Veliyev** yaptı. Veliyev, misafir olarak katıldığı Türkistan kurultayına başarılar diledikten sonra, "Biz Azeri Türkü olarak Türkistan kavramından anladığımız, Türk dünyasının bir bütün olduğudur. Bu sebeble, ben de, Azarbaycanlı bir Türk olarak kendimi Türkistanlı kabul ediyorum, bütün Türk boylarının da böyle kabul etmesini dilerim.." dedi.

Son olarak kürsiye gelen **İbrahim Şenel** ve **Gulamcan Yassa** Türkistanlılar arasındaki ilişkilerin devamı için bu tür kurultayların önemine dikkat çektiler.

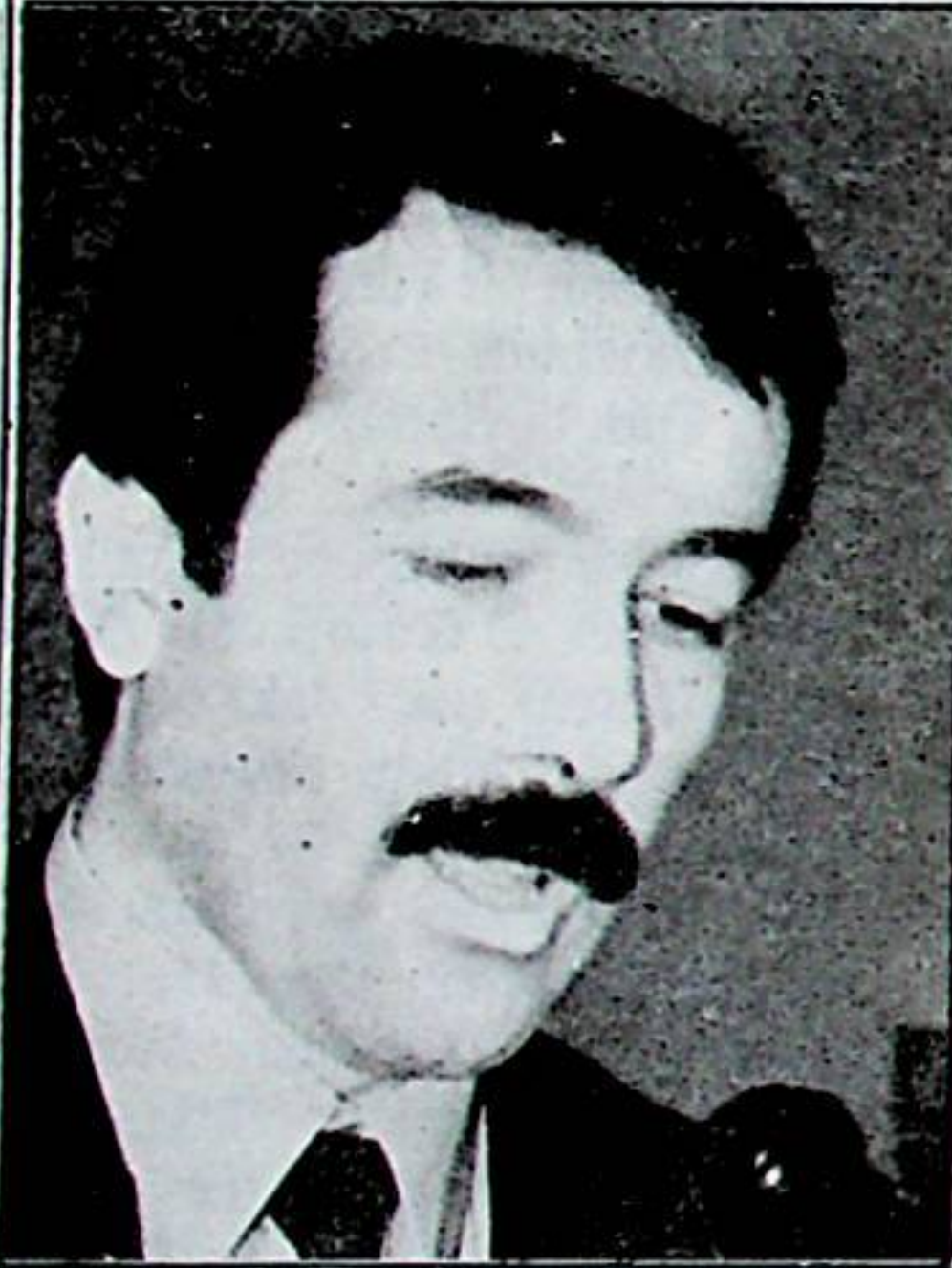
Kurultayın kapanış konuşmasını yapan **Doç. Dr. Ahad Andican** çıkan sonuçları özetledikten sonra, Türkiye'de Türkistanlıların kurduğu teşkilatların ortaklaşa bir üst kuruluş kurmaları gerektiğini belirtti. Hükumete Dış Türkler konusunda bir teklif paketi hazırlayacak olan bu teşkilatlar arası kuruluşun gelecek yıllarda düzenlenecek çalışmalar içinde bir dinoma görevi göreceğini vurguladı.

İki gün süren birinci Milli Türkistan Kurultayı başarılı bir şekilde sona erdi.

Doç. Dr. Orhan Kavuncu

I. Milli Türkistan Kurultay Bşk.
Doç. Dr. Ahat Andican

1. MİLLİ TÜRKİSTAN KURULTAYI TOPLANDI

Sayın Misafirler, Değerli Türkistanlılar I. Milli Türkistan Kurultayına hoş geldiniz diyor hepinize saygılarımızı sunuyoruz.

Türkistanlıların komünist işgaline karşı verdikleri milli mücadelenin üzerinden neredeyse 70 yıl geçti. Savaşın kaybedilmesinden sonra başlayan ve özellikle 30'lu yılların artalarında yoğunlaşan dış göç, vatanlarından çıkmak zorunda kalan Türkistanlılar için yıllar sürecektir bir muhaceretin başlangıcı olmuştur. 1949'da Çin'de hakim olan komünizm orada mücadele eden Doğu Türkistanlı güçlerin bir kısmının dışı göçüyle sonlandı. 1950'lerde başlayan bir ikinci Muhaceret dalgası yaşandı. Nihayet Afganistandaki Rus işgali Türkler açısından diğerlerine göre daha sınırlı olmak üzere 3. bir göç dalgasını gündeme getirdi.

Muhacir olarak Vatanlarını terketmek zorunda kalan Türkistanlılar için birinci hedef Dünya Türklüğünün sembolü olma görevini yüklenen genç Türkiye Cumhuriyeti topraklarına ulaşmak ve mücadelelerini buradan sürdürmektir. Bu arada özellikle dini kaygılar nedeniyle Arabistan bir diğer odak olarak seçilmişti. Ayrıca Pakistan, İran, çeşitli Avrupa ülkeleri ve Amerikaya'da göçler söz konusu oldu. Bu insanların çoğu ülkelerinden çıkarılarken kısa bir süre sonra vatanlarına dönebilecekleri inancını taşıyorlardı. Fakat yıllar birbirini izledi ve neredeyse dışarıdaki 3. nesillere ulaşıldı.

Bu insanlar ne ümitlerle yola çıkmışlardı? Hayalleri nelerdi ve ne kadarını gerçekleştirebildiler? Bunları bi-

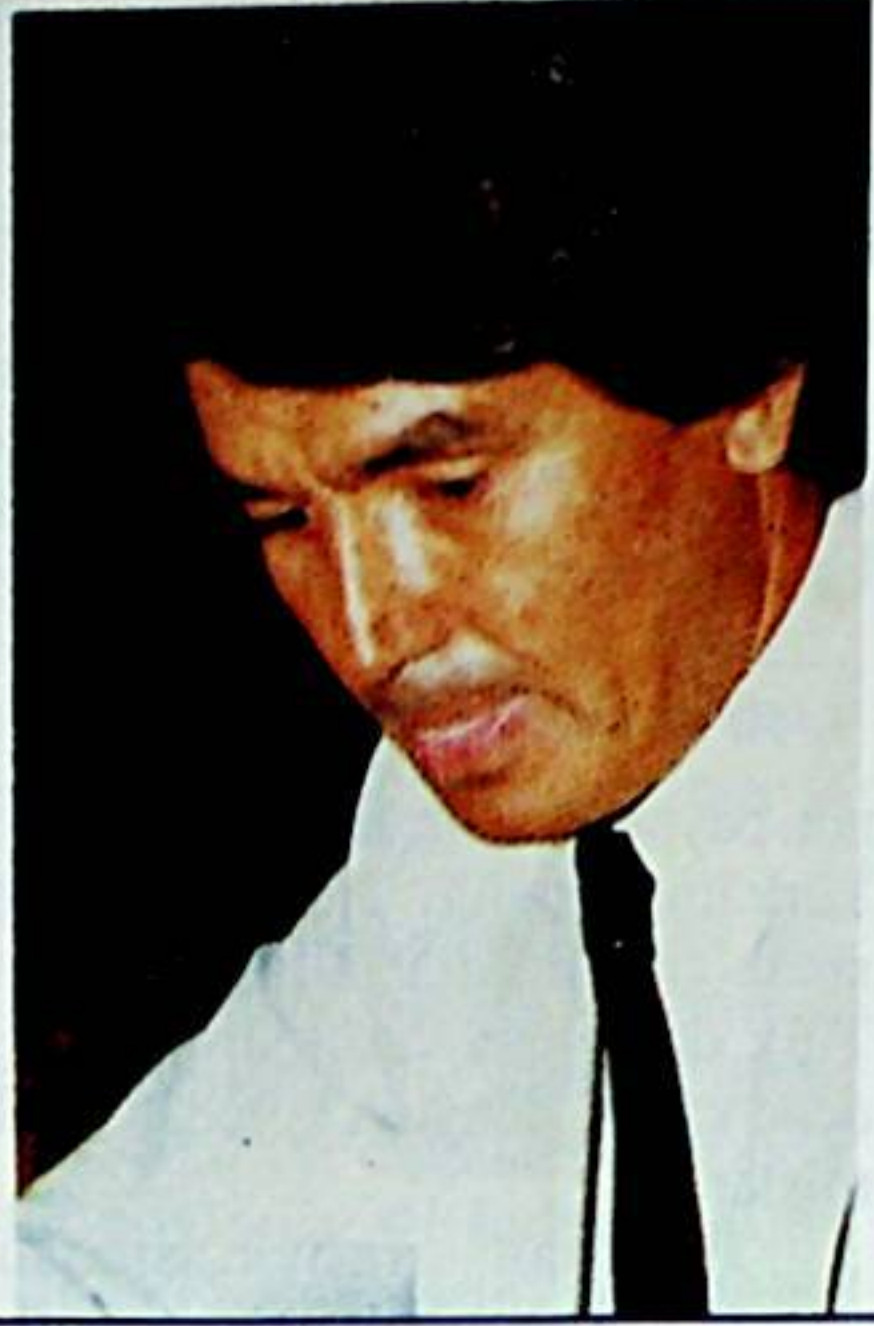
raz sonra tartışacağız.

Bulundukları ülkelerde çeşitli dernekler ve sosyal teşkilatlar kuran bu insanlar dışarıda geçen yılları boyunca içinde yaşadıkları toplumlara Türkistan meselesini az yada çok, anlatmaya çalıştılar. Bunlarda gündemimizin konuları arasında.

Değerli Misafirler.

Türk Dünyası ve özellikle Türkistan yoğun çalkantılar ve değişiklikleri yaşıyor. Sovyetlerde sahnelenen Glasnost ve Perestroika politikaları Türkistan Cumhuriyetlerinde kısmi bir açıklık getirmiş olsa bile idari, siyasi ve ekonomik anlamda Moskavanın boyundurduğu şiddetle sürdürülüyor. Ayrıca oynanan bazı oyunlar ve provokasyonlar sonucu Türk boyları arasında çatışmalar çıkarmaya ve aralarına nifak sokmaya çalışılıyor. 70 yıllık Komünizm esaretinin yıkamadığı Türklük ve İslamlık şuuru bu şekilde politikalarla parçalanmak istenmekte. Böylece Hristiyan dünyasında desteğini alan Sosyalizm Türkleri birbirine kırdırmayı amaçlamaktadırlar.

Diğer taraftan Türkistan Cumhuriyetlerinde Ekolojik ve Ekonomik problemler giderek büyümektedir. Türkistanın Özbekistan Cumhuriyetinde neredeyse mezarlıklara bile pamuk ekilmesi, toprağın aşırı gübrelenmesi ve Aral gölünün giderek kuruması sonucu çocuk ölümleri ve hastalıkları çok artmıştır, işsizlik almış yürümüştür. Türkistanın Kazakistan yöresinde yapılan Nükleer denemeler Türkistanın bu kesimini neredeyse bir Nükleer çöle çevirmekte ve yaşamak

I. Milli Türkistan Kurultay
Delegesi
Prof. Dr. Abdülkadir Donuk

Oturum Başkanı
Prof. Dr. Turan Yazgan

için sağlıklı bir ortam yaratmaktadır. Toprak ve su zehirlenmiştir. Türkistanın Türkmenistan ve Kırgızistan gibi Cumhuriyetlerinde de Ekonomik ve Sosyal problemler yoğunlaşmış diğer Cumhuriyetlerde olduğu gibi hızlı bir Ruslaştırma çabası sürdürülmektedir.

Çinin işgal ettiği Doğu Türkistan bölgesinde hızlı bir Çinli iskânı ile eritme politikası sahnelenirken aynı zamanda bu topraklar Nükleer denemeler için kullanılmaktadır. Batı da olduğu gibi Türkistan kelimesinin yok edilmesi ana gaye olmuştur.

Afganistanda ise Afgan Türkistanı bölgesini ilgilendiren acımasız bir mücadele devam etmektedir. Buradaki Türkistanlılar bir tarafta Komünist güçlerle savaşırken bir tarafta İslami Cihad maskesi arkasına gizlenen, fakat son zamanlarda bütün dünyanın farketmediği bir Peştu Milliyetçiliğiyle savaşmak zorunda kalmaktadır. Her yerde olduğu gibi buradad düşmanlar Türkmen, Özbek, Kırgız vs. gibi etnik ayrılıkları körükleyerek Türklerin birleşmesini engellemeye çalışmaktadırlar. Maalesef bilerek yada bilmeyerek bunlara uşaklık eden bazı Türkistanlıların da yardımıyla kısmen başarıya ulaşmış durumdadırlar.

Ayrıca kendileri koyu bir Milliyetçilik yaptıkları halde "İslam da Milliyet yoktur" fikrini saf Müslüman Türklere aşılayan bir çok odaklar gerek Afganistan ve gerekse dış dünyada insanları ve toplumları kandırma-ya devam edebilmektedir.

Biz işte böyle bir zamanda I. Milli Türkistan Kurultayını toplamak istedik. Bugüne kadar Türkistanın değişik bölgelerindeki problemleri anlat-

mak için bir çok toplantılar düzenlenmiştir. Fakat Türkistan dışında, çeşitli ülkelerde ve özellikle Türkiye'de yaşayan Türkistanlıları bir araya getirecek ve onların problemlerini, yaptıklarını, yapmadıklarını veya yapmaları gerekenlerin tartışılacağı ilk toplantı budur.

Türkistanın çeşitli bölgelerinde yaşanan olaylar, gelişmeler ve çalkantılar bütün Türkistanlıları ve Türk Dünyasını yakından ilgilendirmektedir.

İnancımıza göre bunlar tartışmalı, insanlar bilgilendirilmeli ve bütün Türkistanlıların ortak bir zemine ve davranış biçimine çekilmeleri gerçekleştirilmelidir. Toplantı bu amaca hizmet ettiği ölçüde başarılı olduğumuzla inanacağız. Esaretteki insanlara faydalı olabilmemizin yolu bir yürek bilek olmamızda yatmaktadır.

Kendi problemleri içerisinde boğulup gitmiş bir Türkistanlı kitlesinin bırakın büyük Türkistan'da yaşayan soydaşlarına kendisine bile bir faydası olmayacaktır.

O insanlara borcumuz az da olsa ödemek istiyorsak önce kendimize çeki düzen vermeli, ortak noktalara gelmeliyiz. Kurultayımızın ana gayesi budur. Bu gayenin gerçekleşebilmesi için bu toplantıların her yıl daha geniş plâformlarda gerçekleştirilmesini diliyoruz. Bu yönde çalışmalarımızı sürdüreceğiz.

Dünyanın ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden gelerek toplantıyı şerefleştirdiğiniz için hepinize ayrı ayrı teşekkür etmek istiyorum.

Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği Başkanı
A. Ahat Andican

Prof. Dr.
Abdülkadir Donuk

"Gerçek olan şu ki, hiçbir ülke, başta Türkistan Davası olmak üzere, dün Irak'ta bugün de Bulgaristan'da cereyan eden korkunç olayları duymamazlıktan görmemezlikten gelmektedirler. Yine hepimizin bildiği gibi 'Türk'ün Türkten başka dostu olmadığıdır."

TÜRKİYE TÜRKİSTAN MÜNASEBETLERİ

*İstanbul Üniv.
Prof. Dr. Abdülkadir Donuk*

Sözlerime Türklük ve Türkistan birliği fikrini şiirlerine konu olarak ele alan, yazdığı şiirleri gizlice elden ele, dilden dolaşan, daha sonra da hapisler ve sürgünlerden sonra 1937'de Rus'lar tarafından öldürülen meşhur şair Mağcan Cumabay "Türkistan" adlı şiiriyle başlamak istiyorum:

Türkistan iki dünya kapısıdır,
Türkistan er Türk'ün beşiğidir,
Türkistan gibi insanı hayrette bırakan yerde doğmuş,

Türk'e bu ülke tanrının verdiği nasibdir,

Türkistan'a eskiden Turan demişler,

Turan'da er Türk doğup büyümüş,

Turan'ın yerine denk gelecek bir yer Cihan'da var mı?

Milletler arasında Türk gibi yüksek bir millet daha var mı?

İşte şairimizin ifade etmek istediği gibi Türkistan, yâni anayurt bölgesi, insanlığın tanıdığı en eski bir kültür ve medeniyet merkezidir. Türkler, bu merkezden m.ö. 3.asırdan beri günümüze kadar çeşitli zarurî şartlar yüzünden göç etmişler, 3 büyük kıt'aya yayılmışlar, 120'nin üzerinde devlet kurmuşlar ve her gitüğü yerde yabancı araştırmacıların ifadesi ile "dünyanın efendisi" hâline gelmişler, kendilerine âit hasletleri ile de her yere "âdalet" götürmüşler ve buna paralel olarak "dünyada ilk kanun koyucu" millet olmak şerefini kazanmışlardır.

Türkistan bütün Türklerin "anavatan"ıdır. Yâni Türk'ü doğuran, geliştiren, büyüten ve dünyanın efendisi hâline getiren kutsal topraklardır. Bu topraklar bugün maalesef elden çıkmış ve Rusya ile Çin arası-

nda paylaşılmıştır. Bugün 60 milyon Türk'ün yaşadığı Türkistan bölgesinde çeşitli adlar altında kurulan Türk devletleri varlıklarını kaybedene kadar, dünyayı buradan etkilemişlerdir.

Türkistan, sırasıyla istiklâlini ve adını kaybettikten sonra, anavatan vasfını da, Türkiye Cumhuriyetine devretmiş bulunmaktadır. Bunda da en büyük sebep, bugün Türkiye'nin yeryüzünde tek hür Türk devleti olmasıdır.

Bugün 66.yıldönümünü idrâk ettiğimiz Türkiye Cumhuriyeti, tarihî bir gelişmenin mahsulüdür. Bunun, tabii bir neticesi olarak da, Türkiye, bu Topraklarda oturan insanların anavatan'ı vasfını kazanmış, hattâ yabancı boyunduruğu altında yaşayan soydaşları için de bir ümit ve iftihar kaynağı, gerçek bir anavatan olmuştur. Bu sebeble, herşeye rağmen, milli hususiyetlerini korumayı başaran dış Türkler, kör şartların boğucu çemberindeki yaşlı ruhlarının karanlıklarında daima parlayan bir ümit ışığı gibi, Türkiye'ye iştiahtolu gözlerle bakmaktadırlar. Demek ki, dış Türkler Türkiye için bir kuvvet ise, Türkiye'de dış Türkler için bir ümittir. Ümitle kuvvetin birleştiği "Bütün Türklük" deyiminde Türk dünyasının mukadderat birliği en veciz ifadesini bulmuş olmaktadır.

İşte bugün huzurunuzda eski anayurt olan Türkistan ile yeni anayurt vasfını kazanan Türkiye arasındaki geçmişteki münasebetlerini; Türkiye'nin neler yapması gerektiğini ve kanayan bazı yaralarımızın neler olduğunu özet olarak izah etmeye gayret edeceğim.

İlk siyâsî münasebetlerin 16.asırda başladığı görülmektedir.

Bununla beraber, taraflar arasındaki münasebetlerin daha önceki asırlara kadar uzandığı bilinmektedir.

Büyük Selçuklu imparatorluğu zamanında Türk hâkimiyeti Türkistan'dan batı Anadolu'ya kadar uzanıyordu. Bu birlik ve hâkimiyet 13.asır başlarında vuku bulan Moğol istilası yüzünden parçalanmış idi. Daha sonra Ön-Asya ve Anadolu'ya yerleşmiş olan Türkler, önce Anadolu Selçuklu devleti, 13.asır sonlarında da Osmanlı devleti etrafında toplanmaya başlamışlardır.

Türkistan'da kalan Türkler ise, bir müddet daha Moğol hâkimiyetinde kalmışlar ve sonra Timur (1336-1405) ile evlâtları etrafında toplanmışlardı. Böylece Batı Türklüğü Osmanlıların önderliğinde, Doğu Türklüğü de Timur'un önderliğinde birer büyük kuvvet olarak yükselmeye başlamıştır.

1402 Ankara Savaşı Doğu Türklüğü ile Batı Türklüğü arasına büyük bir soğukluğun girmesine sebep olmuş ise de, bu hâl kısa zamanda iyi bir dostluğun temellerinin atılmasına da vesile olmuştur. Bu dostluğun bir ittifaka dönüştüğünü görüyoruz.

Nitekim, Fatih Sultan Mehmed, Hüseyin Baykara'ya bir mektup yazarak İran'a hâkim olmuş olan Uzun Hasan'a karşı birlikte hareket etmeyi teklif etmiştir.

Doğu ve Batı Türklüğü arasındaki bu yakınlaşma, 16.asrın sonlarına doğru Türkistan'da Timurlular hâkimiyetine son veren Muhammed Şeybânî Han (1451-1510) önderliğindeki Özbekler zamanında daha da gelişerek siyâsî alanda bir nevi işbirliğine dönüşmüştür. Bu siyâsî işbirlik bilhassa şiî İran'a karşı olmuştur.

Şiî İran'ın bilhassa Şah İsmail (1500-1524) devrinde hem Türkistan ve hem de Anadolu cihetlerinde hâkimiyetini genişletmeğe ve bu maksatla oralarda şiî propagandası yapmaya başlaması Türkistan ve Anadolu Türkleri arasında büyük huzursuzluk yaratmıştır.

İşte Doğu ve Batı Türkleri arasındaki ilk resmî temasın, Yavuz Sultan Selim'in yeni Özbek hükümdarı Köçkuncü Han'a (1510-

1530) gönderdiği ve şiilere karşı kazanılan Çaldıran (1514) zaferini bildiren 1516 tarihli mektup ve buna verilen cevap ile başladığı görülür.

Bu işbirliği bilhassa Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) zamanında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Özbeklerden 1534'de Ubeydullah Han ve 1540'da Abdüllatif Han, Kanunî'ye gönderdikleri elçiler ve mektuplarla İranlılarla yaptıkları çetin mücadelelerden bahsederek Osmanlı devletinden yardım istemişlerdir.

Kanunî'de 1550 şubatında Ahmet Çavuş isminde bir zatı nâme ile Abdüllatif Han'a göndererek doğudan İran üzerine yürümesini istemiştir. Ayrıca Kanunî, 300 yeniçeri ile topçu ve top da göndermiştir.

1556 da Rusların Astrahan'ı işgal etmeleri ve Volga havalisine yerleşmeleri üzerine Türkistanlılar İstanbul'dan yardım istemişlerdir. Türkistanlıların bu feryatları, İslâman önderi Osmanlı devletini, karşı tedbirler almağa sevk etmiştir.

Osmanlı hükûmeti Kırım'a, Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya doğru Rus ilerleyişini durdurmak maksadıyla Don ve Volga nehirlerini bir kanal ile birleştirmeye karar verdi. Kanunî zamanında başlayıp, yerine geçen II.Selim devrinde devam eden bu proje (Sokullu Mehmed Paşa'nın gayreti de bir netice vermiş idi) başarısızlıkla neticelenmiştir.

Osmanlı devleti ile Türkistan Hanlıkları arasındaki münasebetler padişah II.Mehmed, IV.Murad, III.Ah med, III.Mustafa, III.Selim vb. zamanlarında da devam etmiştir. Bu münasebetler Türkistan'daki Hanlıkların Rus işgaline girmelerine kadar sürmüştür.

Ayrıca 1865 yılında Doğu Türkistan'ı bir devlet idaresinde toplayan Yakup Beğ ile Sultan Abdülaziz arasındaki münasebeti de hatırlatalım. Bu münasebetler neticesinde karşılıklı hey'etler gidip gelmiştir. Doğu Türkistan'a Miralay Kâzım Bey başkanlığında bir hey'et ile birlikte silâh ve toplar da gönderilmişti. Doğu Türkistan ile en son münasebet yine Yakup Han'ın emektar elçisi Seyyid Yakup Han Töre'nin Sultan Abdülhamid'e

müracaatıdır. Elçi Kâşgar devletinin Osmanlı idaresine tâbi bir ülke olduğunu ve Çin istilâsının protesto edilmesini veya Çin hükûmetine başvurarak Çin kuvvetlerinin geri çekilmesini sağlanmasını rica etmiştir. Fakat 93 harbinde Ruslara yenilen Osmanlı Devleti perişan bir durumda olduğu için elçiye müsbet bir cevap verilememiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bu münasebetler bu asrın başında Enver Paşa'nın Türkistan'daki istiklâl mücadelesine katılmasına kadar sürmüştür. ki, bu tarihlerde burada da Türk kurtuluş savaşı bütün hızıyla devam etmek idi.

Bakınız şairimiz Mağcan Cumabay, kendi öz yurdu zulüm altında olmasına rağmen, o Türkiye Türklerinin de başına gelmiş felâketler karşısında dertlenmekte, İstanbul işgal edildikten sonra, sabredemeyip yazdığı şiir ile Tanrıya şöyle seslenmektedir.

UZAKLARDAKİ KARDAŞIMA

Uzaklarda bu kadar azab çekmekte olan kardeşim,

Solmuş çiçek hâline gelen kardeşim,

Her taraftan düşmanlarla sarılı göl gibi gözyaşı döken kardeşim,

Bütün tarihi boyunca yabancılardan cefâ çekmiş kardeşim,

Altın Altay bizim müşterek anamız değil miydi?

Oralarda müşterek mesut hayat yaşamamış mı idik?

Kardeşim sen o yanda ben bu yanda, kaygıdan kan yutuyoruz,

Köle yaşamak bizim şerefimize, haysiyetimize yakışır mı?

Gel gidelim Altay'a atamızdan mirâs kalan altın tahta gidelim.

Osmanlı devleti, islâm âleminin önderi ve hâmisi olarak, Türkistan Hanlıklarının varlıklarını sulh ve sükûn içinde geçirmelerini sağlamaya çalışmıştır, tabii gücü yettiği kadar.

Fakat Türkistan Hanlıklarının Rus istilâsına karşı kendilerini iyi müdafaa edememelerin sebepleri arasında en mühimlerinden biri Türkistan Türklerinin merkezî bir idareyi hâkim kılan tek bir devlet yerine, parçalanmış küçük Hanlıklar hâlinde bulunmaları idi.

Osmanlı padişahlarının, onların birlik ve beraberlik hâlinde olmaları için yaptıkları tavsiye ve ikazlara rağmen, birbirleriyle uğraşmaları zayıf düşmelerine yol açmış, etrafları hep düşman milletlerle çevrili olduğu için de iktisaden zayıflamalarına ve dolayısıyla eğitim ve ilim de geri kalmalarına sebep olmuştur.

Cehaletin, fakirliğin ve teşkilâtsızlığın neticesi olarak, Rusların ateş gücü yüksek kuvvetleri karşısında bütün kahramanlıklarına rağmen mağlûp olmaktan kurtulamamışlardır.

"Türkistanlıların birbirleriyle uğraşmaları zayıf düşmelerine yol açmış" dedik, müsaade ederseniz bu konuya kısaca temas etmek istiyorum.

Efendim, Rusların başından beri tâkip ettikleri bir politika vardır. Önce bölmek, parçalamak ve sonra lokma lokma yutmak.

Lenin'in bir konuşmasında "bizim yapabileceğimiz tek şey, onların sınıflara bölünmelerini beklemektir" şeklinde belirttiği gibi önce ilde Türkçülük, Tatarcılık, Kalkçılık kavgasının çıkmasına sebep oldular. Bu durum Türkler arasında kabilecilik şuurunun gelişmesine zemin hazırlamış ve bilhassa da boy adları ile kurulan sözde Cumhuriyetler de (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan) bu kabilecelik fikrinin iyice körüklenmesine yol açmıştır.

İşte Rus'un isteği doğrultusunda gelişen ve Türk milletinin bir karakteri olarak bilinen bu kabilecilik fikri, maalesef Türkistanlı Türklerin bulunduğu hemen her yerde, hususiyile ülkemizde de, bütün canlılığıyla kendini göstermektedir.

Bu bölünme önce Doğu Türkistanlılar, sonra Batı Türkistanlılar olarak iki kanad hâlinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrılık burada başlamakta ve Doğu Türkistanlılar ile Batı Türkistanlılar kat'i surette bir araya gelmemektedirler.

Bu bölgecilik fikrine karşı olan Türkistanlılar da yok değildir. Ancak bunların gayretleri, çırpınışları daha önce aşırı derecede zehirlen-

Türkiye'nin ve Türk milletinin birinci dereceden masuliyet taşıdığı ve mutlaka yerine getirmesi gereken husus, dünyadaki Türkleri kurtarmaya çalışmak vazifesi olmalıdır.

miş olanları kurtarmağa yetmemektedir. Bu bölgecilik anlayışın kabûl etmemiş olarak görünüp de, aksine şiddetle savunanları da görmekte ve bunları ibretle izlemekteyiz.

Bölünmenin ikinci acı ve gerçek olanı da, az önce ifade ettiğimiz gibi, "kabilecilik" fikridir. Kazak, Özbek, Kırgız, Uygur, Tatar, Türkmen vb. gibi hususî adlar ile anılan fakat hepsi Türk olan bu boy'lara mensup olanlar, bugün nerede ise birbirlerine düşman gibi bakmaktadırlar. Ne yazık ki, düşmanları sevindiren, dostları üzen bu durum ve tutum karşısında, bir araya gelme fikri, onca acı ve ızdırıp çekip, korkunç derecede mezalimler görülmesine rağmen mümkün olamamaktadır.

Mes'ele bu şekilde ortada iken, şimdi, devlet olarak, nasıl olur da Türkiye dışındaki soydaşlarımıza "sakın bölgecilik ve kabilecelik yapmayın" tavsiyesinde bulunabiliriz, mümkün mü? Önce, içimizdeki bu kardeşlerimizi bir araya getirmenin yolları aranmalıdır ve bu kurultaydan çıkacak en önemli karar bu olmalıdır.

Gelelim Türkiye-Türkistan münasebetlerinde Türkiye'nin neler

yapması gerektiğine.

1- Türkiye dâhil, bütün Türk ülkelerinin umumî ve müşterek olan meselelerini İLMÎ olarak ele alacak bir kurum'un teşkil edilmesi lâzımdır. (TTK ve TDK bunu yapmamaktadır).

2- Kurulacak olan bu kurum'da görev yapacak üyelerin çalışmaları ile ortaya çıkacak olan ilmi yayınlar, haksızlıkları ortaya çıkarın belgeler olacaktır. Bu itibarla Türklerin bulunduğu ülkeleri içine alan sahalarda araştırma yapanlar desteklenmelidir. Yeni yetişecek elemanların önce kaynak dili öğrenmelerini temin maksadı ile oralara gönderilmesi sağlanmalıdır.

3- Dış Türkler mes'elesini daima canlı tutarak ülkemizde yaşayan genç nesillere yabancı baskısı altında inleyen kardeşlerinin de var olduğunu unutturmamak için önce ders kitapları yolu ile bilgiler verilmelidir. Ayrıca hemen her il'de seri hâlde konferanslar, seminerler tertip edilmelidir. Ancak bırakınız her il'de bunları yapmayı, İstanbul'da Ankara'da senede yapılan bir veya iki konferansı dahi çok görenler vardır. (Ruslar Türkler arasında islâmîyet aleyhine Özbekistan'da 1968-1970 arasında 42.000 defa; 1971'de Türkmenistan'da 87.000 defa ve 1976 da ise 120.000 defa konferans verdikleri hatırlanırsa, aradaki korkunç fark görülecektir, kanaatindeyim.)

4- Çeşitli islâm ülkelerinde toplanan islâm kongrelerine komünist esirimüslüman ülkelerin hariçteki mümessilleri de dâvet edilmeli ve konuşma imkânı verilmelidir.

5- Esaret altında yaşayan soydaşlarımızın dâvaları, hür dünyanın barış sever ülkeleri aracılığı ile Birleşmiş Milletler'e götürülmeli; adı geçen devletlerin emperyalist ve sömürgeci olduklarının ilân edilmesine çalışılmalı ve Türklerin hür ve bağımsız yaşama hakkının verilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

6- Batı Almanya'daki "Radio Liberty"sine benzer, Doğu Türkistan, Tibet, İç Moğolistan gibi Çin işgalinde bulunan ülkelerin dâvaları ile ilgili yayınlaryapacak bir radyo istasyonunun Birleşmiş Milletler tarafından müsait bir yerde kurulması-

na çalışmalıdır.

7- Türklerin bulunduğu yerde zorla kaldırılan Türkçe tedrisatın tekrar konulmasında ısrar edilmelidir.

8- Birleşmiş Milletler prensibi olan "Milletlerin kendi kaderlerini tayin hakkı" esasının daha fazla çiğnenmesine engel olunmalıdır.

9- Türkler arasına yerleştirilen yabancı unsurların, Türkleri bulundukları bölgede tamamen azınlık hâline getirilmesine mâni olunmalıdır.

10- Türklerin inanç, ibadet gibi dinî ve millî kültürlerini serbestçe geliştirmek gibi kültürel ve millî hakları garanti altına alınmalıdır.

11- Bölünmüş göçmen âilelerinin Türkiye'ye gelebilmelerinin ve birleştirilmesinin temini cihetine gidilmelidir.

12. Soydaşlarımızın Hac farızasını yerine getirilmesine çalışılmalıdır. Hacca gidiş-geliş parasını çıkarabilmek için beraberinde getirdiği eşyalardan gümrük alınmamalı ve bu muhterem hacı adayları mahkemelerde süründürülmemelidir.

13- İltica eden soydaşlarımız en ücra köşelere yerleştirilmemelidir.

14- Çinliler nüfus kağıtlarında doğum yeri olarak meselâ Kâşgar, Turfan vb. yazan şahıslara vize vermemektedir, buna da mâni olunmalıdır.

15- Doğu Türkistan'ın müstakil varlığını zihinlerden silmeye matuf "Sing-Kiang" (yeni topraklar) uydurma adının kullanılmasından vazgeçerek, asıl ismi olan "Doğu Türkistan" adıyla adlandırılmasının temini için girişimlerde bulunulmalıdır.

Sonuç:

Bu zikredilenler Türkiye'nin ve Türk milletinin birinci derecede mesuliyet taşıdığı ve mutlaka yerine getirmesi icab eden hususlardır. Dünyadaki Türkleri bu çaresizlikten kurtarmaya çalışmak Türkiye'nin vazifesi olmalıdır. Böylece esir kardeşlerimizin ümitleri takviye görecek ve mücadele azimleri artacaktır.

Bunlar bir noktada oralarda

yaşayan soydaşlarımız için Türkiye'nin taşıdığı mânevî mes'ûliyetidir. Türkiye bu mes'ûliyeti, milletler ve devletler arası hukuk çerçevesinde, ilgili ülkelerle kültür münasebetlerini geliştirerek, oralarda yaşayan Türklerin maddî ve mânevî varlıklarını korumalarına yardımcı olmak suretiyle yerine getirebilir.

Ancak, alınacak karar ve uygulamalarda, kurulmuş ve kurulacak dostlukların zedelenmemesi için, meselâ "Çin'e fazla yüklenmiyelim, aleyhlerine fazla yazı yazmayalım vb." gibi düşünceler de devlet politikamızın esasını teşkil etmemelidir.

Vaktiyle, Doğu Türkistan liderlerinden muhterem İsa Yusuf Alptekin'in dâvasını anlatmak üzere çıktığı Dünya seyahatinde temas ettiği bütün devlet adamları sanki söz birliği etmişcesine "Türk soyundansınız. Dâvanıza her şeyden önce Türkiye'nin müzaheret etmesi ve yardımlarda bulunması gerekir" demişlerdir. Gerçek olan şu ki, hiç bir ülke, başta Türkistan dâvası olmak üzere, dün Irak'ta bugün de Bulgaristan'da cereyan eden korkunç olayları duymamazlıktan ve görmemezlikten gelmektedirler. Yine hepimizin bilidği "Türk'ün Türk'den başka dostu olmadığıdır".

Bütün mesele güçlü olmaya dayanmaktadır. Güçlü olmadığımız takdirde, bugüne kadar söylenenler ve bundan sonra söylenecek olanlar gönlümüzden geçen birer temenniden ileriye gidemeyecektir.

Yukarıda bir kısmını sıraladığımız maddeleri yapmak, Türkiye Cumhuriyetini kuran ve yaşatan Türk milletinin en tabii hakkı ve vazifesidir. Böyle bir siyasetin ve icratının, asla, bâzı mihrakların kasıtlı olarak yorumlayabilecekleri gibi, bir ülkenin iç işlerine karışıyor şeklinde anlaşılması mümkün değildir. Üstelik, böyle bir siyaseti, milletler arası hukuka uygun bir şekilde, her devlet yürütmektedir. Her devletin yaptığı Türkiye niçin yapmasın?

Evet, neden yapmasın?

Ülkemizde yaşayanlar kendilerini yaratan Allah' secde ettiklerinde nasıl ki "Allahım vatanımıza, milletimize, devletimize zeval verme" ni yazında bulunuyorlarsa; dış ülkelerde yaşayan milyonlarca insan da,

şüphesiz, yaratana yalvarırken "Allahım, tek bağımsız kalan anavatanımız, herşeyimiz olan Türkiye'mizi de, bizler gibi komünist esareti altına düşürme, onları koru" şeklindeki içten gelen duâ ve temennilerini kalplerimizde hissettiğimiz bu insanlar için neden birşeyler yapmasın?

Şüphesiz yukarıda sıraladığımız hususlar az önce bahsettiğimiz gibi, birer temenniden ibarettir. Ancak, "bu noktalar muhakkak yerine getirilmelidir" veya "o ülkeler bu şartlara zorlanmalıdır" hattâ "onlara karşı savaş ilân edilmelidir" demiyoruz ama, hiç olmazsa bunlar yapılmazsa da "hatırlanmalıdır."

Sözlerime günümüz Türkistan Halk Müziğinin kıymetli bestecisi, okuyucusu Türkistanlı M.Sabir Karger kardeşimizin bestelediği ve yanık sesiyle okuduğu "Anayurt" adlı şarkısıyla son vermek istiyorum. Bu sese iyi kulak verilsin lütfen.

Özbek, Türkmen, Uygur, Tatar, Azerî bir boydur,

Karakalpak, Kırgız, Kazak... hepsi bir soydur.

İnanmayın, aldanmayın ey Türk yiğitler,

Kırk asırlık tarihe sahip olan Türkler.

Türkistan, Kafkasistan ey güzel yurdumuz,

Sana kurban olalım ey anayurdumuz.

FAYDALANILAN ESERLER

-B.Hayit, Türk Dünyasında Rus Emperyalizminin İzleri, İstanbul 1978:

- İ.Y.Alptekin, Doğu Türkistan Dâvası, İstanbul, 1973.

- İ.Y.Alptekin, Doğu Türkistan İnsanlıktan Yardım İstiyor, İstanbul, 1974.

- M.Saray, Türkistan Türkleri, İstanbul, 1984.

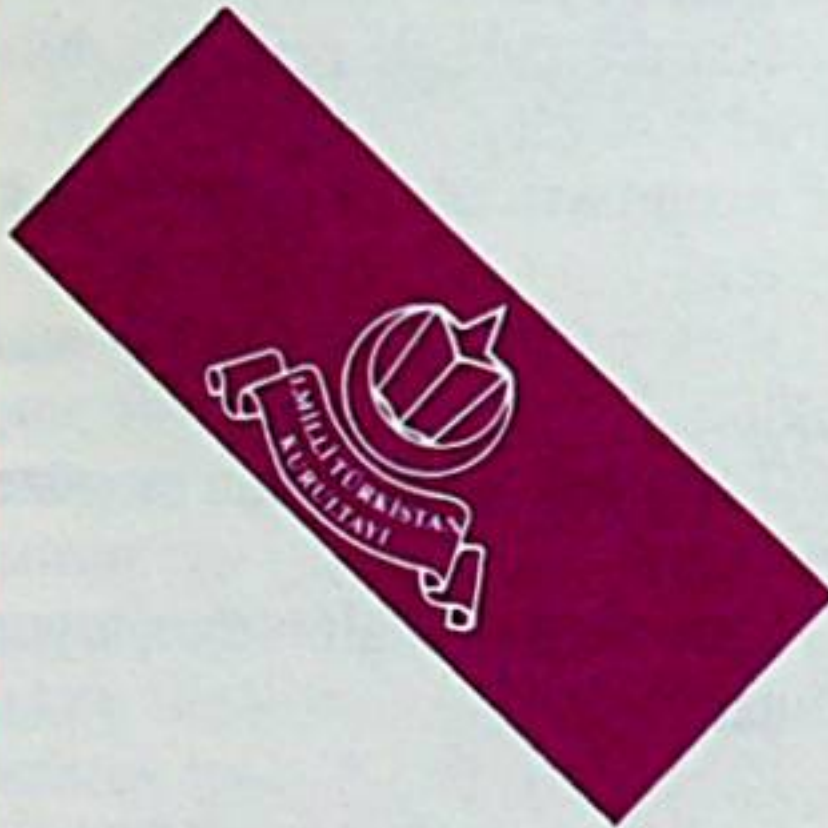
- M.Saray, Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyâsî Münasebetler, İst., 1984.

- N.Devlet, Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi, Ankara, 1985

Doç. Dr.
Orhan Kavuncu

1. Milli Türkistan
Kurultay Tebliği

XXI. asra doğru yol aldığımız şu günlerde Türk denizinin çekildiği, âdetâ kurumaya yüz tuttuğu bir asır XX. asır. Varlığımızı sürdürabilmenin yegane yolu, milliyetçi düşüncenin devlet idaresine hakim olmasıdır.

Türkistanlı Aydınların Türk Kültürü Hayatına Etkileri

Ankara Üniv.
Doç. Dr. Orhan Kavuncu

Başlıktaki Türk Kültür Hayatı ifadesini, Türkiye Türklüğünün bilgi dağarcığı ve yaşayış tarzı olarak algılamak durumundayız. Aksi takdirde konunun, gerek buradaki sınırlı zaman bakımından, gerekse, benim bilgi dağarcığımda mevcut bilgilerin eksikliği yüzünden ele alınması mümkün değildir.

Bir diğer sınırlamayı da Anadolu Türkleşmeden önceki zamanı kısa olarak ele almak suretiyle yapacağız. Ancak burada kısaca belirtmekle fayda var ki, Anadolu'nun Türkleşmeye başladığı ve bunun sür'atle tamamlandığı yüzyıllar, Türk Kültürü'nün bugünkü temellerinin atıldığı yüzyıllardır.

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

Ebu Mansur Muhammed el-Matürîdî (862-944), "ehli sünnet vel cemaat" akidesinin iki büyük imamından birisi olarak Türklerin büyük bir ekseriyetinin itikadca mezhebini kuran büyük bir zattır. Dolayısı ile, bugünkü yaşayış tarzımıza ve mantığımızın imani temellerine derinden nüfuz etmekle kültürümüzü etkilemiştir. Ondan biraz önce yaşayan İmam-ı Azam Ebu Hanife (ölümü 767), Türklüğün yine büyük ekseriyetinin mezhebi olan Hanifeliği tesis eden büyük din bilgini olup Güney Türkistanlıdır. Fârâbî (870-950) ve İbni Sina (980-1037) ve el-Bîrûnî (973-1051), sonraki asırlarda Türk ilminin, düşüncesinin ve müzik estetiğinin gelişmesini sağlayan büyük isimler olarak zikredilmelidirler. Hadis ilminin kurucuları ve en muteber hadis kitaplarından ikisini (yani kütübi sittenin ikisini) yazan Tirmizî (821-

889?) ve Buhari (826-889?) de, saydığımız önceki isimler gibi, Türkistan'ın, aynı zamanda İslâm alemine kazandırdığı, değerleridir.

Çeşitli Türk boylarının henüz müslüman olduğu, Korkut Ata'nın yaşadığı ve Oğuz boylarının Türkistan'dan Anadolu'ya doğru hareketlenmeye başladığı bu bir kaç asırdan sonraki zamanlarda doğusuyla batısıyla bütün türklerin yaşayış, düşünüş ve duyuşlarında müşahade ettiğimiz güzellikleri ve müşterekliği sağlayan dönemdir. Bu dönemin son zamanlarında, yani Anadolu'nun henüz Türkleşmeye başladığı dönemlerde yaşayan iki isim, Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Has Hacıb (XI. asır), Türk olmayı, Türkçe konuşmayı özendirici ölümsüz eserleriyle, bugünkü anlamda milliyetçilik şuurunun Türklerde daha o zamanlar mevcut olduğunu, dolayısı ile çok daha eski zamanlarda teşekkül etmiş olduğunu ispatlamışlardır. Nihayet, hoca Ahmet Yesevi gibi ulu bir kişiyle olgunlaşan bu asırlar, yeni bir medeniyetin hazırlayıcısı bir imanın doğduğu, mayalandığı ve yoğrulduğu asırlardır. Anadolu'ya göçün siyasi iktisadi sebepleri yanında ve onlardan daha önemli olan sebebinin Türkistan'da yoğrulan bu iman olduğunu düşünmek durumundayız. Nitekim, Ahmet Yesevi talebeleri 1071'den sonraki iki asır içinde bu iman hareketini Anadolu'ya taşırlar.

Anadolu Türklüğüne, Türkistanlı aydınların en büyük katkıları, böylelikle, bu asırlarda Anadolu'nun Türkleşmesinin bizzat kendisi olarak ortaya çıkıyor.

SONRAKİ ASIRLAR

Türkistanlı aydınların, Anadolu Türk Kültürüne katkıları sonraki asırlarda da devaam etmiştir.

En önemli etkinin, Horasan'da gelişen Türk tasavvuf düşüncesinin uzantıları, daha doğrusu yayılması şeklinde XII.asırdan günümüze kadar devam eden etkidir. Bu devamlılık içinde, başlangıç asırlarında dini hayatın tanzimini ve Moğol İstilâsı döneminde bozulan ahlâkın düzelmesini sağlayan evliya menkıbeleri göze çarpar. Bu evliyalar, bir iman etrafında Anadolu'nun birleşmesini sağlayarak, bozulan siyasi birliğin tesisi için gerekli manevi vasatı hazırlamışlar, bu vasat sonraki asırlarda görülen muhteşem büyüklüğün de temeli olmuştur. Mîsal vermek gerekirse, Yesevi talebeleri Sarı Saltuk ve Hacı Bektaş (her ikisi de :III. asır), Hazreti Mevlâna (1207-1273), Seyyid Burhaneddin Tirmizî (ölümü 1241, Mevlana'nın baba dostu), Emir Sultan (1368-1429) böyle gönül ulularıdır.

Bu dönemin talihsiz savaşı, yani Timur-Yıldırım kavgasına rağmen Türklük batıda Osmanlı satveti, doğuda Timur rönesansı ile altın çağını yaşamaktadır. Burada Timur hakkında biraz durmak istiyorum. Osmanlı'nın sağladığı Anadolu Türk Birliğinin bozulmasına sebep olduğu düşüncesiyle Timur'a çok kızgınlık gösterenlere, bu kızgınlığı mazur sayılabilecek ifadelerin çok ötesinde duygusal hakaretlere varırlara rastlıyoruz. Bu talihsiz savaşın olmaması, Timur'un Sivas'ı yakıp yıkmaması gerçekten de çok iyi olurdu. Ne var ki o günün şartları, bizim bu temennilerimizin gerçekçi olmamasına yol açıyor. Savaş olmuştur; yapılan hatalar ne Yıldırım Bâyezid Sultan'ın ne de Emir Timur'un büyüklüğüne gölge düşürür. Türkiye'de biraz kitap karıştıran bir çokları, Timur'a veryansın ederken, onun Türkistan için ne anlama geldiğini bilmiyor. Oysa, insaf sahibi olmanın misalleri de var: Değerli araştırmacı-yazar Nevzad Kösoğlu yönetiminde çıkan 10 ciltlik Büyük Türk Klâsiklerinde Timur için oldukça objektif bir değerlendirmeyi yansıtan şu cümleleri, milliyetçi Türk aydınlarının dikkatlerine sunuyorum: Doğu Türk Hakanlığı, Osmanlıya vurduğu darbenin hemen

ardından çözülmeye başlar. Timur Rönesansı, Orta Asya'ya renk ve üslup kazandırmaya devam eder, ama artık Orta Asya eski siyasi heybetine bir daha kavuşamayacaktır. Türk'ün yıldızı batıya kaymıştır, Kızılelma batıdadır..." (2.cilt, s.71). Bir müddet sonra Timur torunu Babür, Doğu Türklüğünün siyasi heybetinin Hindistan'a taşınmasına sebep olunca, Türkistan, gerçekten birlik sağlayabilecek kudrette bir siyasi otorite yokluğuna düşer. Timur Rönesansı tabiri, Timur'un gerek Türkistan'da yaptıkları gerek sonraki zamanlara tesirlerini belirtmesi bakımından, Türkistanlılarınkine benzer bir Timur algılamasını işaret eder.

XV.asırda Türkistan ile Türkiye, her yönden, mimariden günlük hayata kadar, son derecede benzer ükelerdir.

Türkistan'dan Türkiye'ye manevi akın bundan sonra, Nakşibendilik yoluyla. Bu akın, aynı silsileden İmamı Rabbani takipçileri ile günümüze kadar devam etmiştir.

Dönemin hatura hemen geliveren tasavvuf dışı isimlerini de zikredebiliriz: Büyük matematik bilgini Ali Kuşçu ve torunu şeyhülislâm Ebusuud Efendi, Anadolu Türk Kültür Hayatına etkisi olmuş Türkistanlılardır.

XX.ASIR

XXI.asra doğru yol alıyoruz. Türk denizinin çok çe kildiği, adeta kurumaya yüz tuttuğu bir asır XX. asır... Varlığımızı sürdürebilmenin yegâne yolu, milliyetçi düşüncenin devlet idaresine hâkim olmasıdır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde, genellikle Türk Ocağı çatısı altında, gerçekten kurtuluş reçetemiz olan bu modern anlayışı, genç aydınlarla telkin edenler arasında, bir kısmı coğrafya bakımından Türkistanlı olmasalar da, burada bahsedilmesi gereken İdil-Ural, Kırım ve Azerbaycan Türklüğünden muhterem isimler var: Sadri Maksudi, Zeki Velidi, Akdes Nimet, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Resulzade, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Ayaz İshaki, Cafer Seyid Ahmet, Müsteaid Ülküsal, Abdülkadir İnan, Abdullah Taymas, Reşit Rahmeti, Adile Ayda ve henüz kaybettüğümüz Saadet Çağatay... Türkiye'de yaşama-

makla birlikte Türkiye aydınlarını Türkistan hakkında bilgilendiren Baymirza Hayit'i önemle belirtmek gerekir. Yine Türkiye'de yaşamadıkları halde, Türkiye okurlarının edebiyat zevkine hitap eden romanları ile Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı bahsetmeden geçilemeyecek iki isimdir. Türkistan'daki istiklam mücadeleleriyle tanınan ve dâvalarını Türkiye aydınına anlatarak Türkistan'ın azadlığı ve istiklâli meselesini Türk aydınının bilgi dağarcığına nakşeden Mustafa Çokay, İsa Yusuf Alptekin, Rahmankul, Mehmet Emin Buğra, Korbaşılardan Devran beg, Şir Mehmet beg ve ismini burada zikredemediğim nice büyük insanı burada, ölenlerini rahmetle, hayatta olanlarını Türkistan dâvasına daha uzun yıllar hizmet etmeleri dileğiyle anıyorum.

Yaş Türkistan dergisinin Mustafa Çokay'dan sonra Tahir Çağatay'la birlikte çıkaran Abdülvahap Oktay'ı, Sultan Kaşgari ve Polat Tufani'yi zikretmeden geçmemeliyiz.

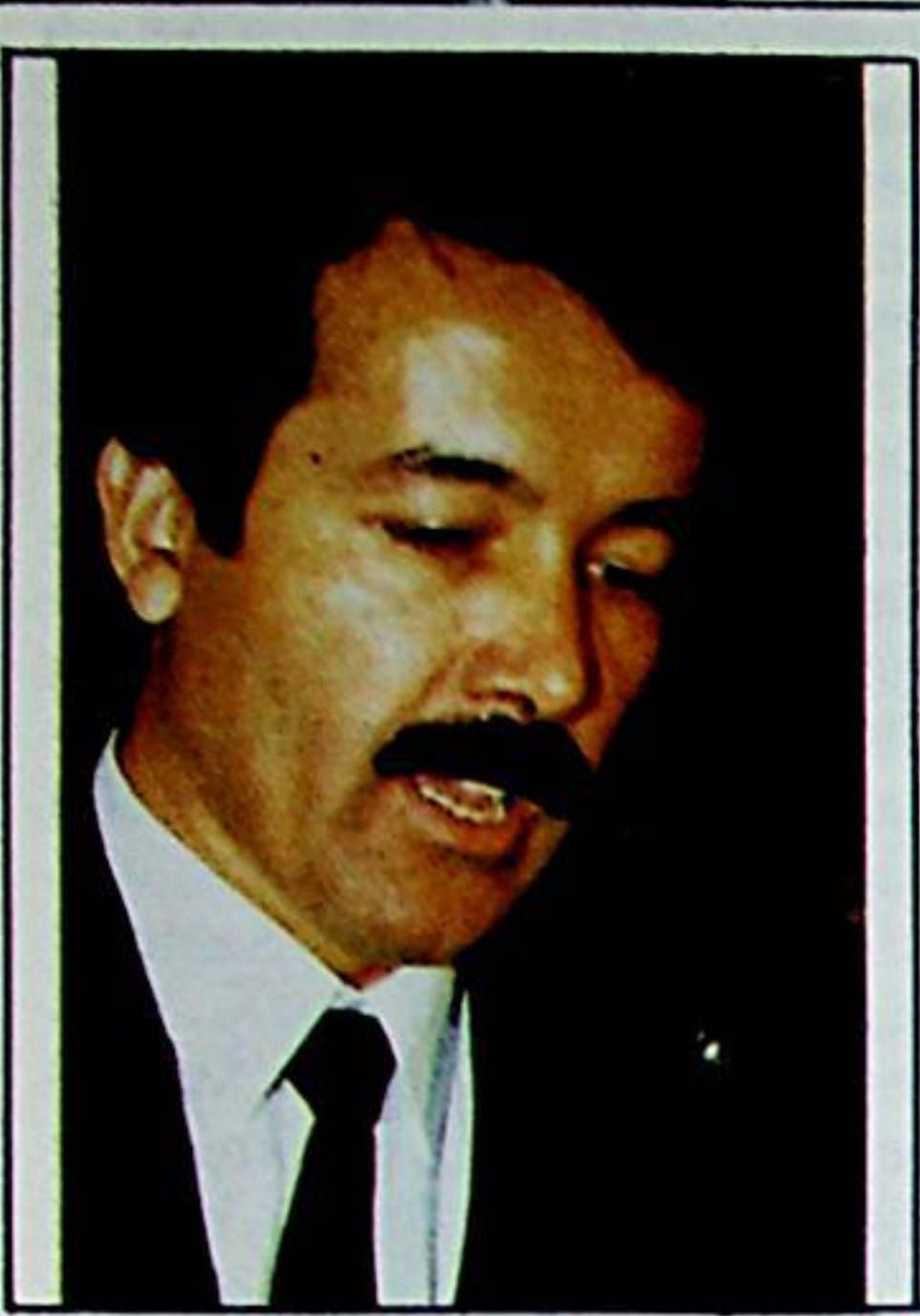
Nihayet Türkiye Üniversitelerinde Türk ilim ve irfanına katkıları olan profesörlerimiz fizikçi Sait Ali Ankara, jeolog Ahmet Can Okay, tarihçi Zeki Velidi Togan, ziraatçi İbrahim Yarkin, sosyolog Tahir Çağatay ve kimyacı Mecit İ.Okay da 1920'lerdeki ceditçi hareketin ürünleri olarak Almanya'da yetişip Türkiye'ye gelmiş değerlerdir. Bugün gerek bunların, gerekse diğer Türkistan'lı muhacirlerin ikinci hatta üçüncü nesillerden çocukları, üniversitelerde çalışıyorlar. Bu genç ilim adamları, Türkiye vatandaşları ve ilim adamları olmaktan gurur duyuyorlar ve Türkistanlı olduklarını hiçbir zaman unutuyorlar; Türkiye'ye yaptıkları hizmetlerin Türkistan Milli Hareketine bir şekilde katkısı olacağını idrak ediyorlar. Aynı idrak içinde olan birçok hemşehrimiz, Türkistan folklor ve müziğini tanıtmak, vakıf, dernek faaliyetleri ve ayıncılık yoluyla Türkistanlılar arasındaki birlik ve sevgi bağlarını kuvvetlendiren hizmetler veriyorlar.

Yaşasın güçlü ve büyük Türkiye!

Yaşasın hür ve müstakil Türkistan!

Allah biz bilen!...

Doç. Dr.
A. Ahad Andican

1 Milli Türkistan Kurultay
Tebliği

Türkiye ve Dışdünyadaki Türkistanlıların Problemleri ve Çözümleri

Doç. Dr. Ahad Andican

Tarih İstilaya uğrayan milletlerin bir kısmının başka ülkelere göçüyle ilgili örneklerle doludur.

Bu insanların bazıları insanın tabii savunma mekanizması olan "canını kurtarma" amacıyla vatanını terkeder. Ama o vatan ve millet şuuru olan fertler ise kendini milletlerini esarete düşmesine sağlayan şartları ve ortamı değiştirebilmek için çalışmalar yapmak, günü geldiğinde gerekiyorsa fiziki anlamda mücadele etmek amacıyla çıkar. Milletinin esareti yüzlerce yıl sürse bile bu davaya olan inancını kendisinden sonraki nesillere aktaracak nitelikte çalışmalar yapar. Yalnız manevi varlığıyla değil maddi varlığıyla da bu kutsal amaç uğruna her türlü fedâkarlığı yüklenmiş nitekim tarih mültecisi veya sürgün yaşamak zorunda kalan insanların kendi milletleri için yaptıkları başarılı çalışmalar örnekleriyle doludur. Bu insanlar bazıları milletlerin kaderini tayin edecek düzeyde etkin olarak yüklenmişlerdir.

Tarih boyunca çeşitli milletler için yaşanan bu olaylar 20. yüzyılda Türkistanlılar başına gelmiştir.

Günümüzde Türkistan dışında yaşayan Türkistanlıların ana problemlerini kavrayabilmemiz için o günkü vatanlarını terkeden bu insanların sosyal yapılarını iyi ve gerçekçi bir şekilde analiz etmeliyiz. Bu dönemde göç eden insanlarda iki temel özellik görüyoruz:

1. Yoğun bir eğitimsizlik vardır. O dönemde Türkistanda okuma yazma oranının düşüklüğü gözönüne alınırsa bunun normal olduğu görünür. Bilimsel temele dayalı milli şuur saygıları çok az olan bir gurupta vardır. Buna karşın ge-

nel çoğunluk yalnızca duygusal planda vatan ve millet düşüncesine sahipti. Timurun kurduğu büyük devletin 16. yy'da parçalanmasından sonr üçyüz yıl sonra bölünmelerle büyük Türkistan fikri coğrafi temelde devam etmiş, fakat siyasi anlamda sürdürülmemiştir. Bu nedenle yörede yaşayan insanlar cehaletin de verdiği etkilerle kendi aralarındaki problemlerin üstüne çıkabilecek bilimsel anlamda sahip olamamış, etkileri günümüzde hale devam eder ve parçalanmışlığın en temel göstergesi olan etnik yapılaşma süre gelmiştir.

Şimdi gelin birlikte bu insanların görevleri ne olmalıydı ve bunları ne ölçüde başarabilmişler bunları tartışalım.

Kuşkusuz ilk ve en önemli problem zaten her türlü sorunun kaynağı olan eğitimsizlikti. Bu insanlar kendilerinin ve çocuklarının eğitim öğrenim görmelerini sağlamalıydılar. Nitekim içinde yaşadıkları toplumun yapısına göre değişen ölçülerde bu gelişmenin sağlandığını görüyoruz. Özellikle Türkiye'de bu üst düzeyde gerçekleşmiştir. Geçmiş yıllarda yaptığımız bir çalışma "Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği" bünyesindeki ailelerin çocuklarında yüksek tahsil yüzdesinin Türkiye'deki genel ortalamanın üstünde olduğunu belirlemiştik. Bu olay Arabistan, USA gibi Türkistanlıların yaşadığı ülkelerde Türkiye'deki kadar olmasada büyük ölçüde gerçekleşmiştir.

İkinci nokta bu insanların nesilden nesile geçen süreleri içerisinde Türkistanlılık kişiliklerini koruyabilmeleri çabasıydı.

Büyük millet olmanın bir bedeli vardır. Bu bedel, gerektiğinde yıllarca sürebilecek sıkıntılara, zorluklara göğüs gerebilmektir. Türkistan dediği için eziyet gören hapsedilen hatta ölen insanlar olabilir.

Gerektiği zaman böyle sıkıntıları göze alamayan bir topluma millet değil, insan sürüsü denir.

Başka toplumların içinde yaşayan azınlıklarda olduğu gibi Türkistanlılarda aynı bölgelere yoğunlaşarak yaşama, toplanma ve daha ziyade kendi aralarında görüşme, birbirlerinden kız alıp verme gibi özelliklerini korumuş ve kullandıkları dilin, örf ve anenelerin devam etmesi sağlanabilmiştir.

Şimdi burada çok önemli bir soru gündeme gelmektedir. Türkistanlı aileler çocuklarının Türkistanlı olmalarını sağlayacak dil, aile ilişkileri gibi çabaları gerçekleştirirken "Çocukların bir Türkistan milli kültürüne" sahip olabilmesini sağlayabilmişler midir? İşte bu konuda yeterince başarılı olmadıklarını görüyoruz. Maalesef Türkistanlı aileler Türkistan dilini kullanabilmeyi ve Türkistana has bazı özelliklerini sürdürüyor olmayı "Türkistan Milli Kültürüne" sahip olmayla aynı sanmak yanılgısına düşmüşlerdir. Bir diğer deyişle "Türkistan Milli Kimliğine" sahip olmanın en önemli şartı olan "Türkistan Milletine ve onun geleceğine hizmet etme" özelliğini çok az oranda çocuklarına aktarabilmişlerdir. Çocukların işlerinde başarılı olması daha ön planda tutulmuş, ailesi Türkistanlı olan insanın zaten Türkistan Milli kimliğine sahip olacağına inanılmıştır. "Türkistanlı bir aileden olmanın ve Türkistan dilini bilmenin Türkistan davasına hizmet etmenin bu kişiliği kazandırabileceği gözden çıkarılmıştır."

Bunun tabii sonucu ise Türkistan meselesinin gündeminde tutulması ve Türkistan milletinin geleceğine yönelik çalışmalar yapmayı ancak kendi işi yoğun olmayan veya emekli olmuş insanların yapacağı ve genel olarak birkaç kişinin sırtında yürütülmesi gereken bir çaba şeklinde değerlendirilmesidir. Sözünü ettiğimiz görevleri yürüten insanlar Mustafa Çokayoğlu İsa Yusuf Alptekin Bay Mirza Hayit gibi tarihsel kişiliğe sahip olan birkaç istisna dışında profesyonel kimlik kazanamamışlardır. Bir diğer deyişle Halk bu olayın profesyonel bir çaba olması gerektiğinin farkına varamamıştır.

Türkistanlı aileler, Türkistan dilini kullanabilmeyi, Türkistana has bazı özellikleri sürdürüyor olmayı "Türkistan milli kültürüne" sahip olmakla aynı sanmak yanılgısına düşmüşlerdir.

Türkistan dışına çıkan Türkistanlılar yukarıda sözünü ettiğimiz gibi eğitim düzeylerini yükselttikleri oranda "Türkistan milli kimliğine" sahip olmadıkları için Türkistan olayını tanıtmaya, içinde yaşadıkları milletlerin bu davaya sıcak bakmaları konusunda yeterince etkili olamamışlardır. Yüzbinlerce Türkistanlıların yaşadığı Arabistanda Türkistanlıları "Buhari" şeklinde milli bir kişilik kazandırmayacak bir deyimle tanımlamaktadır. Benzer şekilde Türkiye'de 1970-75 yıllara kadar Türkistanlılara Tatar dendiğini hepimiz hatırlarız.

Etkili tanıtmaya ve toplumların Türkistan davalarını bilinçli bir şekilde yaklaşımlarını sağlamak yalnızca Türkistanlıların çabalarıyla olmazdı. Kuşkusuz bunun sağlanabilmesi kitlelere bilgi aktarabilen kuruluşlarla sıkı işbirliği sağlayan mekanizmaları etkileyecek "baskı grupları oluşturmak mümkündür." Bu baskı grupları da eğitim görerek toplumda etkili noktalara gelmiş veya maddi yönden zenginleşmiş Türkistanlıların bir araya gelmesiyle mümkün olabilirdi. Ne yazık ki böylesi sosyal baskı gruplarının en rahatça oluşturabileceği Türkiye'de bile bunu başaramadığını görüyoruz. İdari sistemin bu tür faaliyete izin vermiyeceği Arabistan gibi ülkelerde veya bu şekilde kurumlaşmanın çok büyük maddi güç ve insan potansiyel istediği Amerika gibi toplumlarda ise ülkenin bürokratik sistemini etkileyebilecek böylesi baskı mekanizmalarını oluşturmak çok zordur. Uzun süreli yoğun çalış-

mayı gerektirir.

Dışarıya çıkan Türkistanlılar yaşadıkları ülkelerde çeşitli dernekler ve teşkilatlar kurmuşlardır. Bu teşkilatların genel olarak üç amacı olmuştur. Biricisi; o ülkede yaşayan Türkistanlıların kişiliklerini korumalarını sağlaması ve günlük problemlerine çözüm araması, ikinci Türkistanla ilgili kültürel tanıtım faaliyeti ve siyaset üçüncü olarak Türkistandaki gelişmelere paralel şekilde meselenin dünya genelindeki milletler arası kuruluşlara taşıyabilmesi şeklindedir. Bütün bu teşkilatlarda bir ortak noktayı görüyoruz. O da bu amaçlardan birincisine yani Türkistanlıları bir araya getirme geceler, geziler yapma şeklindeki bölgesel faaliyetlere ağırlık verilmiş olmasıdır. Tabiatıyla yaşadıkları ülkelerde üst düzey yöneticilerle siyasi ve sosyal kurumlar yeterli düzeyde ilişki kuramayan bu teşkilatların ancak kendi içine dönük ve çok daha kolay gerçekleştirilen faaliyetler yürütmesi kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Çalışmalar değil milletlerarası seviyeye, içinde yaşadıkları devletin seviyesine bile çıkamadıkları için sosyal ve politik anlamda kalıcı ve geleceğe dönük ürünler elde edilememiştir.

Bu teşkilatların başarılı olamamalarının en önemli nedenlerinden biriside herbirinin ayrı bir etnik gruba dayanması yani Kazak, Kırgız, Uygur Özbek, Türkmen gibi kabile yapısını herhangi birisinden güç almamasıdır. Yöneticilerin bir kısmı da bu özelliğin devam etmesini körüklemişler, sonuç olarak Sovyetlerin Çin'in ve Afganistandaki Peştü yönetimlerinin yaklaşıp yüzyıldır uygulamaya çalıştıkları parçalayarak gücü yok etme politikasına Türkiye, Arabistan gibi ülkelerde yaşayan Türkistanlılar nerdeyse hizmet etmişlerdir. Yani bir anlamda kabilecilik zihniyeti adına Türkistan varlığı katledilmiştir.

Böylece oluşan parçalanma etkili olabilecek gücün dağılmasıyla sonuçlanmış, dünya genelinde etkili olabilecek ve Türkistan meselesine yönelik etkin faaliyetler

üretebilecek güçlü kuruluşlar kurulmamıştır. Bu nedenle sadece Türkistanlıların bulunduğu yerleşim yerlerinde etkisi olan ve bir anlamda içe dönek faaliyetlerle yetinen teşkilatlar halinde kalmıştır.

Neredeyse yarım asıra yaklaşan bu sınırlı çalışmalar ne yazık ki Türkistan meselesini dünya kamuoyunun gündemine getirebilecek başarıyı gösterememiştir. Bugün Türkistanda, Afganistanda gelişen olaylar uyum sağlayarak buradaki problemlerin çözümlerine yönelik çalışmalarını yapmak bir tarafa, oradaki olaylarla ilgili gerçekleri dış dünyaya anlatabilecek kadar teşkilatlanmaya sahip olamamıştır. Bir diğer deyişle esaret altındaki Türkistanlıların dışarıdakilerden isteyecekleri en basit şeyi yani seslerini dışa dünyaya duyurabilecek teşkilatlanmayı dahi gerçekleştirmek imkanı olamamıştır.

Bütün bu yetersizliklerin temel nedenlerini madde halinde şöyle sıralamak mümkündür.

1- Nesilden nesile "Türkistanlık milli kimliği" aktarılmamıştır. Bu düşünceye daha önce değinmiştim.

2- Milli şuuru en fazla zayıflatan bölünmedir. Az gelişmişliğin bir göstergesi olarak kabul edilen bu zihniyet ne yazık ki, dışarıdaki Türkistanlılarda halâ devam edegelmekte ve giderek kemikleşmektedir. Bu bölünmeye yol açan ve böylesi bölünmelerden çıkar sağlayan insanlara "niçin böyle yapıyorsunuz?" diye sorulduğunda "canım hepimiz bir Türkistanlıyız ama bizim insanlarımız bu ismin verilmesini istiyor veya böyle davranmazsak desteklenmeyeceklerini söylüyorlar" gibi sözlerin arkasına sığınıyorlar. Ne yazık ki bu uygulama giderek haltaki Türkistan şuurunu öldürmektedir. Bununla ilgili bir çok örnek vermek mümkün fakat çok yeni olduğu için canlı ve acı örnekle yetineceğim.

Biliyorsunuz geçen yıl derneğimiz Türk Ocaklarıyla birlikte Afganistandaki Türklere yardım kampanyası düzenledi. Bu kampanyayı toplantılarda, dergimizde ve Anadolunun bir çok şehirlerinde

Türkistan'ın gelecekteki idari yapısını dışarıdan bizim tayin edebileceğimizi sanıp, sanki Türkistan kurtulmuş ta, onu paylaşıyormuşuz gibi Kazakistan, Uyguristan, Türkmenistan, Kırgızistan veya Özbekistancılık yapmak esaret altındaki insanlara ihanet etmek demektir.

yürüttüğümüz konferanslarla sürdürdük. Binlerce insan karınca karınca yardımda bulundu. Vurgulamak istediğim nokta şu Bu insanların içerisinde ismini görebildiğimiz Türkistanlıların sayısı bir elin parmaklarından daha azdı. "Bu niçin böyle olmuştu?" Afganistan Türkistan'daki mücadeleye yardım konusunu Türkistanlıların daha fazla benimsemeleri gerekmezmiydi. Bunun basitçe sebebi şudur Çin veya Rus işgali altındaki bölgelerden gelen Türkistanlılar Afganistan olayına sahiplenmemişler kendilerini ilgilendirmediklerini düşünmüşlerdir. Zira kendilerini Doğu Türkistanlı veya Batı Türkistanlı olarak hissetmektedirler. Olay bu bölgelerde olmadığı için herhangi bir müslüman ülkede olan olaya nasıl bakılması gerekiyorsa o şekilde bakmışlardır.

Şimdi şu suali sormak istiyorum yarın Doğu Türkistanda Afganistan benzeri bir harp çıksa buna Rus işgali altındaki kesimden gelen ve Afganistan Türkistanından gelen Türkistanlı nasıl davranacaktır? Afganistan olayının bize gösterdiği şudur. Sadece seyredecek bazı istisnalar dışında ilgi göstermeyecektir. Aynı olay Batı Türkistanda olduğunda Doğudan gelenlerin davranışı böylece olacaktır.

Dış dünyaya çıkıldığından beri kabilecilik zihniyeti güçlendirildiği için, maalesef Türkistan şuru

yerine bölge şuru ön plana geçmiştir.

Bu konuda daha acı bir örnek vermek istiyorum. Afganistan meselesini Türkiye kamuoyuna anlatmaya çalıştığımız günlerde Zaman gazetesinde Türkistanlı demeye dilim varmıyor başlığı altında bir vatandaşın mektubu yayınlandı. Afganistan Türkistan'ından geçerek Tokat'ta yerleşen ve Arabistan'da işçi olarak çalıştığını yazan bu vatandaş "Afganistandaki" olayın ancak orada yaşayanların meselesi olduğunu, Türklere yönelik çalışmanın cihadı bölmek olduğunu belirttikten sonra. Benim soyadımı çağrıştırarak Andicanlıların Afganistan samarında ne işi var sorusuyla bizi suçluyor.

İşte dışardaki Türkistanlının geldiği getirildiği nokta. Biz Afganistan Türkistanında yaşayan insanlar kendi insanımız, kendi anamız, babamız ve kardeşimiz olarak görmekteyiz. Biz Afgan siyasi yapısında Türkler olursa Rus ve Çin işgali altındaki kesiminin davasının anlaşılacağını düşünüyoruz.

Bu olayların temelinde Türkistan milli şuurunun gelişmemiş olması yatmaktadır. Bu şuurun geliştirilmemesi halinde insanların milliyetçilik yapıyorum zannederek kabilecilğe ve bölgecilğe nasıl yönebileceklerini bu örneklerde kolayca görüyoruz.

Üzerinde durulması gereken üçüncü nokta maddi kaynakların yaratılmasıdır. Milli şuur yokluğuyla birleştirdiğimiz zaman başarısızlık kaçınılmaz olmaktadır.

Burada bir konuyu açıklığa kavuşturmak istiyorum inancıma göre dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan Türkistanlıların hemen hepsi belirli bir düzeyi tutturmuş durumdadırlar. Çünkü çalışkan ve dürüst insanlardır. Fakat bu insanların Türkistan milleti için yapılan çalışmalara katılımları çok sınırlıdır ve yetersizdir.

Dünyamızda herşey hızla değişmekte ve gelişmektedir. Maddi imkanlarımız olmadığı için dünyanın gelişmesine uygun olarak Türkistan için çalışmadık gibi mazeret yalan olur. Bizi tarih karşısında

esaret altında olmalarına rağmen Türkistan fikrini yaşatmağa devam eden insanlarımız karşısında Afganistan'da canlarıyla Türk varlığını korumaya çalışan Türkistan milleti karşısında suçluluktan kurtaramaz.

Hepimizin tanıdığı yüzlerce zengin Türkistanlının yaşadığı dünyamızda bunların hangisi öldükten sonra birkaç yıl sonra hatırlıyorsunuz? Ama millet için maddi ve manevi fedakârlıklar yapan bir çok insanın adları tarihe yazılı olarak binlerce yıl yaşayabilmektedir. Çocuklarımıza bırakabileceğimiz en büyük miras milletimiz için yaptığımız hizmetlerin bize vereceği şeref ve onurdur. Bunu unutmamalıyız.

Üzerinde durmak istediğim bir diğer nokta, Türkistanlıların yaşadıkları ülkelerdeki toplumsal olayların ve siyasi olayların dışında kalma özellikleridir. Türkistan vatanından ayrı kalmış olmanın ezikliği içerisinde içinde yaşadığı toplumun siyasi ortamından kendisini uzak tutmayı benimsemiş, kendi toplumuna dönük sadece işine gidip gelen bir insan olmayı tercih etmiştir.

Artık şu gerçeği görmemiz gerekiyor. Günümüz dünyasında siyasi ve sosyal güçle desteklenmeyen maddi güç etkisiz kalmaktadır. Türkistanlı yaşadığı ülkenin kanun ve usullerine azami derecede riayet etmeli, fakat davasını o toplumun gündemine getirebilecek hatta uluslararası platformlara götürebilecek siyasi ve sosyal yapılanmayı da gerçekleştirmelidir. Bu da ancak o ülkeyi idare eden kadroların ve üst mekanizmanın içerisinde girmekle mümkündür.

Türkiye için konuşmamız gerekirse, aşırı uçlara kapılmadan Türkiye Cumhuriyetinin destekçisi ve bu devletin Atatürk ilkeleri doğrultusunda devamlılığını, Türk bayrağını şerefle varlığının sürdürülmesini amaçlayan bir siyasi ve sosyal yapılanmanın içerisinde görev almalıyız.

Geçmişte Afganistanda 2 harp sırasında, Türkistanlılarla ilgili problemler yaşandı daha sonra 50'lili yıllarda Arabistan'da bazı

Çin'in ve Afganistan'daki Peştu yönetimlerinin yaklaşık 100 yıldır uygulamaya çalıştıkları parçalayarak gücü yok etme politikasına Türkiye, Arabistan gibi ülkelerde yaşayan Türkistanlılar kabilecilik zihniyetiyle Türkistan varlığını katletmişlerdir.

olaylar oldu. Bununla Türkistanlıların çok az da olsa siyasi ve sosyal olaylara katılımı sonrasında gerçekleştiği için "Ama bu meselelerden uzak duralım değilse zarar görürüz" gibi bir düşünce toplumunda hakim olmuştur.

Herşeyin bir bedeli vardır. Büyük bir millet özünde gereğinde yıllarca sürebilecek sıkıntılara, zorluklara göğüs gerebilmek yatar. Türkistan dediği için eziyet gören, hapsedilen veya zarara uğruyan hatta ölen insanlar olabilir. Gerekli zaman böylesi sıkıntıları göze almayan bir topluma millet değil insan sürüsü denir.

Şuana kadar üzerinde durduğumuz bu problemlerin çözümü ve Türkistan dışında yaşayan Türkistanlıların arzu edilen noktaya gelmesi çok kolay bir konu değildir kuşkusuz.

Bu yönde yapılması gereken çalışmalarını sıralamadan önce bazı noktaların üzerinde durmak istiyorum.

Öncelikle Türkistan'ın bugün değilse yarın kendi hür iradesine sahip bir duruma geleceğine gerçekten inanmamız ve iman etmemiz gerekmektedir.

Bence en önemli konulardan birisi budur. Bu inanç canlı tutuldukça bu amaçla yapılacak çalışmaları yoğunlaştırmak mümkündür.

Kesinlikle inanmamız gereken bir diğer konu da TÜRKİSTAN isminin önüne hiç bir boy veya ka-

bile isminin geçmemesi gerektiğidir. Bizler önce Türkistanlı sonra Türkmen, Uygur, Kırgız, Özbek, Kazak v.s. olduğumuzu düşünmeli milliyetçiliğimizi buna göre şekillendirmeliyiz. Hiç kimse biz dışarıdaki Türkistanlıların, içeride yaşayanların geleceklerini tayin edebileceğimizi düşünmesin. Esaret altındaki bu insanlar kendi çabalarıyla bir noktaya gelmişlerdir ve çabalarını sürdürmektedirler. Yarın hür iradeleriyle karar vermek durumuna geldiklerinde hangi düzeni ve irade sistemini seçeceklerine kendileri kararlarını vereceklerdir.

Bize düşen günü gelinceye kadar onların seslerini ve milletimizin davasını dış dünyada sıcak tutmak günü gelince de içinde yaşadığımız toplumları Türkistanı destekleyecek yönde harekete zorlamak olmalıdır.

Türkistanın gelecekteki idari yapısını dışarıdan bizim tayin edebileceğimiz sanıp sanki Türkistan kurtulmuşda onu paylaşıyormuşuz gibi Kazakistan, Özbekistan, cılık yapmak en azından esaret altındaki insanlara ihanet etmektir. Bizim en önemli görevimiz Türkistan idealini yaşatmaktır. Şu çok iyi bilinmelidir. Bugün Orta Asya'daki beş cumhuriyet, Doğusundaki Türkistanlı Uygur ve Kazakların yaşadığı bölgeler ve nihayet Afganistandaki Türk varlığı devam ediyorsa bunun en önemli sebebi Türkistan bütünlüğünün parçaları olmalıdır. Sovyetlerin kuruluş yıllarında en güçlü orduya ve siyasi yapılanmaya sahip olan Başkırdistan ve Kazan bölgeleri bugün ne haldeler. Onları koruyacak bir Türkistan fikri olmadığı için neredeyse erime tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Türkistan milli şuurun önüne boy ve kabile zihniyeti geçirme çabalarıyla bilerek veya bilmeyerek düşmanlarımıza hizmet edenlere son bir sözüm var.

Çin işgali altındaki Doğu Türkistanın hürriyeti ancak Sovyet işgali altındaki Türkistanın güçlenmesi ve hür olmasıyla mümkündür. Batı için de bunun tersi doğrudur. Her iki bölgede hürriyet ümidinin güçlenebilmesi ise, ancak

Afganistandaki siyasi yapı içeriğinde Türklerin güçlü bir yere gelmesiyle mümkündür. Bu gerçeği iyice anlamalı bunun aksine davrananların milli şuuruna şüpheyle bakılmalıdır.

Neler yapılabilir sorusunun cevabını ancak bu gerçekleri vurguladıktan sonra araştırabiliriz.

Sade Türkistanlı vatandaş fakir de olsa birşeyler yapamaz mı? Öncelikle yukarıda uyguladığımız gibi kendisini her durumda Türkistanlı olarak tanımlamalı ailelerine ve çevresine bu gerçeği benimsetmelidir. Kendisi maddi katkıda bulunamıyorsa, çevresindeki durumu iyi olanları katkıya zorlamalıdır. Türkistanla ilgili teşkilatların çalışmalarına aktif olarak katılmıyorsa bile dinleyici olarak katılmalı, bu kuruluşların çalışmalarını çevresine yaymaya duyurmağa çalışmalıdır.

Televizyonda veya basın organlarında yanlış bir haber olduğunda bir protesto mektubu veya telgraf çekmeli, Türkistana yönelik bir hizmet olayını gerçekleştiren kurum veya kuruluşlara teşekkür edebilmelidir. Bütün bunlara hiçbir zorlama olmadan kendi inisiyatifleriyle yapabilen bir Türkistanlı kitlesi olduğu gün zorlayıcı bir kamuoyuna sahip olmamız söz konusudur. Maddi gücü olan Türkistanlılar ise bir kısmını milletlerinin hizmetine verilmeyen kazancı neredeyse zekat ödenmemiş kazanç gibi görebilecek milli şuura sahip olmalıdırlar. Böylesi düşünceye sahip olmayan insanlar toplum tarafından uyarılmalı ve ancak bu şekilde uygulamalara katıldıkları takdirde toplumda şerefli bir yere sahip olabilecekleri anlatılmalıdır. Yaşadığımız teknoloji çağında maddi güçlerle desteklenen iyi bir teşkilatlanmanın başaramayacağı birşey yoktur. Türkistan davasını sadaka şeklinde verecek, bir anlamda vicdanımızı rahatlatmanın ötesinde faydası olmayacak yardımlarla yürüyeceğini düşünmek çok kısa bir inançtır. Bazı yayın basın, yayın kongre sempozyum, mülakatları etkili kuruluşları ziyaret gibi faaliyetlerdir. Pahalı ve yararları ancak

zamanla ortaya çıkan çalışmalar-
dır. Bu olayları esnaf zihniyeti değerlendirilmemek gerekir. Bu tip faaliyetleri boşa gitmiş yatırımlar gibi gördüğümüz taktirde otuz kırk yıldır yaptığımız gibi kendi içimize dönük, milletimize karşı yeterince görevini yapmamış insanlar haline geliriz.

İçinde yaşadığımız toplumların konumu kurallarına uygun siyasi ve sosyal yapılanmalarında görev almaktan kaçınmamız gerektiğini daha önce belirtmiştim. Sosyal baskı gruplarını oluşturmamamız sürece devamızı ne yaşadığımızı ülkede, ne dünya genelinde anlatmamız mümkün değildir. Dernekler, vakıflar halinde organize olmalıyız. Fakat bu teşkilatların kuruluşları biçimde ve özde Türkistan kelimesini taşımalıdır.

Şu anda varolan teşkilatlar ve yöneticiler şahsi düşüncelerini birleşme ve güçlenme yönünde şekillendirmeli, ülke genelinde ve dünya genelinde biraraya gelmenin yollarını aramalıdırlar. Bazı yöneticiler şahsi menfaatlerine uymadığı için bunu istemeyebilirler, Millet bunları zorlamalıdır. Ancak bu şekilde güçlü ve kamuoyunu yönlendirebilen bir üst yapıya sahip olabiliriz.

Özet olarak Türkistan milli kimliğine sahip olma çabasının ilk şartı olan pasif ve kendi halinde yaşayan Türkistanlı olmak yerine aktif her durumda meselesine elinden geldiğince sahip çıkan insanlar olmamız sözünü ettiğimiz işleri başarmamızı sağlayacaktır. Organize ve maddi güçle desteklenmiş teşkilatlar özellikle Türkistanlıların yaygın olduğu ülkelere yönelik yayınlar yapmalı kendi insanlarını bilgilendirdiği kadar o toplumların kamuoyunu da bilgilendirmelidir. Özellikle dünya geneline etkili olan uluslararası kuruluşlar Türkistan meselesiyle ilgili yayın bombardımanına tabi tutmalıdır. Bu da ancak İngilizce beynelminel bir dilde ve çok kaliteli yayınlarla mümkün olacaktır. Özellikle merkezi Türkiye'de olacak bir Türkistan Enstitüsü ve Kültür Merkezi ana gayelerden birisi olmalıdır. Türkistanla ilgili yayınların top-

landığı araştırmaların bu merkezler için denetim yardımı zorlanmalıdır. Bu kuruluşlar gelecekte Türkistan meselelerinin güç kaynakları, dinamoları görevini yüklenecilerdir.

Bütün bunlarla birlikte gerçekleştirilmesi gereken önemli bir nokta da şudur. Türkistanla ilgili Dünya genelindeki kuruluşların bir araya gelmesiyle Birleşmiş Milletler, Uluslararası Af Örgütü gibi kurullara muhatap olacak bir milli Türkistan kurulu oluşturulmalı. Bu meseleyi İsviçre veya Amerika'da olabilecek bu kurul bütün dünya Türkistanlılar tarafından seçilmesi ve desteklenmelidir.

Konuşmamı bitirmeden önce bir arzumu dile getirmek istiyorum. Şu anda kurulmakta olan Türkistan Araştırmaları Vakfı sözünü ettiğimiz amaçlara yönelik çalışmalar yapacak. Bu vakıf bünyesinde gerçekleştirmeyi hayal ettiğimiz bir olay var. Bir Türkistan ilkokulu standart eğitime ek olarak seçmeli şekilde. Türkistan şivelerini ve Türkistan kültür değerlerinin okutulduğu bütün Türkistanlıların çocuklarıyla birlikte isteyen Anadolu Türkünde eğitim görebileceği bir ilkokul birde bunun ortaokulu ve lisesi olsa ne dersiniz? Türkistanlılar bunu yapamazlarmı? İşte size Türkistan kimliğine sahip nesiller yetiştirmek için yol cami yaptırmak kadar faydalı olacak bir iş ve tam olarak bizi aksettirecek. Malum Türkistanlı şair-şarkıcı Dedahan'ın bir şarkısı bu. Kaset Türkistanda geldi dinliyelim. İşte size 70 yıllık komünist baskısına parçalama, bölme, eritme siyasetine rağmen, bu sözleri söylediği için canını kaybetmek tehlikesine rağmen korunmağa, sürdürülmeye çalışan Türkistan ülküsü ve gerçeği o şartlarda insanlar canları pahasına Türkistanı yaşatma gayretindedirler. Biz ise rahat koltuklarımızda hür bir ülkede yaşamının tadını çıkarırken şahsi çekişmelerle kabilecilik ve bölgecilik zihniyetini körüklersek orda yaşayan yetmiş milyon insana karşı günah işlemiş olmayacak mıyız? □

padşasidan cebr körediki, buna asla çıdab bolmaydı. Küreşgen ma'kul, koldan kelgeniçe küreşgen ma'kul!...»

- Yavkaçtı ağa! -dedi Boranbek nihayetde ğamğın ve sınık ahengde. -Hatınhalac bilen gödekler fiğanını eşite turıb, koydek yuvaş ölgenden köre uruşıb ölgen efzel.

Şu peyt asman karıdan ketme-ket yulduz uçdı. Ular yana bir az gepleşib, arkağa kaytdılar. Tört-köz oktın-oktın ğınşımakda edi. Yavkaçtı ağa: «İtnin tamağığa süyük tıulğanmiken?», deb oyladı mehmanhaneye kirerken.

Tan bozarıb atayatğan pellede mehmanlar kaytdılar. Rahmet Palvan bilen Kudret tegirmançı Muzkudukka-Veliannın nebire toyığa ketişdi. Boranbek, Alişer, Azamet alıs Fazılman kolığa cönediler. Ular artıdan Reyhan munğayıb karab kaldı.

Boranbek kökreği ken, törtlele tuyağı ve tumşuğıdan menleyigeçe ak, kalğan cayları kara atda edi. U karşıdagi kayataşlar üzre uçıb yürgen kuzğunlarğa karağança aldında keterdi. Unın artıdan eke-üke barışardı: Alişer ak arğumakda, Azamet üç tuyağı ak, kara kaşka ulavda edi. Tik kıyalıklar ara min bir buralım asman felekke örlegen yağızayak bu sokmakda her hıl canıvarların tezekleri bilen birge anda-sanda at, eşek tekeleri hem uçrab kalardı. sokmaknın şunday ikki tamanı allakanday buğdaysıman yavvayı ösimlikler bilen kaplanğan edi. Gaha kütilmegende ot ve taşlar arasından kargasıman zağça, tamağı sarık çumçuk, bigiztümşuklar pır-pır uçıb, asmange köterilerdi.

- Tağa karan, ilan! -deb kaldı bir peyt Azamet. Boranbek atını tohtatıb, ciyeni körsetgen tamangeyer bağırlab yatğan kette taşlar arasidagi dalana tegige karadı: bir yarım karıçça keledigen eçkiemer bilen rakibiden üç merte uzun çıpar ilan alışmakda edi. U vişilleb, ignedek iniçke tilini çıkarıb, başını biilenletib, eçkiemerrin kellesini oramakda edi. Eçkiemer ese rakibinin boynıdan kattık tişleşde devam etmekda edi. İlan este-sekin dümini yazışğa mecbur boldı. Amma eçkiemernin özi hem halsizlenib kaldı. Şundan mı u öziden selneridegi ısırıkka barıb aĝnadı ve undan kandaydır küç alıb tilini çıkarıb, vişilleb, taĝın düşman seri atıldı. İlan hem deyerli şunday elfazda una taşlandı.

Yana bayağı manzara tekrarlandı.

Şunda Boranbek Azametge:

- Ciyen, hezerisvatnı yulıb taşla! -deb buyurdı.

Azamet atdan sekreb tüşib, tapşırıknı becerdi. Eçkiemer ısırık ösgen cayğa kelib aĝnadı-öldi.

Bu halden tağa-ciyenler hayran boldılar.

Boranbek:

- Menimçe, eçkiemer hazariset hıdıdan özige kuvvet alğan bolsa kerek, -dedi.

- Kaydam? -Azamet atga mineyatıb, yelkesini kısıdı.

Alişer ese:

- Tağa, belki, hazarisvetde ilannın zehrigi karşı kandaydır madda bardır, -dedi.

- Bilmedim, ciyen, -Boranbek cilavnı siltadı. -Çu!..

«Eçkiemernin ölümige zamın boldım, -zum ötmey Boranbeknin könlige ğaşlık çökti.

- Belki unın balaları bardır... Hudâ şunday hünük mahluknı urçıtadı -yu...»

Boranbek özini çalğıtış üçün ctekke karadı: allakanday tünd ve boĝık şavullayatgen dere başıda

meyselerge k milib s r v otlamakda edi.  opan k rinmesdi. Amma kaysı bir ta  kevegiden unın avası e itilerdi:

«Fur-hay-poy, Furr-hay-poy!..»

Alısla an koylar kaytdılar.  opan hazin bir ahengde ko ık ba ladı:

K rgenlerim menin yaru  d ny da:

 amım sanı sa ımdan hem ziy de:

Eger undan kutulmakka urınsam,

 amım atlık-ka almaymen piy de...

Unın naleli avazı Boranbekke Amskda yı lab k ylegen Halbek tuyake ni esletdi. «  rlik  al» dedi i ide ve a ır horsındı.

- Ta a, nege damı Rahim Baba  u ko ık ı aytadı? -deb soradı Azamet.

Boranbek kurıb, kavcireb kal an, bırak  z ildızlarını terk etmegen tetrep, kuvrak, rava  bergleri-ge me'yus tikilgen e cevap kaydardı.

- E, ciyenler, bu  al t zelmes dertge  alı an... Bunun tarihi uzun, -deye u b c r ta  kevegige  apıb kirib ketgen ak sı kan a pervasız ına karadı ve  am ın ahengde devam etdi. -Rahim Baba aslı Harezmlik. U  zige an a tok ailede terbiye tap an. Bir kezleri Hivedegi medrese de okı an. H sndenem, k  denem, akldenem kem bolma an. o anda unı vezirnin kızı Sultanpa  a sevib kal an. rahimnin ata-anası vezirnikige sav ı yubarı an. Vezir. «Kızının  z be ikkertisi bar», deb red cevap bergen. Rahim boyıda bolıb kal an Sultanpa  anı alıb ka ı  a mecbur bol an. El: «Vezirnin kızı ersireb kalıb, mullave  e bilen ka ıb ketipti», deb gep kıl an. Vezir namus a  ıdalmay,  zige kara lı be  yigitni kula  a allanimelerni uktır an... Ular Rahim bilen Sultap  a  anı T rkmen de tleride kol a t  irgenler. Kızını  yige c netgenler. Rahimni min kaynakka salıb, be  e kıl anlar-pı  anlar, son arkası a kazık kakıb ketgenler. Unın canı a  opan T rkmen ara kirgen.

Rahim sa ay a , « dem fakat hayvaniy maksad    n sevmeydi ya ya amaydı», deb oylab, bir t nde ma' ukasınıkige kiri ge batingan. Evvel Sultanpa  a unın boynı a asılıb yı la an, keyin  zgerib: «A a, endi... ketin!..», degen.

 avur- uvurdan Sultanpa  anın anası haber tapıb, haneye  apıb kirgen: «Vay ahta-ey,  un a  ermende etgenin yetmeyendi, da ı geldin mi?!», deye u k kregini yulkıb a ıb, mu tını mu tı a urıb d dla an

Rahim- zi h d dek sı ınan insandan  nlenmes zerbe yegen Rahim ka ma an. Endi unı  tge saladımı, suv a   ktiredimi ya burda burda kıladımı-farksız edi. -Boranbek sokmakda sa ılıb yat an ceyre d  lerige  y en karab alıb, cılavnı eger ka ı a aldı-da, etigi koncı a kam ısını tıkıb, gepini devam etdirdi. -O anda Rahimnin ayak-kolı a ki en urıb, zind n a ta la anlar... U on be  yıl karan ı, zeh yerde yatıb, yaru lıkka  ıkkın Rahim endi ottız yettigelirse hem sa -sakalı akarıb, kadı b k lib, karıb kal an. U allaka an yerge tegib bala- akalı bolıb, ketgen Sultanpa  anıkige ya ırın a bar an,  z kızını bir emelleb u ratgan:

«Men atanmen, kızım! -degen kalırab. -Seni alıb ketgeli keldim! Endi, d nyada senden b lek he  kimim yok!..»

Kız ese:

-Cinni, dev ne!... deye mashara kılıb neydegen  undan son Rahim Harezmden ba  alıb ketgen. Yol-yolakay biravların ı i ini kılıb, tap anı a mey i ib, tentireb-tentireb Ketteba  a kelib kal an.

Rahim Baba kıssasından  amga bat an yi itler atlarını  z halleriyle koy anca cimgine keterdiler.

Rahim Baba hem n k ylerdi:

Men bu yerge kelmes edim,

Y r keltirdi meni

O  a salsa k ymes edim,

Y r k ydirdi meni...

Endi sokmakda tez-tez alkar, kiyik kumalakları bilen   hları, g    allakanday canıvarlarının appak s yeklerige d   keli erdi. Her zam nda pestde, dere tamanda k kregide bir par a ak halı bar, boynı yo an, cumı kon ır ayıklar k zge ta lanar ve   yib bolar edi. K r hidi keleyat an y kseklikde homray an kayalar  zre beg ne b rg tler savuk havaya siyrek ak bulutlarını kesib, kan t kokardılar. G   sokmaknı iki  etide ak, sarık, kızıl meveler t kken dolanan, g    ark pi gen yavvayı almaya b d mlar, g   ger eler boy   zib turadılar.

Ta a-ciyenler  u elf zde yol basıb, canlı c nsız nesneler rengini,  eklini,  zligini yokatıb, kara t sge kirgenbir mahalde F zılm n a yetdiler ve k lnin  unday yukarısıyda ı bulak ka ı a otav tikdiler Ta  ba ıdaki bu  ar yib tekis yaylavda uyurlar k p bolsa kerekki, beg ne    atnı k rib mi aktın-oktın kinedi

ler. Onlab butman câyını egellemgen, korbakalar tinmey vakırlayatğan karamtır kölge tümen-tümen yıldızlar yağılayatgendey tuyulardı. Bazen uzak, bezen yakından boriler ulırdılar. Hevâ etni cüncüktirer derecede salkın ve benihâye saf edi. Yiğitler gülhası yakdılar. E lengede özlerinin hamde otav aldıda kantarılıq turğan argumakların kölenekleri efsâneviy kepetede körinerdi. Adem kademi kem etgen cây bolgeni üçün mi yaki zilverli sükûnet te'siri mi, haytavur, tağa-ciyenlerinin dilleride korkuv ereleş allakanday rahatbahş hisler ereleş-küreleş bolıb ketgendi.

Ular tağ arlarını etekleride erteklerdeğidek sırlı miltireyatgen çıkarlarğa tikilib uzak atırdılar.

- Anavı Sentan, undan neridegi Macarum, huv anavı ese Ohum, unin on tamanıdegisi Farış kışlakları boladı. -Boranbek on kolını çözib körstedi. -Hemmesi âdemzât yaralğandakandak bolsa şundak turıptı. Göya bu yerlerde zamânu mekân tohtab kağandek, vakt öz hükmini özkezalmagandek tuyuladı.

- Hemme nerse öz aslını saklab kalğanı ma'kul,ş tağa, Bolmasa dünya nuray başlaydı.

- Belki gepin toğridir, ciyen. -Boranbek oylanıb kaldı. Son zil-zembil kolını Alışernin yeklesige koyıb, müddeğa köçdi. Ciyen köl etrafıdayı teksikliklerge yongak ekemiz. Bu yerde bulak köp, şuv mol. Suna manavı kılaklardan ademiler yığıb, ularnı mablağ bilen te'minleb, bul işge ceib etemiz. Buna Bek razı.

- Ma'kul, tağa

Maviy kül yüz açdı. Unda san-sanaksız yavvayı ördekler, akkuşlar, gazlar süzişmakda. Köl teveregide, bir-birleriden uzak-uzak mesafelerde ulurlar ötleşyaptı. Ene, köl üzre şiddet ile çinkırıp üçte karçıgay uçıb ötyaptı. Korbakalar birden cımıb kaldı.

Tağa ciyenler bu reng-berenglikten zevklenib, nanuşte kılışdı. Son mene şu lâcuverd tağ tepesindegi efsâneviy tekisliklerni közden keçirgeni ve neçe tüp yan ğak köçeti ötkemiş lazımlığını bilgeni atlarğa minişdi. Ularğa uyurlar boynlarını çözib, hezhenib karadılar.

- Yılıkbakarlar körinmeydi mi, tağa? -deb soradı Azamet.

- Ular ayda-yılda atlardan bir haber alışadı. Her ming biyeni bitte ayğır bakadı, yırtkıcı hayvanlarda himaye kıladı, urçıtadı, amma üzöden bolğan biyege teginmeydi, unı başka üyürge heydek yubaradı. - Boranbek kuruk süyüklerigine saklangan at cesedlerigine, allakaysı zamanda kolğan, endilikde buzılıb veyrân bolğan taş üylerge ğümgin hazar taşladı ve son tüşüntirişde devam ekdi. - Üyür tıp, ehil bolıb yürgeni üçün ulardan bõriler korkışadı. Amma öz üyüriden arkada kalğan, nimcan, kesel beytlellerni eb ketişedi. Mene bu taş üyler ese Abdullahan II zamanıdan kalğanmış. U, bu câyıların âbâd etgen deyişedi, unin ölümiden keyin ese harâbege aylangenmiş. Abdullahan II şu tağın cenubidegi Akçabsay, özimiznin kışlak etegidegi Kettebağsay suv ambarlarını kurdırğan. Endilikde bular Canbendi deb ataladı. Ba'zı bir geplerge karağanda, bul harabeler Emur Timur zamanıdan kalgenmiş... Köl hakıda ese el arasında her hıl rivâyetler yüredi: göya tulparlar şu köl türbiden çıkarmış...

Tağa-ciyenler sırlı tekisliklerü şaşkın saylarını kebi, Hayat çokkısığa çıkışğanda keç kirdi. Bu kaltus ve güzel aşyandan-tizme kayalar etegiden başlanıb, kazak yerlerigine tüteşib ketgen sahra asman yanlıg adaksız hem zengar körinerdi. Ular bu şeffaf câyda mırıkıb avkatlandılar; sedene sepilgen nân bilen yahna koy göştı yediler, üstiden kımız içdiler. Son hıyla dem alğaç, pestge-Sentap kışlağığa ene başladılar.

Bu çağda ese kettebağda rezil işler yüz bereyatğan edi. Kahramân kazı ötgen tünde bir neçte igneni meydeleb, lehm göştler arasığa salıb Törtközge yaşırınca bergen edi. Bugün keçkurun beçâre it köp kıynalıb öldi. Kazı el uykuğa ketgen bir peytde, belige hancer asıb, kolığa bir cüft kişen alıb, tülkidek ayyar ligü hüşyerlik bilen Reyhan uhlab yatgen hânege kirdi. Beke sezmedi Kahraman kazı dağ-dağ keltireyatgenige karamay, puhta tayyarlangeni üçün kütlmegen bir epçilik bilen Reyhânın kolığa kişen saldı. Bırak ayağını kesinleyatgende, u uyğanıb ketdi ve tüşimi, öngi ekenini bilalmay, bir zum serâsimege tüşdi.

Şu anda Kahramân kazı unı betamâm bandı etdi. U tün sükûnetini tozğıtıb, çinkırıp yubardı. Kahramân kazı can haletde unin ağzını kolı bilen tosdi, keyin döppisini tıkdı ve "Birav eşitib, sezib kalmadımiken?" deb oylab, kattık tulğanayatğan Reyhânı canını havuçlağan koya ançağaça mehkem basıb turdı Son:

- Tinçigin canım, tinçigin!- deye sivrilerdi türeb-kakşab- Özing yaman nam artturasen, tinçigin! Özin bile-

sen, men senge uyyalğan bolsa anam hatunım bolsın!

Taşkırada ellenime "tok" etgendey boldı mı yahud Kahramân kazığa sunday tuyuldu mı, unın demi içige tüşib ketdi. U sıçkan paylağan müşükdey kulağını din kılıb, hiyle yatdı. Havfsizlileni sezgeç:

- Seni heçem bendi etmesdim, cânım!- dedi Reyhânın kulağığa piçirib- Şundak kılmağanımda, mene ikki dünyadayam könmesdin!.. Şuna eblehlik kılışğa mecûr boldım! A, seni kançelik sevişimni bilsen edi?!

Can-cehdi bilen tipirçileyatgen Reyhân Kahramân kazını üstiden adarıb yubardı. Kahramân kazı yumalab turdı-da, ağızdan döppini alışğa urınayatğan Reyhânın üstige atıldı ve:

- Cimigin, cânım, cimigin! -dedi zeherhanda ereleş yalınış âhengide- Cimigin! Bolmasa mende ikkite yol kaladı. Ya seni öldiremen, ya: "Özi mence yapışdı", deb tühmet kılamen! Şundan son kança urınma -behude, senge heç kim kulak salmaydı, eksince: "Öz: tuğmas hatun, tuğış üçün yapışgan", deydi. Men kazımen, mence hemme işanadı!

Ay, yulduz şu'leleri kızgış perde tutulgan dereceden ötib Reyhânın hadsiz nefret ve korkınç bilen yanayatğan közini hıra yarıtıdı. U çerçeb, pişneb, nefgesi boğzığa tıklıb kalğanığa karamay, bar küçiyü imkânı bilen alışardı. Unın üstige öz "öligi"ni taşlab alğan Kahraman kazı ünü kımırlatmaklıkke urınar ve tinmey veyser edi:

- Bilemen, canım, sen erinni sevesen. Ammâ dünyada ebediy sevgi yok. Adem fakat yalnız özini-özi ebediy sevedı. Yalnız adem intilgen maksad hem ebediy boladı. Kalğan hemme nerseni vaktu adem zat yemiredi. Şundak eken, uruğı puç erinni sevişinden ne mudar?" Ahır, undah heç kaçan ferzend bolmaydı- km! Min-min efsus, senge yetalmadım; ayağıma tuşav boldı, bolmasa koymakdey- koymakdey ferzendlerin bolardı, el arasında "ybedav", "kısır" degen nâmlar arttırmadın! Endi seni bu sermedeçilikden kutkazmakçimen- senge bir oğıl ata etmekçimen. Bunu ikkavımızdan başka heç kim bilmeydi. Yapıgılık kazan yapıgılığica kaladı. Şundagine dünyadan açık köz bilen ketmeysen, şundagine erin koyıb yubarmaydı!..

U zor sebat bilen karşılık körseteyatğan Reyhânın kökreğini sıkımlab uşlab, açközlik bilen tişley ketdi. Reyhan kattık tipirçileb tolğanıb, unı ağdardı. Bırak u çerçeb kalğandı, kazı şu zehâtı Reynânın üstige kayta çıkdı. Tamayğdan boğıb alıb, karnığa, bıknığa muştıladı. Reyhân huşdan ketdi. Kazı hansireb, pişneb unın köylek, lâzımını yeçib taşıladı.

Keyin Reyhânın ağızğa tıklıgan döppini aldı. Bırak şörlük ayal hemân olikdek akarıb, behuş yatardı. Kahraman kazınımçesi çöntegige salıb kelgen güğürtüni alım, bir neçe merte çakıb Reyhânın sütdek ak, huşbiçim, sülöv bedenige sinçikleb köz yüğürtirdi ve rezilâne tirceydi.

Reyhânın uzun-uzun kiprikleri kerildi. Kazı mey sesitgen bedboy ağızını unun kulğığa tutıb, veldirey başladı:

- A, günahsız kuşça, dünyada senden şirinrak, senden sülövrak hatun yok! Men bahtlımen Senge yetişdim! Endi menden heçem kaçıb kutulalmaysen! Aramızdagi sırnı fâş etmekçi bolsan, özin nâsakka kalasen, kışlak âdetige köre seni atnın dümiğe bağlab südreşedi. Men ese seni bednâm etib, kutulib ketemen. Özi: "riminin uruğı kuyıb ketgen, tuğışını isteymen!" deb aytdı deymen, kıp yalangıç bolıb, yalındı, deymen, emen özimni alıb koçdım, deymen, şunda tesadifen, kindiği tegidegi hem de emçekleri arasidagi kara hallerini körib kaldım, deymen! Ene undan keyin halinge maymunlar yğlaydı! Şundak eken, seni: "Ak tuya kördin mi? Yok." kabilide iş tutmağın, ümr boyı men bilen yurmağın kerek!

Este-sekin huşığa keleyatğan Reyhan kazının kolıdan dehşetli yayanlıklar kelişige işandı. Bundan unın yüreği luzlab ketdi ve bu elemli nidâğa aylandı:

- Rezil! Ak süt bergen ananğa hem... teginişden kaytmaysen!.. Rezil! Tüf!!!

Kahraman kazı tağın unın ağızğa döppi tıklıb, bıknığa ikki müşt tüşirdi. Reyhan yana zulmat karığa yumaladı...

Kazı yüzidegi tüpikni artarken:

-Maraz!- dedi elem bilen. -Maraz!

U Reyhannın üstiden tüşib, küç toplaş niyetide çalkança yatdı. Çoçkadek semi rib ketgenliğiden bilç-bilç terge batğan ve ceziremede kalğan itdek hallaslar edi.

"Eğer mlenge yakmağenide, ikki dünyadayem dostumğa hiyanat etmesdim!-deb könliden ötkezdi kaz- Şuna

yüreğim bu yurğanın: kıldım. OLar dünyada könlin hahışını becermesen, yaşab nime kılarsın!! Ahmak şair-u âlim-lergine: "Hayat ebediy", deb aylaydılar. İşlanğa yalçımay dünyadan ötediler. Kim bolma, hatta dünyanı suyab turğan fâtiḥ bolsen hem, öldin mi- tamam, yarğulıknı kayta körmeyesen! şundak eken nâmın kaldıym nime, kamadı nime?! Yahşisi yeb-iç, eys et devrinni sür! Hayatnın asıl felsefesi şu! Kalğanı uldırma! Kalğanığa tüpür! Hudâdan heç korkma! u bolğanda edi, birinçi gelde öz kızığa, sinlisige köz alalık kılğanlarını, kâtillerni, satkınlarını kara-yerge kirgizer edi. Bularnıkinin aldıda meniki hâlva!"

Kahramân kazı tağın Reyhannın üstige "öligi"ni taşıladı...

Kara tanda u közini açdı. Bırak ölim töşegide yatğan kişidet cansız edi. Kazı unın ağzıdan döppini, köl-ayağıdan kişenlerni aldı. Son şaşib kiyindi. Şu lahza taşkarıda Humar yığıcı yutaldı. Kazı şart hançerini suğurda, eşik yanıdağı bürçekke barıb turdı. Lekin uyge yakınlaşib kelgen ayak tavuşları kayta uzak laşdı. Kazı müşük misâl adımlab karğnlıkka çıkdı. Amma havlı adağıdağı katar ekilgen tutlarğa yetmey, Humar yığıcının tavuşı partladı:

-Kim u?! Kahramânbek misen?!

- Kim deyatımen?! Tohta!!!

- Dğrı misen, kezzab misen, ğar misen? Tohta?!!

Bırak cüde tezleşgen ayak tavuşlarını say, tegerman çekelekzâr şavkını yutub yubardı. Tiş ağrığiden milk ve lüncleri şişgen Humar yığıcı heç hersege düşünlamay, turğan cayıda taş katdı.

Bu tavuşdan es-huşını yığib alğan Reyhan dehşetge tüşdi:

"Özimni-özim öldiremen!" dedi aççık ızırâb-u elem bilen

U medârsızlığığa karamay, südrelib barıb, eşik ilgegini ildi, son şu zey'de izige kaytub dereze rahide turğan güğürtüni aldı, kalıtabütreb tegidegi köpre- töşegige ot koydı.

Haligeçe bayağı hadisenin mahiyetiğe tüşünlamay turğan Humarhanımın derezelerdeki yalkınğa közi tüşib, muzlab ketdiyu birden balası kayadan yumalağan anadek can telveseside çapıb barıb, özini eşikke urdı. Yanğak derahudan kadim şerkâna usulde oyma bezekler berib işlengen müstehkem eşik "şırk" etdiyu açılmaı. U bir sekreb, dereze aldığa keldi-de, aynalarını tepib sındırdıyu özini içkerige atdı. Köpre-töşek ereleş

Reyhan yanmakda edi. Humar yığıcı töşelgen gilemni yanğığa kayırıb yapıb, öçirdi. Keyin derhal saçı, elke-leri hıyal küygenReyhannı astane tarafğa- takır cayğa südreb çıkardı. Özi ese aşhaneden ikki pakir suv alıb kelib, tutab yatğan körpe- töşeklerge koydı ve dereze kanatlarını açdı.

Aççık tütün tarkadı. Humârhanım çırak yakdı. Son zulmden tahkirlengeniden küygeniden ezilib, azablanıb, inreyatgen Reyhannın aldığa keldi:

-Nime kılıb koydun, kelin? Deb soradı.

Reyhan unın avâzıda mehr hem, şübhe hem, kahr hem zuhurliğini sezdi. Dâim "kızım", "balam", "Reyhanay" deb erkeleb tegüvci kempir, hazır unu kurukkına "kelin" deyişi, Reyhanğa- yüreği harlığu zulmğa tolğan Reyhanğa ölgennin üstige tepgen, u hönreb yığlab yubardı.

Bu ayançlı yı kemplerni iydiriş ornığa şübhesini artırdı:

"Bayrağı kara şu üyden çıkdı miken?!.. Yok, kelinim helâl, oynaş artırışığa közim yetmeydi. Yok, tuğmas hatına işanma, Humar! Taşhandey ayal hem âhiride; Rahim sevdâger bilen köz kışışadığan boldı... El uni âdem ornıda körmese, u mehmânğa aytsa, ayılğanlar: "Mekruh, haramTırnakka zâr, ölgenide kim yığlaydı, özige buyurmağan baylığı kimge buyuradı?! deb ünikiğe barışmasa, u her bela kılışğa mecbur-da!.. Taşhan yolğandan: "Boyımda bar", deb karnığa yastuk bağlab yurdı. Ahiride misi çıkışını sezib "Boyımdan tüşdi", deb gep tarkatdı. Ferzendsizlik -her kaday ödemni yoldan azdıradı-da, Humâr! Bu tuğmas gör söhtayam buzılsa buzılğandır-da! Şunğa bayağı eşitmegenge aldı, çekelekzârğa gümdân boldı. Yok-ey, kelinim ölse öledi-ki, erige hiyânet kılmaıdı. Bolmasa bayağı kara ne ge kaçıb ketdi?! Ya közimge körindi kimer?! Ya oğlımın düşmanı miken?!

- Öz canınga özin kasd etgin keldi mi, kelin? Ya?! -Humar yığıcı cumbaknı yeiç üçün gep devamını aytmadı.

-...

- Ağzınga talkan salıb alğansen mi, kelin? Ya bir balan bar mı? -Kempirnin zerdesi kaynadı.

Beçâre Reyhanın yüreği örtenib ketdi: "Bar gepni aytsam, şermende bulamen!- deb könliden ötkezdi. - O yavuz mekkâr hemme aybnı mence yukleydi. Tuğmas hatına kimem işanardı?! Bundakda özim-ku özim, erim hem tirik mürdege aylanadı. Hazır yanıb, kül bolgenimde, hemmesiden kütülerdim! Ah, ölişni asteymen! Hüda, hüda-can, mence ölim sed! Amâne tinni al!"

-Cevâb ber! -Humarhanımın cezevesi tutub, unı siltedi.- Gepimge cevab ber!
 - Rahim kılın, ene... -O meş'un hakikatni aytub yubaray dediyu tilini tişledi.
 - Ot kayakdan tüşdi? Asmândan mı?! Kempir Reyhannın közige sinçkavlik bilen tikildi.
 - Bilmesem, ene...
 - Nege kıp yalangaç yatıbsen?
 - Nime kılarımni bilmey, telvesege tüşib kaldım, ene. Yanıb ketmey degen öyde üst-başımni yeçib taşladım, ene.

Saddadil kempir ikkilenib turdı-da, sıra yalğan söylemegen, rözgar işlerini helâllik bilen bercerib keleyatgen kelinige işandianın başını öksik bayırğa alıb, yığlab yubardı.

- Meni keçir, kızım, -dedi ıztırab bilen. - Men şumğıya kempirmi keçir! Tişim ayrığığa çıdalmay, taşkarığa çıkuvdım, havlı adğıda ayak uçıda zipilleb yürüb ketayatgen bir karağa közim tüşib kaldı. Meni hudânın öze keçirsinü unı Kahramânbekke ohşatdım. Yana kaydam.. Her kala, u oğlımın dostı boladı, balam ornıda balam boladı. Men şübhelengen kara, Onğar oğrımı, deymen -de, kızım. Heç kim yıkılığını bilib, öç alğanı kelgen bolsa acebmes. Yana kim bilsin? Oşlab almay, biravnı ayblaş kıyın, balam. Kim bizge yamanlık kılssa, e, hüda, unı yer yutsın!

Humar yığıcı keflerini yüziğe sürtdi, Son yumşak cay salıb, üna reyhanı kiyintirib yatkızdı. Özi ese üyni se-rencâm-serişte etdi.

-Reyhanay, hazırça bu geplerni heç kimge aytma!- Kempir unın yanığa kelib otırdı. -Ademler toğrı tüşüniş ornığa, gepni burışada: "Dini, ırkı, milleti başka orışğa hamiylik kılğan Rahmet palvannı hüda cezaladı: tuğmas kelini oynaş arttırdı, kaynanası sezib kalğanığa "bedav" özini özi yakdı, yığıcı unı derezeden kirib kutkazdı..." deb gep tarkatışadı. Bundak fişkı fesâdnı eşit günümüzçe, ölgenimiz ma'kul balam, kanı, atan bilen küyevin kelişinci, mevrudı tapılsa aytarmız... Özi aytağanımız dürüst mi, deymende, kızım. Heç bir zamanda er kekler hatunlarını toğrı tüşünişgen mi?...

Humarhanım endi yarışğan derezeden körinib turğan Akkaya uçıdagi bir tüp mukaddes karangığa karab, öyge taldı. Son Reyhanğa yüzlendi.

- Hüda seni bir pelekeden esredi balam, yelkelerin biliner-bilinmes küyibdi, halas. Saçınını öylemesennem boladı, sinçikleb karamasa sezilmeydi. Fakat, endi, ağzınğa mahkem bol, Reyhanay!...

- Hop, ene! -Reyhannın gangün yüziden köz yaşları heman akıb tüşmakda edi.

- E, esim körsin... Men hazır... -Humar yığıcı cedel taşkarığa çıkdı ve hiyleden son kızılpayça yaprakları bilen kaytdı.

Şu an saynin nerigi tamanıdagi yoldan Aziz cerçinin ötkir ve gamgin avazı keldi:

- Asmansayğa cenazağa, Halyiğit söpi kaza kıldı!...

- Vay, beçâre, yahşı adem edi! -kempir ikki kölini biriktirib, yüziğe tarttı.- İlayım canı cennetde bolsın!

Unın yüz-közige çukur ğam çökdi. U Reyhannın küygen caylarığa kök yapraklarını katurab koyarken:

- Bu dünya bevefa dünya! dedi mümğayıb -Fakat heç kim yaş olmasın! Kempir yana cim bolıb kaldı. Keyin necundir unın bütünley ruhu tüşib ketdi. Men ölgenimde sen köp yığlaysen-e, kızım! Sevâb boladı. Kabrimgeyem barıb turgın. Men seni yahşı köremen, balam! Sizlerni köp oylaymen, erteyü keç tenrimge yalınıb, taat-ibâdet kılıb, sizlerge ferzend tileymen!... Oh! Hazır, birden, özimni âmânetdey sezib kaldım, Reyhanay -balam!...

- Koyın, undak demen, ene! Öz-özimden korkıb, keltireb keteyattımen, ene! Köpge kirin, ene!...

Bu pellede Kahramân kazı öz hücreşige kirib alım, eşik-teşikni bekitib, körpe içide başı macaklangan ilandek tolğanmakda edi. U: "Yığıcı tanıb kaldı, tanımağandayem menden şübhelenenini eri bilen oğlığa aytadı, sır açıladi" deb oylar, oları miyesige mih kakılayatğan âdemdek inreb tipirçiler edi. Oylayoylay âhiri bir kararğa keldi şekilli, keltekesekdek südrelib ornidan turdu. Be ihtiyar unın esige. Humarhanımın her küni tüşde mızğıb alışıyu tiş ağığı tüşdi. U çekelekzârdan bir yirik kara kurt tapıb, unı kağazğa orab, peyt payladı...

Kempir Asmansaydan ta'ziyeden boşayıb, harib kaytdı ve ruhsız halde "Oh!..." deye körpecege çözüldi. Bu peyt Kadirbek hem, Arzugül hem Reyhan çeçelerige mercântergeli sayğa enib ketişgen edi.

U ğamlı közlerini şipge ma'nasız kadageniçe ellenimelerni piçirleb, ançağaça uhlamadı. Son ekseriyet kempirlerde ağzını açıb, pinekke ketdi. Kazı bunu derezeden körüb turğan edi. U eşikni katurab açıb, içkerige kirdi. Şunda, öziden çep tamanda, kimnindir pişille yatgenini his etdi. "Kolğa tüşdim!" degen öy unın miyemisin turnab ötdi ve can havuçlab yanığa karadı. Burçakda ağzı- burnını ya lab, dümini gecek kılıb, kette tarğıl müşük turardı.

"Hüdâğa şükür-ey!- dedi içide Kahramanbek kökreğige tüpürüb-Pişek eken!..."

U dır-dır titreb aldına yürdi.

Kazı tünde, Reyhannın koynığa kireyatgende, içib algeniden mi yahud uzak tayyarlangeniden mi bunçalık kormağan edi. Huzır yüreği kuş yüregige aylanğandey nitirlemekde edi. Ayakları özige boysunmağanıdan beşik-tebreterdek tebrenib, Humar yığıcının başığa bardı. Lekin şu peyt: "Kolğa tüdinmi, kâtil!!" degen kıkırık kulağı tegide parlağandey boldı. Kazı kökregini çengelleb kaldı. Kolğdagi karakurt tüşib ketdi. U can haletde yan-berige karadı: zağ, yok, cimcit. Kazı: "Kokayatgenimge şundak tuyalayattı", deb künliden ötkezdi. Son ayağı tegidegi kağızı aldı, dağ-dağ kalturab-kakşab, karakurtı yığıcının ağızığa tıkdı ve yastık bilen unın yüz-közi ereleş ağızını mehkem basdı.

Kempir boğızlanayatğan koydek tipirçileb-tipirçileb tinçidi.

Kâtil çekelek zârğa kaçdı.

Humar yığıcının ölümige tumanat âdem yığıldı. Yüzleb kişiler kök kiyib, bel bağlab, tayak tutdular. Ular "Enem-ey!... Ammem-ey!... Halam-ey!... Mamam ey!... Apam-ey!..." deb feryâd urıb, bozlardılar.

Rengi ölikdek akarıb, sarğayıb, savıb ketgen, közi kirtayib kalğan Kahramân kazı başdan-ayak kara yinimbi, çinkırıp aytıp bıqlamakda edi:

Suv degende şerbet bergen, enem-ey!

Enem-ey!

Nan degende navvat bergen, enem-ey!

Enem-ey!

Bizni taşlab kayğa ketdin, enem-ey!

Enem-ey!

Endi seni kormak koyda, enem-ey!

Enem-ey!

Havlı ortasıda bellerini bağlab alğan ayallar sadr tüşerdiler. Ular dem eğilib, dem kadlarını rastlab, dem kol-larını kökreklerige köterib, dem tüşirib, tabare cezeveyge minib, halka şeklide tegirman taşıdek eylenerdiler. Kıçrayıb, bucmayıb, karıb kalğandek körineyatgen Reyhan zâr-zâr bozlab, ularga ergeşerdi:

Ba'zen zikrge erkekler hem koşılıb keterdiler.

Ah-fiğanğa âlem könülgen şu küni fakat ikki kişi- Rahmet palvan bilen Boranbek aytub, eryad urab bozlaşmadı. Ata-bala kankan yığlaşdı, fakat ünsüz yığlaşdı.

Humarhanımın cesedi. Oğırtaşnın şundak üstige, tongıç ferzendi- Oğılaynın kabri yanığa koyıldı.

"Endi, siznin ebediy mekânınız şu, enel!..-dedi içide Reyhan közleriden milt-milt yaş akıb. -Men siznin aldınızğa bat-bat kelib turamen enel!.. Bu dünyada âdem özige tüşünedigen kişini tapışı kıyın, cüda-cüda kıyın! Siz ese meni- Tuğmas hatınnı tüşünerdiniz, hem süyerdiniz! Men sizni süyerdim, can-dilimden süyerdim! Endi, elvida, en!.. Siznin aziz başınızğa bıy emes, oşa yavuz yetgen mi deymen, ene, konlim şurdak deyattı, ene! Kaçan-lardır, belki, tez künlende men hem siznin yanınızdan çay alamen.F akat sizdek taze alış.. Ademzâtü çün namını bulgamay alış hem bir baht eken, enel!"

"Hayr, endi anacan!-Boranbek seldey basıb kelayetgen yığısını tohtatalmay, iç-içiden ünsüz nidâ kıldı. -Hayr, endi müştperginem! Öze âdemzât kısmeti şundak eken-de, ana! Bir küni oğlınız hem şu cayğa keledi. Yayaşmız, ölemiz. Şunda öz üyemizge bir kün hem sığmay kalamız. Adem kısmeti deraht kısmetiği ohşaydı. Deraht ösedi, şah atadı, meve beredi, bir küni hâsıdan kaladı, şunda unı kırkıb taşılaydılar.! Bütün mevcudat kısmeti şundak-ölgen küni, faydasızğa aylanğan küni unı ıtkıtub yubarışadı. Meni hem şu. yavuz kısmet kütmaakda. Men undan korkmaymen. Fakat könlimdeği işlerni beceralmay ketişden korkamen!.. Elvida, Anacan!!"

"Sen meni taşlab ketdin, Humar! Rahmet pâlvan kabır kaşıda yalnız kalıb, heç kim, hatta özi hem eşitmes derecede lebleri titreb pıçırladı. Men senden aldın ketsem bolmasmıdı, Humar! Keçir, men senge daim kopal muamelede bolardım, lekin şunun tegide mehrim yatardı. Ammâ senge heç kaçan hıyanet etmedim! Bunı bilerdin mence işanardın, sadâkatlı edin. Senden râzımen. Lekin bir merte bolsayam sengemehrimni saçmağanımğa puşayman-men, özimini keçirmeymen* Aslıda ılıksözler bilen senge muamele kılışını isterdim. Fe'lim buna yol koymasdı. Adem hemme hersenin yoklığıda kadriga yeterken. Endi men üçün dünya huvullab kaldı. Er-hatınnın koşa karıb koşa ölişi hem bir boht eken, Humâr!.."

Karığanda heç kimni huftu helâlıdan ecetmesin eken. Aks halde unın orını oğlınızları hem, nebireleri hem basalmas eken, âdem devânege ahşab kalarken.

Rahmet pâlvan yürse hem, yatsa hem kempirini öyler, fakat üy yumuşları bilen bend bolğanda bir az avunar edi. Bolmasa daim Humar yığıcının canlı sıyması, sâkin hareketleri köz aldıda canlanar, mayın, vezmin tavışları

kulağı tegide cerenler edi:

"Oğılay, atğa kaçan yem salasız?..."

"Oğılay, men sigirlerni sağıb alğunça, bulakdan ikki köze suv alıb çıkûn."

"Oğılay karyatsız, taat-ibâdet kılın, nâmâz okun"

Pâlvân üyde yalğız kalğanda özini kafesdeği kuşdek his eter ve şu bais köp vaktini tegirmanda dostı bilen bir ge özkezer edi. Endi ular köpem sökişib, bakırışib gepleşevermes, köpem hazil-mutâyibe koşılışavermes ediler. Karlıknun telsiri mi sohbet karışar; balalık, yaşlık kezlerini, âleminden ötgen tendâşlarını, endi nevbet özlerige kelgenini, köp halde ese Humâr yığı çını eşleşer ve gamgin balıb kalışar edi. Endi dostlarının tabiatlarıda, hareketi gep-sözleride karlık belgileri sezilib turardı.

Kandaydır yumuşlar bilen Kudret tegirmancı işge kelmey kalğan künleri Rahmet pâlvânın yüreği ters yarlıb keteyatgendek bolar, kışlakda heç kanday yumuşı bolmasa hem u yokka ikki-üç merte barar oğlı-Akılbeğin balalarını oynatıb yakı çallar bilen suhbet körib kaytar ve şunda, elbette, kempiri bilen Rahat aynın kabrlerini ziyâret etib öter edi. Sunday anlarda, Nâgâhân: "Kandak kılıb bıy üyge kirdi eken, kandak kılıb Humârın ağzığa tüşdi eken?! -degen fıkr miyesige keler edi. -Bunu birav kasdeden kıldı miken?! Bu Onğar oğrıdan kelgen bala emes miken?! Öldi mi, pâlvân âdem munçalık yavuzlikle barmas... Mabâda u öç alğandayam, Boranbekden aladı-da. Ya, bu, âdemgerçilikden çıkkın Mensur puçuknı işi miken?! Yok, unın bizde kasdı yok. Kuturğan hökizi orn-ıa hökiz bergenmiz. Kala varse, u ölgüdey korkak. Ya Humâr öz canığa özi kasd etti miken?! Nege?"

Rahmet pâlvân kança oylamasın, bir yeçimge kelalması edi. Boranbek hem bu hakda kança baş katurmasın, bunun tegige yetalması edi. Kahraman kazıdan şübhe kılış ese ularnı yetti uhlab tüşlerige hem kirmes edi.

Kavun-tavvuzlar pişib, mezânlar uça başlağında Boranbek Kâdirbekni "Begler begi" medresesige okışğa alıb ketdi. Endi, Rahmet pâlvân üy yumuşlarını becergeniden son bir kavunı koltığığa kıştırıb alıb, teğirmağna yügürerdi. Kudret tegirmancı uçığa ve baş tamanığa kümüş kaplanan kınudan pıçağını suğurıb alıb, unı tiliklerken, her gel kadimiy bir koşaknı küyler edi:

Tilla hilâlim bar edi,
Aslâ günâhım yok edi,
Urdı pıçak bağrıma
Nime günâhım bar edi?...

Unın âvâzı yok edi. Bırak u kavun kaşığını kandaydır sırlı, derdli âhengde köylegeride kişi kalbide elleneçük, bir gamginlik uyğanar edi. Humâr yığıçının ölmiden keyin teğirmancı hem hâmuş bolıb kaldı. Bu, dosuğa açınıb, küyineyatgeniden mi yahud ne sebebdendir kahramân bek bilen araları buzılık kalğanıdın mı, bilib bolmas edi. Endi unın oğlı: "Yüreğim ağrıyattı", behânesi bilen üyden eşikke köpem çıkavermes edi. İlgeri kazı âdemler ortasıda hürmetge sezâvâr bolsa, endi, este-sekin buna pütür yeteyatgen edi, endi "Pârahor" degen nam arttırğen edi. Aynıksa bu Mensur puçuk bilen Mevlân karanın hüdâcoy hatını Ümiday ortalarıda bolıb ötgen cencelden son yak-kal sezile başladı. Mensur puçuk Ümidayğa:

"Sigirin tamarkamğa tüşdi-köp çâynın otını yedi, payhân etdi, bunun hakını tolaysen!", deb da'va kıldı.

"Muncayam pest bolmasanız, sevilnin başalgenige bir zümem bolğanı yok-kü!" dedi ümiday.

İkkavı çığıbıyrân bolışdı. Ahiri Mensur puçuk:

"Tolaysen maçağar, tolaysen! Tolatamen!", deye aşkırb, Ümidaynı başı-közi ereleş yüzige kamçı tarttı. O kanğa belenib, yıkıldı. Özige kelgeç, kazığa arz etdi. U Mensur puçukni zindanga taşlaşğa hükm çıkardı. Bırak manka kazığa pul berib kutulıb ketdi.

Bu-düv-düv gepge sebeb boldı.

Bu-Kudret değirmânçını töşekke muhladı.

Bundan Rahmet pâlvân kattık kayğuğa batdı. Endi u kün boyı dostının alıdan cilmes edi. Kudret teğirmancı: "Humâr yığıçı...", "Meensur puçuk...", "Kelin...", "Kahramân bek..." deb alahlageni alahlagen edi.

Ahiri beçâre derdge berdâş beralmadı.

Unı sannı yolğa kuzetgeni yüzleb âdem yığıldı. Kahraman bazı katar başıda tayak tutıb, ayub, höng-höng yığladı:

Kara yerge kaddi hayf, vay atam,
Boz yerlerge boyı hayf, vay atam.
Kara yer kattıkmiken, vay atam,
Yanınızğa battımiken, vay atam.
Bağlardayı nakş almanı, vay atam,
Nege berdiniz kolımğa vay atam?
Bu yetimlik yaman eken, vay atam,
Nege hem aldım boynımğa, vay atam...
Hatını bilen dostıdan ecrelgen Rahmet

pâlvân kanatı sinen bürgüt halige tüşib kaldı. Endi u rüzgâr işleriden bir kadar savuğan, tez asabiyleşedigen bolık kalğan edi.

Bugün nânuşteden keyin Rahmet pâlvân Boranbek üçün bir eğer yaşatış niyetide Akılbeğnikige cönedi. O

FARABİ

(870-950)

Türkistanlı Bir Türk Filozofu

Gazi Üniversitesi
Hakan Poyraz

İsmi Lâtin dünyasında "Alfarabyus" olarak şöhret bulan pek çok eseri Lâtin diline tercüme edilen, Fârâbî, bugünkü Özbekistan topraklarında hayat bulan İbn Sînâ'nın felsefî sistemini kendisine dayandırarak geliştirdiği bir filozoftur.

Fârâbî kimdir?

Fârâbî nisbesi ile meşhur; Ebû Nasr Muhammed İbn Muhammed İbn Tarhan Ubn Uzlug el-Fârâbî el Türkî el Muallim el-Sânî, miladî 870-950 yılları arasında yaşamış ünlü bir Türk filozofudur. Türkistanlı bir kale komutanının oğlu olarak dünyaya gelen Fârâbî'nin hayatı hakkındaki malumatı, kendisinden ancak iki yüz yıl sonra yazılmış tabakât kitaplarında bulmaktayız. Çağdaşlarının kendisinden fazlaca bahsetmemiş olması. Sebebi, onun sakin bir hayat sürmesi, ve her ne kadar devlet ve siyaset üzerine teorik eserler vücuda getirse, halefi İbn Sina gibi aktif politikaya bulaşmamasından kaynaklanmaktadır.

Buna rağmen tabakat kitaplarındaki Fârâbî portresi oldukça renklidir. Hayat hikayesine karışan efsaniler, bu kitapları yazarların çağının şöhret bulmuş Fârâbî'sinin bir göstergesidir. Mesela yetmiş dil bildiğinden bahsedilir ki, Fârâbî'nin kendi ana dili Türkçe'nin dışında arapça, farsça ve belki de biraz Süryanice bildiği sanılmaktadır. Pek çok ilim sahasını kucaklayan Fârâbî, pratiği olmaksızın hekimlik sahası ile de ilgilenmiş, ayrıca müzik teorileri ile de uğraşmıştır. (Onun "kanun" isimli müzik enstürümanının mucidi olduğu da söylenmektedir.)

870 yılında Fârâbî doğan bu filozofumuzun büyükbabası Türk Ordusunda kumandandı. Babasının tavsiyesi ile önce hukuk okuyan ve memleketi-

ne "kadılık" yapan Fârâbî, daha sonra Felsefe alanına yönelmiş ve bu sahanın en seçkin isimleri arasına girerek, Türk-İslâm Felsefesinde Aristocu geleneğe bağlı "Messâilik" ekolünün kurucularından biri olmuştur. Mantık disiplinindeki ustalığından dolayı ona, ikinci müallim manasına gelen "el-muallim el-Sânî" ünvanı verilmiştir. (Birinci müallim-" el-Muallim el-evvel", mantık dışlisinin kurucusu olan Aristoteles (M.Ö 384-322) idi. Fârâbîden önce el-Kindî (Öl. 873) Meşşâî'liğin İslâm dünyasındaki ilk temsilcisi sayılsa da, gerçek anlamda bu ekolün kurucusu olarak Fârâbî kabul edilmektedir.)

İsmi latin dünyasında "Alfarabyus" olarak şöhret bulan ve pek çok eseri Latin diline tercüme edilen Fârâbî, bugünkü Özbekistan topraklarında neşvü-memâ bulan İbn Sînâ'nın felsefî sistemini kendisine dayandırarak geliştirdiği bir filozoftur.

Devlet ve siyaset felsefesine ilişkin; "el-Siyâset el-Medeniye" ve "el-Medinetül Fazıla" adlı eserleri, Türk Kültürü, İslâm dini ve Yunan felsefesi ışığında yeni bir siyaset bilimi oluşturma çabalarıdır. Bu perspektiften bakıldığında onun devlet ve Devlet adamına ilişkin görüşleri; Hun Kağanı Motun (Mete) dan Bilge Kağan'a Bilge Kağan'dan M.Kemal Atatürk'e uzanan "karizmatik liderlik" ve "Devlet Reisliği" çizgisini anlamamız için bir ipucu verebilir kanaatindeyiz.

FARABİ VE DEVLET

1. Kültür çevresi,

Sekizinci asırda Oğuzlar, mave-raünnehir havalisine gelmeğe başlar. Kalabalık küteler halinde önce Talas havalisinde görülen bu Türk budununu, onuncu asrın ilk yarısında Seyhun bozkırları ile, o civardaki Karacuk ve Seyramda görmekteyiz.(1) Oğuzların Karacuk adını verdiği bu şehir, İslâm kaynaklarında Fârâb olarak geçmektedir. Daha sonra Otrar ismini alan Fârâb, moğol istilasından sonra yıkılmıştır. Yıkıntıları Türkistan'da Aral gölünün güneydoğusunda Seyhun ve Ceyhun (Amuderya, Siriderya) ırmakları arasında kalan; Buhâra, Taşkent ve Semerkant'ı içine alan, Türklerin Çayardı, Arapların Mave-raünnehir adını verdiği bölgenin en önemli şehirlerinden biri olan Fârâb, Balasagun civarındaki Karagöl yakınlarında bulunmaktadır.(2)

Uzlukoğlu Fârâbî, işte bu şehirde bir asker oğlu ve torunu olarak dünyaya gelmiştir. Onun doğumundan kısa bir süre önce, tarihî vesikalara göre Bilge Köl-Kadir Han zamanında (Milâdî 840 yılları civarı) bu bölge ahalisi İslâm dinini kabul etmişti. (950 yılında ölen Fârâbî, kaynakların ifadesine göre seksen yıl yaşamıştır. Dolayısıyla onun doğum tarihi olarak 870 yılını gösterebiliriz.)

Fârâb ve ahalisi, bu tarihlere gelinceye kadar, sırasıyla Göktürk, Kutluk ve Karluk devletlerinin idaresi altında bulunmuş idi. Milâdî dokuz yüzyıllı tarihî vesikaların belirttiğine göre, Fârâb'da hem müslüman Türkler, hem de İslâmiyeti henüz kabul etmemiş Karluk Türkleri bulunmaktadır.(3)

Hakkında malumat veren tabakât kitaplarından çoğunda tam ismi şu şekilde verilmektedir; Ebû Nasr Muhammed İbn Muhammed (Mehmet) İbn Tarhan (Tarkan) İbn Uzlug el-Fârâbî el-Türkî el-Muallim el-Sânî... Yardım babası (yardımsever) anlamına gelen Ebu Nasr, onu diğer Fârâb'lı şöhretlerden ayırmak için kullanılan Arap dilinin en iyi lügatlerinden biri sayılan "essihâh fil-lüga"nın yazarı İsmail Cevherî

Klasik kaynakların ifadesine göre, dâima Türk kıyafeti (Alâlâ zeyl el etrâk) ile dolaşmaktaydı. Böyle bir arkaplan çerçevesinde değerlendirildiğinde, onun kılık ve kıyafetle Türk kültürünü sembolize ettiğini ve Türklüğün ve Türklüğünün şuurunda olduğu, bu şuura kavmiyetçilik yapmadan ulaştığı anlaşılmaktadır.

(öl.1002) Fârâb'lı bir Türktü(4). Künyesinden isminin Muhammed, büyük babasının ise Tarhan (Tarkan) olduğunu öğreniyoruz. Bilindiği gibi Tarkan, Türk devlet teşkilatında önemli bir kademinin adıdır.

Ebedî ateş (Bengü taş, bengü bitik) adı verilen ve "devleti ebed-i müddet" kavramının taş kazınarak sembolize edildiği, Türk kültürünün en önemli vesikalarından olan Orhun kitabelerinde "Tarkan" tabiri sıkça geçmektedir. Göktürk Kağanı, aynı zamanda kurultaydaki hiyerarşiyi de gösterir şekilde şunları söylemektedir:

"...kardeşlerim, yeğenlerim, oğullarım, bütün soyum; sağ yanımdaki Şadapıt beyler, sol yanımdaki Tarkanlar, buyruk beyleri..." (5)

Aynı şekilde;

"... Kül-Çor başta olmak üzere, arkasından şadapıt beyleri, Taman Tarkan, Tonyukuk Boyla Bağa Tarkan..."(6) tabiri geçmektedir ki, Bilge Kağan'ın ünlü yardımcısı Bilge Tonyukuk'un dahi ünvanının Tarkan olduğunu görürüz.

Bu sözlerden Şadapıt, Tarkan ve Buyruk beylerinin devlet idaresinde önemli bir yere haiz olduğu anlaşılmaktadır. Şadapıtlar çoğunlukla Kağan sülalesindendir. Tarkan beyler ise, bu ünvanı kaabiliyetleri ve devlet hizmetindeki başarıları sebebiyle almışlardır(7). Kafesoğlu'nun verdiği bilgiye göre Tar-

kanlık müessesesi, özellikle Moğollar zamanında imti, sol yanımdaki Tarkanlar, buyruk beyleri..." (5)

Aynı şekilde;

"... Kül-Çor başta olmak üzere, arkasından şadapıt beyleri, Taman Tarkan, Tonyukuk Boyla Bağa Tarkan..."(6) tabiri geçmektedir ki, Bilge Kağan'ın ünlü yardımcısı Bilge Tonyukuk'un dahi ünvanının Tarkan olduğunu görürüz.

Bu sözlerden Şadapıt, Tarkan ve Buyruk beylerinin devlet idaresinde önemli bir yere haiz olduğu anlaşılmaktadır. Şadapıtlar çoğunlukla Kağan sülalesindendir. Tarkan beyler ise, bu ünvanı kaabiliyetleri ve devlet hizmetindeki başarıları sebebiyle almışlardır(7). Kafesoğlu'nun verdiği bilgiye göre Tarkanlık müessesesi, özellikle Moğollar zamanında imtiyazlı bir konum kazanmıştır. Tarkanlar kendilerine hükümdar tarafından "suyurgal" adı ile verilen ve irser intikal eden topraklara sahip olmak, vergiden muaf tutulmak, herhangi bir suçtan ceza görmemek şeklinde, dokuz nesil boyunca geçerli sayılmak suretiyle imtiyazlı konuma gelmişlerdir(8). Fakat aynı yazar, Türk devlet sisteminde Tarkanlığın Moğollarındaki gibi imtiyazlara sahip olmadığını söyler. Moğollar devrinde "soylu adam" anlamına gelen "Tarkan" Altınordu devletinde bir kurum halini almış ve tıpkı moğollarda olduğu gibi vergiden muaf tutulmuşlardı. Tabi ki Tarkanlık, ancak Han veya Kağan tarafından verilmekteydi(9). Her ne kadar Türklerde Tarkanlar, Moğollar devrindeki gibi imtiyazlı değilse de; "Tarkan, "hacib"i de atlayarak bizzat hükümdara yaklaşabilen, adaletin teminatçısı sayılan, adaleti gerçekleştirip gözetken, bir bakıma adaleti tesis eden bir bilge bir alptir."(10) Nitekim, Tonyukuk Boyla Bağa Tarkan'ın, yani Bilge Tonyukuk'un da "yargucu" yani "adaleti gerçekleştiren" ünvanına sahip olduğunu ve yüksek devlet mahkemesi üyeliği olan "yargan" lık yaptığını (11) öğrenmekteyiz ki, bu misal Tarkanın bizzat adaleti gerçekleştiren bir Bilge, bir Alp olması tarifini doğrulamaktadır. Bu, şunun için önemlidir;

Türkistan'lı bir Türk filozofu olan

Fârâbî, Tarkan sülalesinden gelmektedir. Bir siyaset bilimi ve felsefesi oluşturmaya çalışan bu Türkistanlı filozofun Tarkan sülalesinden gelmesi, onun devlet ve siyaset felsefesini anlamamız için önemli bir ipucu oluşturabilir.

"Hiçbir filozof, bir gecede mantar biter gibi topraktan bitmez" diyen bir on dokuzuncu yüz yıl düşünürü, filozofun içinde bulunduğu sosyal şartlardan ve içinden kopup geldiği toplum yapısından direkt ya da dolaylı olarak etkilendiğini müşahade etmiş olmalıydı. Gerçekten de düşünen zihinler gelişip serpildikleri mekana bigâne kalamazlar. Bir Tarkan torunu ve bir kale kumandının oğlu (d.n, 12'ye bkz.) olarak, Fârâb vilayetine bağlı Vesic'de dünyaya gelen Fârâbî; söz, kılık, kıyafet ve düşüncelerinde, Türkistanlı bir Türk filozofu olduğunun şuurundadır.

Burada şunu belirtmek gerekir ki, İslâm dini potasında erimiş görünmesine rağmen, Türk milleti millî şuurunu asla kaybetmemiştir. Bunun isbatı olarak idarî ve askerî teşkilatta Türk'ün diğer İslâm ülkelerine önderliğini gösterebiliriz. Fakat bu durum felsefe ve ilim hareketlerinde ancak bir epifenomen olarak tezahür etmekteydi. Çünkü ümmetçilik görüşünde, kavmiyet fikrine itibar edilmediği, hatta böyle bir fikir, şiddetle bir muhalefetle karşılandığı için asırlar öncesinin Türk kökenli bir çok filozof ve ilim adamının kavmiyetçi davranışları sözkonusu olamazdı. Fakat Fârâbî gibi bir Türk filozofu, tavır ve giyişleri ile bir istisna teşkil ediyordu. Klasik kaynakların ifadesine göre daima Türk kıyafeti (alâ zeyl el-Etrâk) ile dolaşmaktaydı(13). Böyle bir arkaplan çerçevesinde değerlendirildiğinde, onun kılık ve kıyafetle Türk kültürünü sembolize ettiğini ve Türklüğün ve türklüğünün şuurunda olduğu ve bu şura kavmiyetçilik yapmadan ulaştığı anlaşılmaktadır.

Belki de bu sebeble, tabakât kitaplarında "el-Türkî" lakabı ile "Türk" olduğu bir kez daha vurgulanan filozofumuz, hilâfet merkezi Bağdad'a geldiğinde gene bu kaynakların belirttiğine göre Türkçe

870 yılında Fârâb' da doğan bu filozof, babasının tavsiyesi ile önce hukuk okuyup kadılık yaptıktan sonra felsefe alanına yönelmiş ve bu sahanın en seçkin isimleri arasına girerek, Türk-İslâm Felsefesinden Aristocu geleneğe bağlı meşşâîlik ekolünün kurucularından olmuştur. Mantıklı disiplindeki ustalığından dolayı ona ikinci muallim manasına gelen "el muallim- el Sâni" ünvânı verilmiştir.

konuşmaktadır. (tabi ki Arapçayı biliyordu) ve üzerinde Türkmen kıyafeti bulunmaktadır. Öyle ki, emirlerin huzuruna dahi kabul edildiğinde kıyafetini değiştirmek lüzumunu hissetmemiştir.

Mübahat Küyel'e göre, dedesi Tarkan olan Fârâbî'nin siyaset felsefesini, bu çerçeveden değerlendirildiğinde oldukça tabîdir. Türk devlet sisteminde, kanbağı aranmaksızın "Başvezirlik" makamının yolunun açık olması ve "Tarkan" ın "Hâcib" i de atlayarak, hükümdara ulaşabilen kimse olması; hem de Oğuz Yabgu devletini oluşturan Dokuz Oğuz, On ok (On Uygur) halkından Karacuk (Fârâb) lu olan mütefekkirimizin dedesi belki de "Fergana Tarkanları"ndan biri idi ve belki de müellifin ifadesine göre, hükümdar ailesi ile arasında bir kan bağı vardı(14). Bu açıdan düşünüldüğünde, her halükarda Türk tarihinden haberdar bulunmalı idi. "Tarkanlık" müessesesi, tarihi olaylar arasında böyle bir bağ kurmaya imkan verecek bir görünüm arzettiğinden, Fârâbî'nin daha sonraki Türk devletlerine model olan "Hun İmparatorluğu"nu bilmesi ve Hazarlar yolu ile Avrupa Hunları Konfederasyonu'nun varlığından haberdar olması güçlü bir ihtimaldir(15).

Oğuzlar, Uygurlar, Karluklar,

Türkîşler, Göktürk devleti çatısı altında toplanmış Türk budunları idi. Hun devlet sistemi, bilindiği gibi Göktürklerde de devam eder. Uygurlar, Göktürk devletini nihayete erdirdiğinde, son bulan sadece Göktürk hanedanlığıdır. Yeni kurulan Uygur devleti, aynı modeli esas alır. Türk devlet sistemi, Uygurlarda devam etmektedir. Hatta Göktürklerle hizmet eden devlet ricalinin görevlerini, yeni yönetimde de sürdürdüklerini görürüz. İlk Uygur Kağanı Kutlug Bilge Kül (öl.747) tarafından kurulan Türk Devletinde, Tonyukuk soyundan gelenlerin dahi, bu yönetimde önemli görevler aldıklarını hatta Moğollar devrinde bile bu önemli konumlarını muhafaza ettiklerini tarihî vesikalardan öğrenmekteyiz(16). Şüphesiz ki bu tarihî fenomenler, Fârâbî'nin doğumundan kısa bir süre önce cereyan etmiş, böyle bir kültür çevresi içinde doğup büyüyen Fârâbî, bir yandan soyundan aldığı Türk Kültürü, diğer yandan da Türk toplulukları arasında hızla yayılan İslâmiyetin getirdiği dünya görüşü ışığında ilk eğitimini almıştır.

Bu dönemde İslâm ülkelerinin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel şartlar ne durumda idi?

Günümüzden on dört asır önce Hicaz yarımadasında, Hz. Muhammed'e inen nübüvvet ve O'nun iletmiş olduğu mesaj, sadece Araplara değil, bütün insanlığa indirilmişti. Kısa bir sürede yeni din (İslâmiyet), çok geniş bir coğrafya parçasına yayıldı. Daha halife Ömer zamanında İslâm topraklarının doğusu, Talas ırmağı kıyısından Türk kavimleri ile sınır teşkil etmeğe başlamıştı.

Hz.Muhammed'in "İlim Çinde de olsa arayınız" düsturu, İslâm âleminde o güne kadar mevcut olmayan pek çok bilim sahasında müslüman âlim ve filozofların önemli varlıklar göstermesinin temel dinamiğini oluşturmuştur. Bir çok İslâm şehri, bilim ve kültür merkezleri durumuna gelmiş, Abbâsî halifesi Me'mun zamanında (öl. 833) onun direktifi ile kurulan "Beyt el-Hikme" antikçağın felsefe, tıbb ve diğer bilim dallarına ilişkin kitapların tercüme edildiği bir merkez olmuş tur.

Türkistan toprakları üzerinde İslam dinini kalabalık küteler halinde kabul eden Türk varlığının bilime verdiği önem sayesinde Buhara, Taşkent, Kaşgar, vs. gibi şehirler, İslâm medeniyetinin parlak merkezleri konumuna yükselmişlerdir. Hattâ, İslâmiyetin Anadoluya, Arabistan'dan değil, Türkistan topraklarından geldiğine şahit olmaktayız.

Bu dönemde Türkistan toprakları üzerinde, İslâm dinini kalabalık küteler halinde kabul eden Türk varlığının bilime verdiği önem sayesinde "Buhara" "Taşkent", "Kaşgar"

vs. gibi şehirler, İslâm medeniyetinin parlak merkezleri konumuna yükselmişlerdir. Hatta: "İslâmiyetin Anadoluya, Arabistan'dan değil, Türkistan topraklarından geldiği" (17) ne şahit olmaktayız.

Fârâbî'nin yaşadığı dönemdeki siyasi tabloya gelince, merkezî otoriteni kaybeden Abbâsî devleti üzerinde, irili ufaklı bir çok devletçik başgöstermiştir. Bunlardan başlıcalarını;

İrândaki Samanoğulları 874-999
Mısırda Fâtımîler 909-1171

Musul ve civarında Mamdânîler 929-1003

Bağdat'ta Büveyhîler 945-1055 (18) teşkil etmekteydi.

Bu devletlerin kuruluş tarihleri, Fârâbî'nin ölüm tarihi olan 950 yılından öncedir.

Onun dünyaya geldiği tarih, Abbâsî hilafetinin ikinci devridir. Halife, kaabiliyetli vezirlerin elinde kukla durumuna düşmüş siyasî otoritede, devletin silahlı kuvvetlerinde Arapların yerini alan Türklerin sözü geçer olmuştu. Me'mun'un ölümüyle (833) iktidara gelen el-

mu' tasım, Türk birliklerinden müteşekkil dörtbin kişilik bir muhafız teşkilatı kurar. Halife el-Munta sır'dan itibaren ise, halifeler ancak Türk kumandanların isteğine göre iktidara gelirler.(19)

O dönemin siyasal ve kültürel yapısını, bizzat yaptığı seyahatlerde müşahade eden Fârâbî, hayatının son devrelerinde Hamdânî sülalesine mensup, Seyfuddevle'nin himayesine girer. Onun Seyfuddevlenin sarayına sığınma sebebi, "siyasi bünyedeki zaafı tahlil ederek, ideal hükümdarın vasıflarını tesbit etmek, ideal ve hakikat arasında tezatı yakalamak"(20) olsa gerektir. Böyle bir imkanı Seyfuddevle'nin şahsında görmesi sebebi ile Hamdânî himayesine girmiş olmalıydı.

Hem Tarkan sülalesinden gelmiş olması, hem de Türk tarihinin köşe taşlarını oluşturan "olaylar"ın onun yaşadığı zamana yakınlığı ve ayrıca Abbâsî devletinin parçalanarak şehir devletler halini alması, Onun devlet felsefesinde; "Medine/Şehir/Site", "Millet" ve "Dünya Devleti" kavramlarını oluşturmuştur.

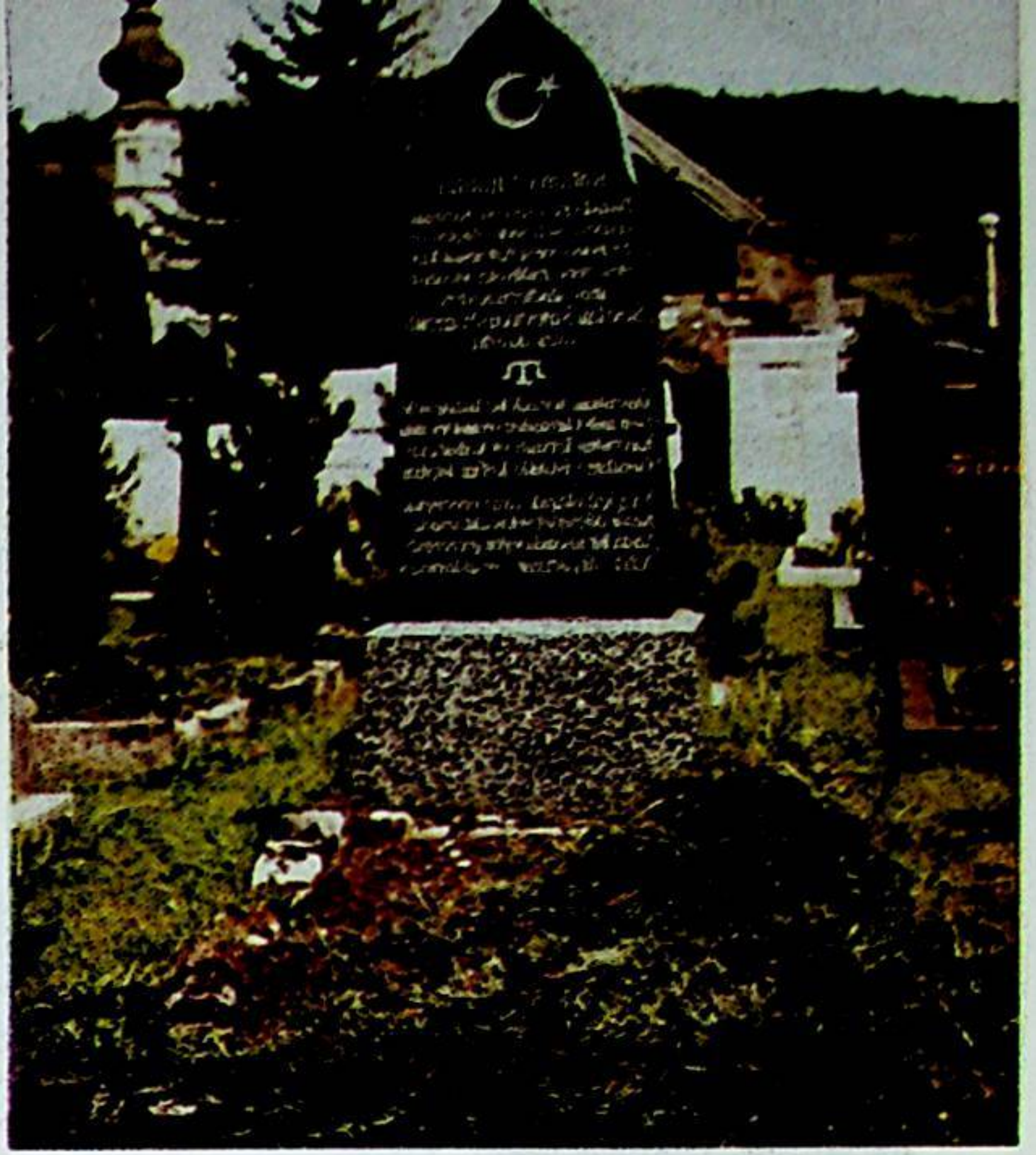
Devamı var.

NOTLAR:

1. İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, (İst, 1984) s.144
2. Fahrettin Olguner, Fârâbî, (Ank, 1987) s.4
3. A.g.e, s.17
4. Kafesoğlu, a.g.e, s.372
5. H.Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, (Ank,1987) s.22
6. Aynı yer.
7. Kafesoğlu, a.g.e, s.230
8. Mahmut Arslan, Step İmparatorluklarında Sosyal ve Siyasal Yapı, (İst, 1984) s. 75
9. Mübahat Türker Küyel, İbn Sina'nın "al-Akl al-Fa'âl"ine bir adım, (İbn Sina'nın Doğumunun Bininciylı Armağanı içinde, Ank, 1984) s. 692
10. A.g.m, s.693
11. Kafesoğlu, a.g.e, s.280
12. Kaynaklardan, Fârâbî'nin doğduğu Vesic kasabasının kudretli bir emirin oturduğu küçük ve müstahkem bir şehir olduğunu öğrenmekteyiz. Pazarı ve büyük bir camisi bulunan Vesic'de sınır karakolu, yani "ribat" ta bulunmalıdır. Ribat, sınır boylarında düşmana karşı korunmak maksadı ile kurulmuş, bir yandan askerî, öte yandan dinî -tasavvufî eğitim-öğretim yapılan yerler, kaleler ve konaklardır. Buddist-Türk geleneğine bağlı olarak, Müslüman Türkler tarafından kurulmuş ve kullanılmış müesseselerdir. (F.Olguner, Fârâbî, (ank,1987) s.7)
13. Nihat Keklik, Türkler ve Felsefe, (İst,1986) s.29
14. M.Küyel, a.g.m, s.693
15. Aynı yer.
16. Kafesoğlu, a.g.e, s.126 Zekerîye Kitapçı, İslâm Kültür ve Medeniyetinde Türkistan,
17. (Türkistan, üç aylık Dergi) sa:6, s.50
18. Bayraktar Bayraklı, Farabi'de Devlet Felsefesi (İst,1983) s.13
19. Will Durant, İslâm medeniyeti (Tercüman 100 temel Eser) s.31
20. Bayrak, A.g.e, s.12

Gurbet İllerde Bir Mezar Taşının Hatırlattıkları

Kâzım Gültepe

21. yüzyıla yaklaşımakta olduğumuz şu sıralarda, dünya Türk nüfusunun 150-200 milyon arasında olduğu bir gerçektir. Ancak bu nüfusun dörtte üçü esirdir. Daha acısı esir Türkler davasına eğilmiş aydınımız pek azdır. Bunun sonucudur ki hür dünya esir kardeşlerimizi (Özbek - Kazak - Azeri - Tatar - Uygur - Kırgız) gibi boy adlarıyla tanırlar. Türk olduklarından da habersizdirler. Kendi yaptığım bir ankete göre ise Türkiye halkının yüzde seksen beşi esir Türklerden habersizdir. Geriye kalan yüzde onbeşi ise yarıdan çoğu Kıbrıs ve Balkanları biliyor. Doğu Batı Türkistan, Kırım, Azerbaycan'dan habersizdir. Bendenizde taki Kırımlı milliyetçi kardeşim Seyidalı Süleyman Mangıtlı'nın mezarını görünceye kadar, esir Türkler davasını bilmiyordum. İşte o günden beriki Turan için ağlayan iki göze kanayan bir kalbe sahibim. Bunun acı neticesidir ki, Rusya Rusya'da Türk yok, Kazak, Özbek, Kırgız var. Bulgaristan'da Türk yok, müslüman Bulgarlar var, Batı Trakya'da Türk yoktur müslüman vardır diyebiliyorlar.

Çünkü esir Türkler meselesi bir Türkiye meselesi haline gelmemiştir de ondan. 17-18 Aralık Kazakistan olayları bunun açık delilidir. Kazak Türk genci Riskulbek'e

verilen idam cezasının önlenmesi için Polonya, Macaristan, Çekoslovakya gibi ülkelerde imza toplama kampanyası başlamıştır. Türkiye kamuoyunda ise birkaç köşe yazarının eleştirisinden öteye gitmedi. Ülkemizdeki Filistin meselesine duyulan ilgi esir Türkler meselesinin çok çok üstünde idi.

Bulgaristan Türklüğü, bugün inimin inlemektedir. Çünkü Bulgaristan'da Türk yoktur, müslüman Bulgarlar vardır diyor Komünist Parti Sofya Öğretim Üyesi Prof. Dimitr Angelov 1971'de çıkan Bulgar ulusunun oluşması adlı eserinde (s.112) Bulgar devletini kuran Bulgarların Türk olduklarını ve Türkçe konuştuklarının artık tartışılmayacağını açık olarak dile getirmiştir. Bulgar Bilimler Akademisinin yayınladığı beş ciltlik Bulgar Ansiklopedisine göre Türkler Bulgaristan'da Bulgarlardan sonra en son ve en büyük gurubu oluşturuyor. Rusya'da da ve S.S.C.B. bağlı Türk Cumhuriyetlerinde Türk adlarına Rusça (ov) adının getirildiğini biliyoruz. Tanınmış Azeri düşünürü ve yazarı Ahunzade'nin adı Rus yayınlarında da Ahundov'dur. Nihayet müezzini taşıdılar, Türk çeşmelerine domuz yağı sürdüler. Sonunda ise Türkleri öldürmeye başladılar. Çernenkov zamanında (1949-1956)

Bulgaristan Türklerinin 2.166 Türk okulu vardı. Bu okullara Türk ilkokulu, Türk ortaokulu, Türk Lisesi adları verildi. Dostluk-Işık-Yeni Hayat gibi dergiler çıkmaya başladı. 1956'da Çernenkov'un görevden alınması ve yerine meşhur Türk düşmanı Jivkov'un getirilmesi Türklerin hayatını cehenneme çevirdi ve Çernenkov zamanındaki Lâle devrine son verdi. Batı Trakya Türkleri ise 1923 Temmuzundaki imzalanan Lozan Antlaşması gereğince Batı Trakya'daki 120.000 Türkün hakları teminat altına alınmıştır. Bugün ise durum ne Batı Trakya Türklerine Yunan toplumunun her kademesinde (insanlık dışı) işlem yapılmaktadır. Yunan Dışişleri Bakanlığı Batı Trakya'daki müslümanların sadece yüzde 40 ile 45'inin Türk kökenli olduğunu söyler. Batı Trakya'da 120.000'i aşkın Türk nüfusuna karşı İstanbul'da 10.000 Rum vardır. Türklerin 291 ilkokuluna karşı Rumların 59 ilkokulu vardır. Türklerin 2 orta dereceli okuluna karşı Rumların 7 orta dereceli okulu vardır. Türklerin hiç yüksek okulu olmasına karşılık Rumların 1 yüksek okulu vardır.

Dünya Harbinde ise (Tito ve Mihailoviç) Partizanları Almanlara karşı direniyorlardı. Bunların tek

farkı vardı. Mihailoviç hür bir Yugoslavya, Tito ise Rusya'nın yanında yer almak istiyordu. İkisinde müşterek tarafı Bosna Hersek'teki sayıları 2 milyonu bulan Türklerin bu harp esnasında yok edilmeleri idi. Yine Türk toplumunun dörtte birini yok ettiler. Yine II. Dünya Harbinde 7000 Kafkas Türkünün İngilizler tarafından Ruslara teslim edildiğini, bir çoğunun intihar ettiğini, bir çoğunun ise Ruslar tarafından öldürüldüğünü biliyoruz. Yine II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'mize iltica eden 417 Azerbaycanlı kardeşimizin geri iade edilmesini ve bunların Serdarabad Barajında kurşuna dizildiğini biliyoruz. Azerbaycanlı Şair Elmas Yıldırım şöyle der bu olay için:

Bir suçmu düşmana göğüs
verdiğim
Günahımı Türklüğe gönül
verdiğim
Moskofun açtığı yaradan beter
Anayurtta öz kardeşten
gördüğüm

Seslenseydim ses çıkardı her
taştan
Ne beklersin sağırlaşan bir
baştan

VE KIRIM

1552'de R.İvan tarafından Kazan'ın fethinden sonra Rusya Orta Volga Ovalarını sömürmeye başlamıştı. Türk soyundan hanlıkları Ruslaştırmak için denemelere girişti. Camiler Ruslaştırmaya karşı oldukları için 1592'de bir emir ilan edilerek bütün Tatar Camilerini yakmışlar ve bir daha yapılmasına izin vermemişlerdir. 1743'de ise yalnız Kırım'da 500 cami yıkılmıştır. 1856'da 150.000 Kırım Türkünün yarısından fazlası Türkiye'ye sığınmıştır. 1917 ihtilâlinde ise Rusya içinde en kuvvetli millî gurup Türk Tatarlarıdır. Biz Türküz, Türklerin Oğullarıyız. Biz Türk benliğinden bir Türk kültürü yaratmak istiyoruz. Rusya'daki 30 milyon müslümanın 29'u Türktür unutmamalıyız diyorlardı. Bolşevikler ise Halife Osman'a ait Kur-

anı Türklere veriyorlardı. Orta Asya'daki Türk Milliyetçiliğinin birleşmesine karşılık Ruslar 5 ayrı Cumhuriyet ve ayrı dil diyalekt uygulayarak şimdilik Türk meselesini önlemiş oluyorlardı.

8 Nisan 1783'te Rus Generali Potemkin bir sürgün hareketinden 30.000 Kırımlının yok edilışinden sonra halk iyice sindirince ülkenin doğrudan doğruya Çarlığa bağlı bir eyalet haline konduğunu ilan etti, 1784'te II. Katherine yeni fethettiği ülkeye geldi. Yanında Avusturya İmparatoru da bulunuyordu. Hristiyanlığın müslümanlığa karşı kazandığı zaferi kutluyordu. 1790'da 350.000 Han ve Sultan toprakları Rus Büyük memurlarına üleştirildi. Kıyı halkı ve liman çevrelerinde yaşayanlardan binlercesi Türkiye ve Rumeliye göçtüler. Bunu 1902-1914 yıllarındaki toplu göçler izlemiştir. Bu göçler ise Kırım'da Türk kültürünün sönmesine, çökmesine sebep olmuştur. Mülkiyet hakkı ile hürriyetlerini yitiren Kırımlılar düzensiz ve desteksiz göçlere razı olmuştur. Nitekim 1853-1856 Kırım Savaşının sonuçlarından tamamen teşkilât-sız hale gelen Kırımlılar hiç bir şekilde faydalanamadılar. Türk çocukları Papazların yönetiminde okula gitmeye zorlandılar. İliminsky yönetiminde 1870'de açılan Tatar Muallim Mektepleri bu yüzden ilgi görmedi. 1905 İnkılâbı biraz serbestlik getirdi. Bu arada Kırım'ın Çarlık idaresinden ayrılıp bağımsızlığa kavuşması düşüncelerine fırsat verdi. Çarlığın çökmesi üzerine 7 Nisan 1917'de Bahçesaray'da Kırım Müslümanlarının I. Kongresini yaptılar. 9 Aralık 1917'de toplanan Kurultay kabul ettiği 18 maddelik yasa ile Kırım Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti. Yeni milli hükümetin başına Çelebi Cihan getirildi. Kırım Cumhuriyeti (Akyar) dışında bütün ülkeyi kontrol edebiliyordu. Bolşeviklerin meydana getirdikleri örgüt az zamanda Kırım'a hakim oldu. Bir Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Çelebi Cihan yakalanarak öldürüldü. Milli Meclis hali-

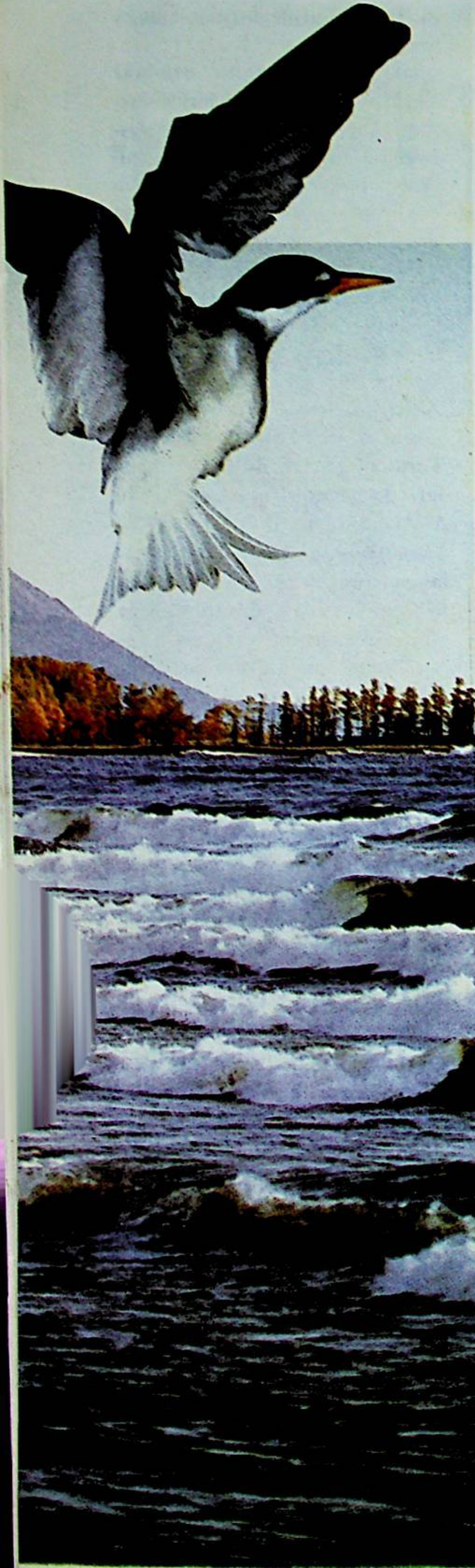
ne gelen Kurultay dağıtıldı. Milli Hükümet bu kısa zamanda Kırım'ın yeniden Türkleştirilmesi için çok başarılı çalışmalar yaptı. Kırım Türkleri 1921-1922 Büyük Kıtlığında 100.000'e yakın bir nüfus kaybetti. Ayrıca sinsice girilen Kırım'ı bir Yahudi Sovyet Cumhuriyeti haline getirme politikası Kırım'lıları yeniden Komünist Partiyle çatışmak zorunda bıraktı. Bunun sonucunda 1928' den beri Kırım Türklerini yok etme politikası başladı. İlk hareket Kırım Sovyet Cumhuriyetinden (yönetiminden) Türklerin uzaklaştırılmasıyla başlamıştı. Bu alanda tanınan 3.500 aydın öldürüldü. Stalin bu programa karşı çıkanları acımasızca imha ettirdi. Bütün dini okullar kapatıldı, din adamları yarımada'dan çıkartıldı. Kırım II. Dünya Savaşına bu çöküntü içinde girdi, hızla Nazi kuvvetlerinin işgaline uğradı. 1941'den 1943'e kadar Almanlar Kırım'ı kendi iskân bölgesi olarak değerlendirmeye başladılar. Kırım Türkleri şark işçisi adı altında Alman Sanayi Bölgelerine sürüldüler. Yerlerine güney Ural Almanlarını yerleştirmeye giriştiler. Bunun sonunda 128 Türk köyü tamamen yakıldı. Fakat Almanların Kırım'dan çekilmeleri Kırım Türklüğü için son ve kesin felâketin başlangıcına yol açtı. 1946'da resmen ilan ettikleri bir kararnameyle Kırım Sovyet Cumhuriyetini kaldırdılar. Türklerin büyük bir kısmını Sibiry'a sürdüler. Bunların yerine Ruslar getirildi. 1954 Şubatında bir kararnameyle Kırım Ukrayna Cumhuriyetine katıldı. Umumi Türkistan Türk Türkünün kaderi ise Kırım Türkünden daha parlak olmadı. Türklerin hak ve istiklâllerine Beyaz Rusya'da Kızıl Rusya'da aynı gözle bakmıştır. Bugün 1500 yıllık Türk yurdu olan Kırım'da Türklükten eser kalmamıştır. Türbeler, mezarlar, camiler bile bu yıkımdan kurtulamamıştır. Nasıl olduysa Mimar Sinan'ın eseri olan Han Camii bu yıkımdan kurtulabilmiştir. Tahta çıkan Kırım hanları bu camide Cuma namazı

kılarlardı. Şimdi Ruslar tarafından Ateizm (Dinsizlik) müzesi olarak kullanılıyor. Osmanlı hükümdarları Kırım'ın kaybını hiçbir zaman hazmedememiştir. Sultan Abdülaziz dev donanmasını Kırım seferi için kurduğu bilinmektedir. Sultan Abdülaziz'in öldürülmesiyle bu plân gerçekleşmedi. Kanunî'de ana tarafından Kırım Hanının torunudur. Rus Çarları yazın Kırım kıyılarına Yalta'daki saraylarına gelirlerdi dinlenmek için. Her gelişlerinde Türk hükümdarları Çar'a bir elçi salarak hoş geldiniz dedirtirdi. Kırım'ın halen bir Türk toprağı sayıldığını gösteren bu harekete Rusların ses çıkarmamaları ilgi çekicidir. Son defa Talât Paşa Sultan Reşad tarafından II. Nikola'ya gönderilmiş, Çar'a padişah adına hoş geldiniz demişti. 1988 yılı içinde Kırımlı kardeşlerimiz büyük bir cesaretle anavatanlarına dönmek istediler. Prof. Fuad Köprülü tarihlerini iyi bilmeyen milletler hiç bir zaman büyük bir istikbâl yaratamazlar, diyor. Pek doğru bir sözdür. Tarihimizi iyi bilsek genç kuşaklara anlatabilseydik bugün Türkiyemizde Moskof uşakları olabilirmiydi. Tarihte Osmanlı Devletine hasta adam sözüünü yakıştıran Moskoflar, Ermenileri isyana teşvik eden Moskof'tur. Doğu Türkistan'da kurulan Türk devletini yıkan Moskof'tur. Rus Hariciye Nazırı Balkan Savaşında şöyle der. Bulgarlar sizi yener, İstanbul'a girerse onlara bir şey diyemem, ama diyelim ki siz onları yendiniz, harbe müdahale eder imdadlarına koşarım, diyen yine Moskof'tur. Mağcan Cumabayoglu Süleyman Çolapan gibi şairlerimizi öldüren yine Moskof'tur. K.G.B.'nin uzman ajanı anılarını yazdığı Gizli Ajan adlı kitabında, Rusya Kars ve Ardahan'dan vaz geçmez diyor ve toprak isteğinin halen geçerli olduğunu ve Doğu Anadolu'da karışıklık çıkartmak için çaba harcadığını itiraf ediyor. ASALA'nın ardında ve zamanla Türkiyemizdeki terörün ardındakilerinde kim olduğu artık bellidir. Stalin'in yarattığı canavar,

Türkiye'mizin oniki katı büyüklüğündeki Türk ellerini yedi doymadı. Türkiye'mizde de iştahı olduğu bir gerçektir.

Türkistan adının oradaki Türkler için bir siyasi birlik şiarı olduğu için daha 1920'lerde hüsbütün ortadan kaldırmayı düşündüler. Nihayet 16 Eylül 1924'te bu adı ortadan kaldırdılar, yerine boy adlarıyla Cumhuriyet kurdular. 1988 yılında Fransız Le Figaro, İngiliz The Guardian gazeteleri ise Sovyetlerde Türklük şuurunun İslâma dayalı bir milliyetçilik anlayışının giderek yaygınlaştığını, Azeri - Özbek - Tatar - Kazak - Uygur ve Türkmenler artık biz Türküz diyorlar. Bu durum Rusları telaşlandırıyor diye yazdı. Moskova'da ise 3 Mart 1988'de Vagonkovskaye Mezarlığında toplanan Ermeniler ilk defa Türk birliği tehlikesinden söz ettiler. Ateş olmayan yerde duman çıkmaya gerek. Bugün komünist rejim idaresi altındaki milletlerin isyana mani olmak için, tarihte eşi görülmemiş bir diktatörlük tatbik etmektedir. Fakat bu onun devamını garanti edemez. Zira insanlık başlangıcından beri istibdadlarına karşı mukavemet etmiştir ve isyan etmek için fırsat kollamıştır. Bugün esir Türk dünyasının yegâne umut kaynağı olan Türkiye'mizde bir Esir Türkler Bakanlığı kurulmalıdır ve radyomuz bu kardeşlerimizin diyecekleriyle yayın yapmalıdır. Türkün temel haklarını Rus'un, Çin'in, Bulgar'ın, Yunan'ın elinden almak zor iştir. Ama Türk'ün elinden temel hak almaya hevesli çokları olduğunu da hiç unutmamalıyız. Milliyetçilik duygusunu mezar taşında bile yaşatan bu mücahit kardeşimize Tanrı'dan rahmet diliyor, Süleyman Nazif'in bir şiiriyle bitiriyorum:

Irkına vatanına tarihine ihanet etmiş olan
Efrad ve akvanın hiç birini
unutma
Türk oğlu unutma ve affetme
Türk oğlu tarihi Moskof kinini
ayakta tutmak
Milli vazifendir.

"Sevincim, oyunun benim"

Tüketim toplumunun isteklerini karşılamakta dev adımlarla ilerleyen teknolojik gelişim ve bunun uzantıları, varoluşunu ateşe bağlı olan "Semender" gibi, yaşamasını borçlu olduğu tabiatı kendi kendine talan ediyordu. Bir yandan kimyasal ve nükleer artıklarla tabiatı tahrip ederken, diğer taraftan uzayı uydu mezarlığına çevirirken de hiç bir kimseye karşı sorumluluk da duymuyordu. Ekolojik dengenin bu denli alt üst oluşunun hesabını da Batılı beyaz adam adına, Asyalı, Afrikalı mazlum insanlar ödemekteydi.

Geçen sayılarımızdan hatırlanacağı gibi Asya'nın bilinen en eski göllerinden Aral Gölü'nün trajik durumunu yayınlamıştık. Fakat genel doğal dengenin bozulmasının ve problemlerin Aral'la sınırlı kalmadığı bir gerçek. Nitekim Kazakistan, Doğu Türkistan'daki nükleer denemelerin, Özbekistan'daki astronomik kimyasal destekli tarım plantasyonlarının, insanı tehdit eder konuma gelmesi, Azerbaycan'da doğal dengenin tahribi Türk yurtlarının ve Türk insanlarının ortak problemleri olarak varlığını korumaktadır.

HAZARIM (°)

"Sevincim, Oyunum benim"

(Şefaet Mehdiyev'den)

Erol Kaymak

— Sevincim; Oyunum benim Hazar'ın suyunda ve çöküntülerindeki nadir elementleri, renkli metalleri zahmetsiz usullerle elde etmek mümkün olsa Azerbaycan'da ve Hazar etrafındaki başka bölgelerde yaşayan her adamın payına pek çok kıymetli taşla beraber servet düşer. Hazar, hazineler saltanatıdır, o ebe'dî yaşamak, nice nice nesilleri, milyon milyon adamları yaşatmalıdır. Onun içindeki kıymetlerin bir kısmı keşfedilip istifâdemize sunulsa da, diğerlerinin nerede olduğunu bilmiyoruz. Ancak çok geçmeden bu sır da açığa çıkacaktır.

Bu benzersiz denizdeki ilk petrol yatağı ve taşları kırk yıldan beri keşfedilmiştir. Bu tarihten itibaren burada pek çok yataklar açılarak, onlardan enerji kaynağı olan petrol ve gaz çıkarılmaktadır. Petrol ve gaz sadece medeni hayat için şart olan enerji kaynağı değildir; bugün petrol ve gazdan binlerce kıymetli ürün alınmaktadır. İnsan giyiminin petrol ve gazdan üretilbileceğini kim düşünebilirdi?

Hazar'ın bize bahsettiği nimetlerden faydalanabilmek için önce onun dünyada benzeri görülmemiş

balık servetlerini koruyup, geliştirmeyi, faydalı maden yataklarını iyice öğrenmeyi, yeni modern usullerle işletmeyi boynumuzun borcu bilmeliyiz. Ancak bunu pişmanlık başa gelmeden yapmalıyız.

Hazar'ın sinesini derin kuyular delik delik etse de, bu azap ve ızdıraba dayanır. Onun havzasına zehirli maddeler, pis sular akıtılır, gereksiz bendler inşa edilir, fabrikalar kurulur o dayanır; hem de mertçe katlanır. Ancak böyle giderse Hazarın da Aral gibi bahtının kara olacağı görünmektedir ki işte buna sabredemeyecek...

Hazar'ın kırka yakın adı var. Kimi ona "Teberistan denizi", kimi "Bakı, Şirvan" ya da "Derbent denizi" der. Başkaları için o; Pehlevi Kilan, Mazandaran denizidir. Bazıları da onu İberiya, Mугan, Salyan Cücan, Ebeskün denizi şeklinde adlandırmıştır. Aslında Hazar çok eski ve meraklı bir tarihe sahiptir.

Taşlardan uzun zaman süren sohbetler neticesinde belirtmiştik ki ender güzelliğe sahip olan mavi Hazar birkaç milyon yıl önce Tetis denilen büyük okyanusun

küçük bir parçasıymış. Büyük ve küçük Kafkas dağı silsilesi, Kırım dağları, Avrupanın Alp dağları ise bu okyanusda küçük odalarmış. Tetis okyanusu hakkında ve onun kalıntısı olan Hazar'ın başına gelen olaylarda ilgili pek çok bilgi var. Bunlar ebedî olarak taşların üzerine kazınmıştır.

Biz, Hazar ile Karadeniz arasındaki su yolu vasıtası ile olan al Rânın 200-500 sene önce kesildiğini biliyoruz. Ayrıca bundan 4-5 bin yıl önce şimdiki Bakü topraklarının deniz suları altında kaldığı da tesbit edilmiştir. Sonradan su seviyesinin düşmesi ile Bakü şehrinin toprakları ortaya çıkmıştır. Hazar'ın seviyesinin Karadeniz seviyesinden 31,7 metre aşağıda olduğuna inanılır. 1234-1235 yılları arasında Bakü şehrinde yapılan kervansaraylar hakkında ilmî bilgiler de bunu tasdik eder. Günümüzdeki ilmî bilgiler de bunu doğrulamaktadır. Bugünkü körfezdedir. Araştırmalar göstermektedir ki, kervansaray yapıldığı zaman denizin seviyesi okyanusun seviyesinden tahminen 30,13 metre aşağıdaymış görüldüğü gibi rakamlar birbirine yakındır.

Zaman geçtikçe seviye değişmiş kâh çıkmıştır. Mesela 1810 yılında Kervansaray'ın yapıldığı tarihe oranla denizin seviyesi tahminen 6 metre yükselerek kervansarayı su basar. Su seviyesinin sonradan tekrar aşağı düşmesi neticesinde şimdiki kervansaray kalıntıları gün ışığına çıkar.

Yakın tarihte Hazar'ın seviyesinin arasına değişmesine delâlet eden bir farkı da kaydetmek isterim. Deniz seviyesinin yükselmesi neticesinde Lenkeran sahillerindeki kenara meşe adlı bölgesi su bastı. Bu hâdisenin ne zaman meydana geldiği tedkik edilmemiştir. 1950 senesinde tamamiyle sular altında kalan ve bir kısımda su yüzünde kalan kara ağaçların gövde ve kütüklerini ne yazık ki yerli halk kesmiş ve yakmıştır. Halbuki bunlar bir tarihî eser olarak saklanmalıydı. 18. inci asırda bu denizin seviyesi bir hayli yüksek olmuş (24,4-25,3 metre). Sahili ise, şehir içinin Kale duvarına kadar uzanmış. Bize yakın olan 125 yıl-

lık zamanda (1830-1955) suyun seviyesi 4.3 metre çerçevesinde değişmiştir.

Bizce malûmdur ki, 1926 yılından 1956 yılına kadar geçen otuz yıl zarfında deniz havzasına akan çaylar denize tahminen 900 m³ daha az su akıtmıştır. Genellikle 1980'e kadar su seviyesi inmeye devam etmiştir. Bu da 1930-1980 yılları arasında deniz seviyesinin 60.000 km³ küçülmesine sebep olmuştur. Sahillerinde Bakü, Ma-haçkala, Derbent, Heşterhan ve başka büyük şehir ve bölgelerin kurulduğu deniz seviyesi beklenmedik neticeler çıkarabileceği açıktır. Bunun da etrafındaki yerleşme bölgelerine ve balıkçılığa olumsuz tesirler yapacağı bilinmiyor mu?

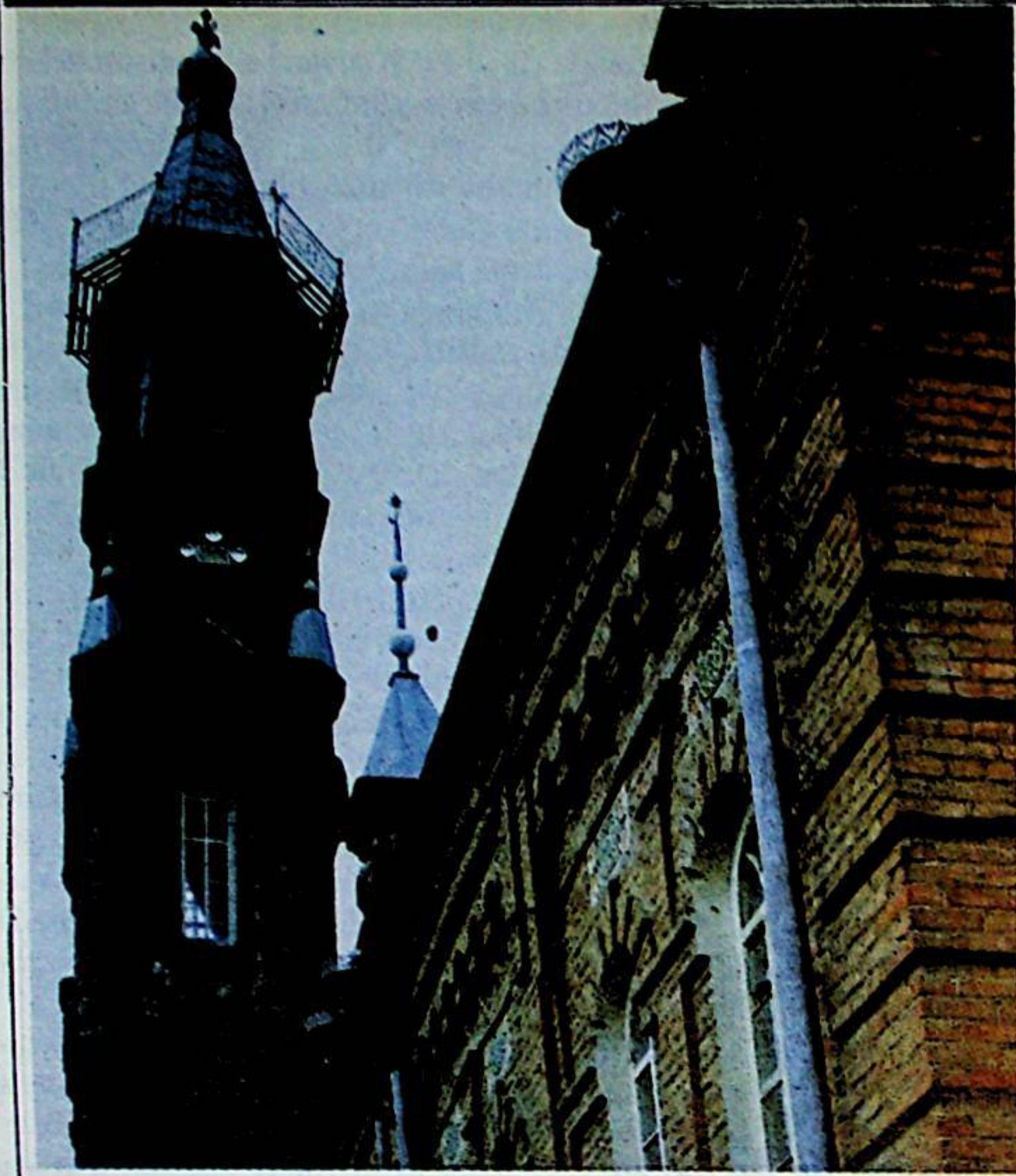
Daha bu yakınlarda, 1980 yılında iyi düşünülmemiş bir kanun ile halkın büyük bir geçim kaynağı olan karboğaz Göl körfezini Hazar'dan ayırdılar; bunun da kötü neticeler doğuracağı bellidir. Karboğaz göl körfezinde uzun yıllardan beri mirabilit gibi kıymetli mineral ve diğer kıymetli tuzlar çıkarılır.

Lakin sun'i bendle körfezi denizden ayırdıktan sonra milyonlarca yıldır düzen içinde denge bozuldu. Körfez sanayi önemini kaybetti. Şimdi ise bu körfez yeniden denize akıtılacak, ancak bu onun eski şöhretini geri getirmeye yetecek mi?

Bugüne kadar ve hâlâ da Hazar'ı kirletmekte. Hazar'ın sahillerindeki yerleşme bölgeleri arttıkça, madenler alındıkça ekolojik problemler de artacaktır; bunun sonucunda doğacak hadiseler çok ciddî neticeler ortaya koyacaktır. Dünya balıklarının 90 fazlasını Hazar'ın verdiği malûmdur. Ancak yıldan yıla durumda düşme olmaktadır. 1948 yılında ülkede kıymetli balık üretimi 1 milyon tona varmıştı. Şimdi ise balıklar beş defa daha az tutulmaktadır. O vakitler yılda 40 milyon ton balık veren Aral denizi, artık bu miktarı tamamen kaybetmiştir. Aral denizi yılda 25 defa daha az balık vermektedir. Hazar'da tutulan kıymetli balıkların tedariki bu yıllarda azalmıştır. Balıkçılıktaki bu dü-

şünün sebebi şüphesiz ki denizin kirletilmesine dayanmaktadır. Bu yüzden Bakil'de vaziyet daha pis-tir. Son zamanlara Bakü kıyılarına yılda 300 milyon m³ pis su akıtılıyordu ki, bunun da 274 milyon m³'ü kanalizasyon artıklarıydı. Bu acınacak felaketi meydana getiren sebep ise suyu koruma tedbirlerinin zamanında alınarak, yerine getirilmesidir. Bakü kıyılarındaki su o kadar kirlenip, pis hale gelmiştir ki, 5 metre derinliğe kadar toplanmış petrol artıklarının miktarı milyontonu geçer. Elbette ki, dipte toplanmış olan mazot ve artıkları çıkarıp, denizi temizlemek son derece ağır, çok para isteyen bir iş-tir ve bu mümkün değildir. Bu işin tek çaresi ise petrol artıklarının ve diğer pis suların buraya akıtılmasını önlemektir. Eğer bu yapılırsa, dipteki petrol artıkları ve diğer pisliklerin üstü yeni temiz çöküntülerle örtülür ve kısa bir zaman zarfında Hazar tamamiyle temizlenir. Son günlerde Bakü sahillerinin dibinde meydana gelen petrol artıklarını tamamiyle temizlemek maksadı ile Federal Almanya Cumhuriyeti ile anlaşmaya gidilmektedir. Buna kesinlikle imkân tanınmalıdır. Şüphesiz ki Federal Almanya Cumhuriyeti uzmanları bu teklifle önce kendi menfaatlerini düşünmektedirler. Hazar onlarsız da hastadır. Onun yarasını kaşımak olmaz ve lâzım da değil. Belki kısa bir zaman sonra bu işleri biz göreceğiz. Denizin kirlenmesi önlen-dikçe inanıyorum ki bu gibi işlere de gerek kalmayacaktır. Şimdi ise Hazar'ın hali acınacak durumdadır. Son günlerde Hazar yine de kabarmaktadır. Onun seviyesi kesin olarak yükselmektedir.

Farzedelim ki, Hazar'ın kirlenmesinin önü alındı; onun seviyesi son dokuz yıl içinde bir metreden fazla yükselmiş, bugünde yükselmeye devam etmektedir. Şimdi biz Hazar'ı korumak için elimizten geleni esirgememeliyiz. Akedemimizin kontrolünde Hazar'ın problemleri ile uğraşan bir enstitünün kurulma vakti çoktan gelmiştir. Biz Hazar'ın dertlerini öğrenip, çare bulursak, o zaman Hazarda bize karşı dikkatli olur, aşır taşmaz. — □

AZERBAIJAN TARİH VE MEDENİYET ABİDELERİNİ MUHAFAZA CEMİYETİNİN NİZAMNAMESİ*

H. Emel Aşa

Değişen dünya şartlarına uyum sağlamada ivedi kararlar almak ve sosyal tepkilere karşı çareler aramak zorunda kalan Sovyet Yönetimi tarafından kendi içinde göreceli de olsa bir "detant" politikası başlatılmış bulunuyor.

Batı dünyası tarafından olağanüstülük ve takdirle karşılanan bu politika, "Sanki uygulanmaması gerekmiyormuş da, lutfediliyormuş" imajı, genel emperyalist anlayış içinde, tersine bir mantık üretilerek sömürge ve yarı sömürge ülkeler kamuoyununa inandırılmağa (!) çalışılıyordu. Bu tutum, öz itibarıyla, Dağu Halkları adına yabancı olmayan fakat, iyi senaryolaştırılmış bir sömürge mantığının tabii sonucuydu. Bu imajı, mevzii bağımsızlık unsurlarına sahip ülkeler kabullenebilirlerdi ama, yetmiş yıllık bir bağımlılık sonucu, yüreğine bukağı vurulan Türk Halklarının da kabulleneceği anlamına gelmezdi. Doğal olarak, Sovyet Sistemi içinde "İç detan"la birlikte reaksiyoner ve aksiyoner muhalefet hareketlerinin geliştiği gözleniyordu. Ekonomik gücün büyük kısmını merkezî planlamaya bağlı, monopol üretime dayandırdığı Türk yurtlarında, bu güçten hareketle, ciddi boyutlara erişen azadlık sesleriyle daha radikal politik tavırla duyurmaya çalışırken, bir başka bölge Türk yurdunda da daha temkinli örgütlenme zorunluluğu hissediliyordu. Geçen sayımızda "Özbekistan Tabiatı, Manevi ve Maddi Varlıklarını Muhafaza Ediş Birlik Hareketi"**nin varlığından ve geçici programından bahsetmiştik. Bunun bir benzeri de, Azerbaycan'da kurulmuş bulunuyor. Azerbaycan Türkçesinden, Türkiye Türkçesi'ne aktardığımız bu lâyhânın muhtevâsı gerçekten bir yönüyle kendi tarih ve medeniyet eserlerine sahip çıkma özelliği taşıırken diğer yanı ile güçlendirilmek istenen azadlık politikasının özenle seçilmiş temel öğelerini meydana getirmektedir.

* Bu nizamname 4 Ağustos 1989 tarihli Edebiyat ve İnce Senet Gazetesi'nden alınarak Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır.

** Doç. Dr. Timur Kocaoglu, Özbekistan Tabiatı, Manevi ve Maddi Varlıklarını Muhafaza Ediş Birlik Hareketinin Umumu Programı, TürkistanDer Yıl2,Sayı: 7

601УН ТӨЛӨӨНН 45 НАЛЫН МУНАСЫНТОНО ГОСЕТОРДО, ТУРНАЛ РАД.
ТЕЛЕВИЗИО ВО РАДИО БЕРКЕНЛӨРӨНДӨ БӨРӨН-ӨТТӨНЛӨРӨРЭН 1980 СӨН
ОН АЖАНЫ ИЙНГЭЛДЭРЭНДЭС ҮЧҮН УМУНГАА
МУСАГОСОН С'ААН СӨННӨНДӨР

СИЛА҂ЛАР— ӨЛҮМ ДЕМЭКДИР

Важно отметить, что в настоящее время в России не существует единой системы учета и контроля за деятельностью органов государственной власти. В настоящее время в России не существует единой системы учета и контроля за деятельностью органов государственной власти. В настоящее время в России не существует единой системы учета и контроля за деятельностью органов государственной власти.

[illegible][illegible]

— Такого же содержания должны быть и все остальные документы, которые будут издаваться в дальнейшем. Мы не должны идти вразрез с тем, что уже было принято. Мы не должны идти вразрез с тем, что уже было принято.

— **Вопрос.** Ветеринарный контроль за качеством мяса и мясных продуктов осуществляется в соответствии с требованиями СанПиН 2.2.4.1.0. Ветеринарные врачи осуществляют контроль за качеством мяса и мясных продуктов в соответствии с требованиями СанПиН 2.2.4.1.0. Ветеринарные врачи осуществляют контроль за качеством мяса и мясных продуктов в соответствии с требованиями СанПиН 2.2.4.1.0.

Второй раз в 1976 году профессором было отмечено, что в 1975 году в СССР произошло резкое увеличение количества случаев заболевания ревматизмом. В то же время в Европе и США отмечалось уменьшение количества случаев заболевания ревматизмом. В 1976 году профессор отметил, что в СССР в 1975 году произошло резкое увеличение количества случаев заболевания ревматизмом. В то же время в Европе и США отмечалось уменьшение количества случаев заболевания ревматизмом.

Впервые в истории страны в 1989 году было проведено всесоюзное обследование жилищно-коммунального хозяйства. По его результатам выявлено, что в стране к началу 80-х годов прошлого столетия накоплено около 10 млрд. руб. задолженности за коммунальные услуги. В то же время в стране к началу 80-х годов прошлого столетия накоплено около 10 млрд. руб. задолженности за коммунальные услуги.

—The second and more important reason for the government's decision to allow the use of the word "gay" is that it is a more accurate and inclusive term than "homosexual." The word "homosexual" is a clinical term that is used to describe a person's sexual orientation. It is a term that is used by doctors and scientists to describe a person's sexual orientation. The word "gay" is a more common and more inclusive term that is used by people who are part of the gay community. It is a term that is used by people who are proud of their sexual orientation and who are part of a community that is based on love and acceptance.

[illegible]

to the government, the company is not a charitable organization and is not exempt from federal income tax. The company is a corporation and is subject to the same tax rules as any other corporation. The company is a corporation and is subject to the same tax rules as any other corporation.

A- UMULİ KAİDELER

1- Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti. tarih ve medeniyet abidelerini korumak, ilmin halk tahsilinin yayılmasında, Sovyet halkının, büyümekte olan neslinin vatanseverlik, manevi idealler ve beynelminel terbiyesinde onlardan istifade etmek sahalarında, parti ve hükümet tedbirlerinin hayata geçirilmesine işler hale getirilmesine yardım etmek maksadını güden büyük sosyal halk teşkilatıdır.

Cemiyet faaliyetini: demokratik merkeziyet, yaygın teşebbüs fikri ve açıklık prensipleri esasında hareketle diğer ilmi idareler, sanat teşkilatları, sosyal teşkilatlar, eğitimi müesseseleri ve devlet organları ile sıkı bir işbirliği ile yürütür. Azərbaycan SSCR toprakları içinde bulunan ilmi, tarixi və sanat dəyəri olan bütün tarix və mədəniyyət abidələri dokunulmaz xalq sərvətidir və dövlətin qorunması əlindədir.

B- CEMİYETİN VAZİFELERİ

2- Azərbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti'-nin esas vazifeleri aşağıdakilerdir:

a) Halkın geniş tabakalarını tarih ve medeniyet abidelerini, büyük sanatkar ve devlet adamlarının hatırasına yapılan eserleri, kardeş ve asker kabirlerini, ilim ve tekniğe, resim ve dini mimari, arkeoloji, halk edebî sanatlarının vs. korunmasında faal olarak katalmaya çağırmak.

b) Abidelerin ve hatıra yerlerinin korunmasında, taşınmasında, isifade ve restorasyonunda, devlet abideleri koruma organlarında faal olarak yardım etmek.

3- Azərbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti karşısında duran vazifeleri hayata

geçirmek maksadıyla:

a) Halkın büyük kısmının, çocuk ve gençlerin, teşkilatların, idarelerin, eğitim müesseselerinin ve bunlara benzer başkalarının cemi-yet üyeliğine katılmasını teşvik eder.

b) Tabiat ve medeniyet abidelerinin ortaya çıkarılmasına, öğrenilmesine ve korunmasına katılır, bu abidelerin korunup saklanmasında, aslına uygun olarak restore edilmesinde kontrolörlük eder. Teklifler ve tavsiyeler hazırlayarak uygun organlara sunar. Böylece onların yaşatılabilmesi için tedbirler ortaya koyarak, gelecekte müzelerde sergileyebilmek için teşkilatlardan ve vatandaşlardan belirli kaidelere uygun olarak senedli abideler, kolleksiyonlar, kitaplar, sanat ve tarih değeri taşıyan çeşitli eşyalar alır.

c) Abidelerin sağlam kalmasını temin etmek için kanunun ve halkın yardımı ile tedbirler alır. Müesseselerin, teşkilatların, idarelerin, kol hozların, umumî okulların, eğitim müesseselerinin tarih ve medeniyet abidelerine karşı koruyuculuğunu sağlar.

ç) Devlet organlarında ve diğer teşkilatlarda tarih ve medeniyet abidelerinin muhafazası ve restorasyon meselelerinin müzakerelerine iştirak eder.

d) Üniversitelerde sahanın uzmanları tarafından halka açık konfe-ranslar, sergiler, seyahatlar tertip etmek, belirtilmiş kaidelerle halk edebiyatı, reklam malzemeleri ve yadigarlar bırakmak yoluyla tarih ve medeniyet abidelerinin halk içinde, Sovyet ve dış ülke turistleri arasında tanıtılmasına çalışır. Be-lirtilen kurallar çerçevesinde tarih ve medeniyet abidelerinin korun-ması ve tanıtılmasını temin eden neşriyat faaliyetlerinde bulunur.

c) Tarih ve medeniyet abidelerinden sıkça istifade etmekle, çocuklar ve gençler, arasında onların da bu abidelerin korunmasına yardım

cı olmalarını teşvik etmek için
umumi okullara, çocuk terbiye mü
esseselerine, eğitim müesseselerine
ve diğer teşkilatlara yardımcı olur.

f) Tarih ve medeniyet abidelerini meşhurlaştıran edebi ve sanat eserleri, fotoğraflar, seyahatlar yapılması için belli kaidelere uygun yarışmalar tertip eder.

g) Azərbaycan SSC'in ve digər müttəfik cumhuriyetlerin devlet orqanları, ilmi idareleri, iqtisadi ve tasarruf teşkilatları ve eğitim müesseseleri ile alaka kurup onları tarih ve medeniyet abidelerinin öğrenilmesine, korunmasına ve tanıtılmasına davet eder.

h) Tarih ve medeniyet abidelerinin öğrenilmesi, korunması ve tanıtılması meselesi ile ilgili olarak, konuşmalar, seminerler ve konferanslar düzenler.

1) Cemiyet üyelerinin ilmi ve sanat ihtisaslarını arttırmak için tedbirler alır, "kurslar, seminerler, konferanslar ve sergiler" tertib eder.

i) Cemiyetin maksatlarına ve vazifelerine uygun olarak, belirtilen usullerde imalathaneler, ticaret müesseseleri ve diğer müesseseleri kurar. Böylece cemiyetin ihtiyaçları için maddi varlık temin eder.

4- Azərbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti, onun Nahçıvan MSSR, DGMV şubeleri, bunun gibi bütün bölge ve şehir şubeleri hukukuna, şahıs haklarına sahiptirler, onların üstünde kendi adları olan mühürleri ve istampaları vardır.

**C- CEMİYETİN AZALARI,
ONLARIN HUKUKLARI VE
VAZİFELERİ:**

5- Azərbaycan Tarix və Mədəniyyət Abidələrini mühafizə Cəmiyyətinin fərdi üzvləri aşağıdakilər ola bilərlər:

a- Ondört yaşına basmış, Cemiyetin nizamnamesini kabul eden ve

onun ilk teşkilatlarından birinin işine katılan SSC vatandaşları.

b- Cemiyetin ilk mektep teşkilatları yanında gençlik kollarında birleşen sekiz yaşından ondört yaşına kadar olan mektepliler.

Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyetine ferdi azaları cemiyetin ilk teşkilatları kabul ederler.

6- Devlet Müesseseleri, teşkilatlar, kolhozlar, solhozlar, eğitim müesseseleri, idareler, içtimai teşkilatlar, kooperatifler, Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti'nin kollektif azaları olabilirler.

Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti kollektif organlarını, cemiyetin yerli şubeleri, şu'ralarının başkanı kabul ederler.

7- Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abideleri Cemiyetinin azaları aşağıdaki haklara sahiptirler:

a- Cemiyet azalarının meclislerine ve konuşmalarına kesin çareler getirici sözler ile katılmak,

b- Cemiyetin kurultay ve konferanslarına bunun gibi cemiyetin rehber ve teftiş organlarını seçmek ve seçilmek,

c- Cemiyet tarafından yapılan ilmi toplantılara, seyahatlara, sergilere katılmak. Cemiyetin kitaplığından ve diğer idarelerinden faydalanmak.

ç) İçtimai talimatçılar da cemiyet ve devlet abideleri muhafaza organlarının yarattıkları komiserlikler vasıtasıyla tarih ve medeniyet abidelerinin korunmasında ve onlardan istifade edilmesinde nezaret etmekle görevlidir.

8- Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abideleri Cemiyeti'nin azaları:

a) Cemiyetin nizamnamesine riayet etmelidirler.

b) Cemiyet teşkilatlarından veya bölümlerinden birinin işinde faal olarak çalışmak, cemiyetin kabul ettiği tedbirlere katılmalıdır.

c) Cemiyetin maksatları ve vazifeleri hakkında bütün Sovyet halkının umumi serveti olan tarih ve medeniyet abidelerinin rolü ve ehemmiyeti hakkında açıklayıcı bilgiler verilmeli, halk cemiyet organlarına çekmelidirler.

ç) Tarih ve medeniyet abidelerinin korunması için belirtilmiş kurulların bozulması halinde, cemiyetin rehber organlarına ve devlet abidelerini muhafaza organlarına bizzat yardımcı olmalıdır.

d) Her yıl azalık hakkı ödemelidirler.

9- Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyetinin azalarına cemiyetin merkezi şurasının başkanlığı tarafından belirli ölçülerde azalık kimliği verilir.

10- Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti'nin azaları aşağıdakilere göre mükafatlandırılırlar:

a) Tarih ve Medeniyet abidelerinin öğrenilmesinde, korunmasında ve tanıtılmasında hususi hizmetlerine göre cemiyetin merkezi şurası tarafından uygun taltifname verilmekle "Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti'nin Emektar Anası" ünvanına layık görülürler.

b- Tarih ve Medeniyet abidelerinin ortaya çıkarılmasında, korunmasında ve tanıtılmasında, cemiyetin faaliyetlerine katılma oranına göre cemiyetin faaliyetinde merkezi şurasının başkanlık heyeti tarafından tasdik edilen esasnemeye uygun olarak tarifnamelerde ve para ile mükafatlandırılabilir.

11- Cemiyet azalarının şahsi olarak Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti'nin nizamnamesini bozmak yolunda faaliyetleri olabilir. Bu takdirde aza, cemiyetten çıkarılabilir. Haklı bir sebebe dayanmadan iki yıl azalık hakkı vermeyen cemiyet azaları cemiyetten çıkarılabilir. Azalıktan çıkarmak hakkındaki kararlar ilk teşkilatların meclisleri veya cemiyetin yerli şube şu'ralarının başkanlıkları tarafından kabul edilir. Bu kararlar sebebi ile cemiyetin üst organlarına şikayet edilebilir.

D- CEMİYETİN KURULUŞU VE ORGANLARI

12- Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyeti'nin yüksek organ, cemiyetin beş yılda bir defadan az olmamak kaydıyla toplanılan kurultayıdır.

Cemiyetin Kurultayı

a) Cemiyetin nizamnamesini müzakere ve kabul eder. Böylece nizamnameyi değiştirir ve ona ilaveler yapar.

b) Cemiyetin merkezi şurasının ve teftiş komisyonunun hesaplarını dinler ve tasdik eder.

c) Cemiyetin merkezi şurası ve merkezi teftiş komitesini seçer.

ç) Cemiyetin verdiği vazifeleri kabul eder.

d) Cemiyetin faaliyeti ile ilişkili diğer meseleleri müzakere eder.

13- Kurultaylar arasında Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abideleri Muhafaza Cemiyeti'nin rehber organı cemiyetin merkezi şurasıdır. Şurasının genel toplantıları yılda en az iki kere yapılır.

Cemiyetin Merkezi Şurası:

a) Cemiyetin nizamnamesine uygun olarak cemiyetin bütün faaliyetine, onun şubelerine, idarelerine, teşkilatlarına rehberlik eder.

b) Kurultayın kararlarını uygular.

Fartıye ve hükümete cemiyetin faaliyetine ait kararların yerine getirilmesini temin eder. Cemiyetin nizamnamesinin yerine getirilmesine nezaret eder.

c) Cemiyetin kurultaylarını ve katılacak azaları çağırır, kurultaya katılma şartlarını, kurultayların vaktini ve yerini belirler.

ç) Cemiyet merkezi şurasından, mesul katipten ve cemiyeti merkez şurasının belirlediği sayıdaki azalardan müteşekkül riyaset heyetini seçer.

d) Cemiyetin riyaset heyeti tarafından ileri sürülen meseleleri müzakere eder.

14- Azerbaycan Tarih ve Medeniyet abidelerini Muhafaza Cemiyeti'nin icra organı onun riyaset heyetidir. Cemiyetin merkezi genel toplantıları arasındaki devirde riyaset heyeti cemiyetin rehber organıdır.

Cemiyetin riyaset heyeti:

a) Kendi yetkisi dahilinde iş yapıp, mevcut kanunlara, cemiyetin nizamnamesine, kurultay kararlarına ve cemiyetin merkez şurası tarafından kabul edilmiş kararlara uygun olarak cemiyetin şubelerine, idarelerine ve teşkilatlarına rehberlik eder.

b) Cemiyetin içini yönlendirir. Cemiyet merkez şurasının, riyaset heyetinin yıllık ve perspektif iş planlarını hazırlar. Cemiyetin mali planların, hesaplarını tertip eder.

c) Cemiyetin merkezi şurasının idaresinde olan idare ve teşkilatlar hakkında, cemiyetin riyaset heyetinin kontrolünde olan bütün bölmeler hakkında esasnameleri tasdik eder.

ç) Komisyonlar ve bölmeler yaratır. Cemiyetin faaliyetine yardım eden içtimai talimatçıları tasdik eder. İçtimai talimatçılar Nahçıvan MSSR, DGMG, bölge ve şehir şubeleri riyaset heyetlerinin talimatı ile tasdik olunurlar. İçtimai talimatçılar cemiyetin riyaset heyetinin tasdik ettiği esasnemeye uygun olarak çalışırlar.

d) Tarih ve Medeniyet, arkeoloji, şehir, mimarlık ve muhteşem abidelerle malik olan şehirlerin ve çevre planlamasının, yapılanmasını ve yeniden inşasının kabulü için takdim olunmuş raporlarını müzakere eder. Sabit tarih ve medeniyet abidelerini sökmek, başka yere götürmek veya değiştirmek meselelerinde söz sahibidir.

e) Cemiyetin tasarruf ve maliye faaliyetine rehberlik eder. Cemiyet azalarına maddi yardımda bulunmak, cemiyetteki faydalı faaliyetlerine ve işteki başarılarına göre onları mükafatlandırmak için cemiyetin gelir kaynaklarından para fonu ayırır. Böylece bu fondan isti-

fade şartlarını ilan eder.

f) Cemiyyetin adından hareket eder. Mukaveleler hazırlayıp, iltizamlar ve vekaletnameler verir. SSRİ Devlet bankasının uygun idarelerinde hesaplar açar. Yasa koyuculukta ve bu nizamnamede belirtilen hudutlar dahilinde cemiyyetin emlakı ve vasıtaları ölçüsünde sonuç verir.

g) Cemiyyetin yerli şubeleri için geçerli mühür örneklerini tasdik eder.

h) Cemiyyetin faaliyetine ait diğer meseleleri çözer.

15- Azərbaycan Tarih ve Medeniyyət Abidelerini Muhafaza Cemiyyetinin Merkezi Təftiş komissiyonu:

a) Kendi arasından komissiyonların başkanını ve başkan muavinini ve katibini seçer.

b) Cemiyyet riyaset heyetinin ve təsərrüfat fəaliyyətinin maddi işlər dəki doğruluğunu və müddətlərini kontrol edir. Kontrol nəticələrini cemiyyetin mərkəzi şü'rasına təklif edir və cemiyyet kurultayına hesab verir.

16- Nəhcıvan MSSR'də DGMV'də, cümhuriyyətin bölgələrində və şəhirlərində aşağıdakilər kurulur:

a) Azərbaycan Tarih və Medeniyyət Abidelerini Muhafaza Cemiyyeti'nin gənclik kolları ilə birlikdə yerli şubeleri.

b) Müəssisələrdə, kolxozlarda, təşkilatlarda, təhsil müəssisələrində, kooperativlərdə və digər idarələrdə cemiyyetin ilk təşkilatları.

Məktəplərdəki ilk təşkilatlarda gənclik kolları kurulur.

c) Gənclik kolları fəaliyyətlərini gənclik kolları haqqında cemiyyetin riyaset heyəti tərəfindən qəbul edilmiş əsasnaməyə uyğun şəkildə və əhəl təhsil orqanları, məktəplər, ana okulları, tələmə təşkilatları ilə ortaqlaşaraq yapar. Böyüməkdə olan nəsil üçün təhsil proqramları, dərəkələr tarix və medeniyyət abidələrini görmək üzərə səyahətlər tərtip edərək, bu əsərlərlə tanışma yı sağlar. Məktəplərin və tələmə birliklərinin tarix və medeniyyət abidələrinə qarşı koruyuculuğunu təmin edir.

ç) Azərbaycan Tarih və Medeniyyət Abidelerini Muhafaza Cemiyyeti'nin yerli şubeleri, təsis konfranslarının qərarı ilə kurulur. Konfranslar 2.5 yıl müddətində cemiyyet şubələrinin şü'ralarını və təftiş komissiyonlarını seçər.

17- Cemiyyetin yerli şubələrinin Şü'raları:

a) Cemiyyetin nizamnaməsinə uyğun olaraq şubələrin işinə rəhbərlik edir.

b) Şü'ranın çalışmaları üçün bəliirt tığı şəkildə şü'raların riyaset heyətini seçər. Bu nizamnamedə bəliirtlən şartlara uyğun olaraq fəaliyyət göstərir.

c) Cemiyyetin Mərkəzi Şü'rasının

riyaset heyəti tərəfindən açıqlanmış limitlər dahilində yıllık gəlir-gider miqdarını təsdiq edir.

ç) Bəliirlənmiş zamanlarda cemiyyetin riyaset heyətinə kəndilərinin fəaliyyəti haqqında raporlar, yıllık və aylıq mali hesaplər təqdim edərler.

18- Azərbaycan Tarih və Medeniyyətini Muhafaza Cemiyyeti'nin ilk təşkilatları ən azından on kişilik cemiyyet azası tərəfindən qurulur. İlk təşkilatın məclisi 2.5 yıl müddətində ilk təşkilatın başkanı, katibini və muhasibcisiini seçər.

19- Azərbaycan Tarih və Medeniyyətini Muhafaza Cemiyyeti'nin ilk təşkilatları:

a) Cemiyyetə azalar qəbul edir, cemiyyet azalığından çıxarmək işini yapar.

b) Bu nizamnaməyə uyğun olaraq cemiyyetin azaları ilə birlikdə iş yəpilməsini sağlar.

c) Cemiyyetə azalar qəydetmək üçün çalışırlar.

d) Abidələri koruyaraq, tarix və medeniyyət abidələrinin muhafazasında əhəlın iştirakinə yardımçı olurlar.

e) 50 kişidən fəzla olan cemiyyet azaları ilk təşkilatı oluşturalar, bu azaların çalışmaları ilk təşkilatın məclisi bəliirler.

f) İkiyüz kişidən çox azası olan ilk təşkilatlarda cemiyyetin ümumi məclislerini kurmək mümkün olmadığında idarə məclisləri kurulur. Grup idarələrinin çalışmaları ilk təşkilatın bürosu təsbit edir.

20- Cemiyyetin yerli şubələrində, cemiyyetin fəaliyyətlərindən- əski əl yazmalarının, sikkələrin, medeni dəğəri olan digər eşyaların kolleksiyonlarından oluşan tarix və medeniyyət abidələri həvəsliyərinə aid kulüplər və dərəkələr kurulur. Bu kulüp və dərəkələr tarix və medeniyyət abidələrinin korunması üçün əhəlın vətənseverlik, mənəvi dəğərlər, bəynəlmənel və estetik tərbiyyəsində təsirli olmaq üzərə cemiyyetə və onun fəaliyyətlərinə də yardımçı olurlar.

21- Azərbaycan Tarih və Medeniyyət Abidelerini Muhafaza Cemiyyetinin bütün rəhbər orqanları açıq oylama ilə seçilirler.

ilk təşkilatın seçmə məclisi təşkilat azalarının ən az yarısının katılması ilə gərçəkləşir. Yerli şubələrin seçmə konfransları və cemiyyetin kurultayı delegələrinin ən az üçdə ikisinin katılması ilə mümkün olur. Açıq oylamada iştirak edən azaların yarısından çoxunun oyunu alan şahıslar seçilmiş olurlar.

E- CEMİYYETİN GELİR KAYNAKLARI

22- Azərbaycan Tarih və Medeni-

yyət Abidələrini Muhafaza Cemiyyetinin gəlir kaynakları aşağıda kilerdendir:

a) Fərdi və kollektiv azalık haklarından.

b) Müəssisələrin, idarələrin, təşkilatların və vətəndaşların gönüllü yardımlarından, tarixi və medeniyyət abidələrinin restorasyonu üçün ayrılan digər hibe və yardımlardan.

c) Cemiyyetin nəşriyat və təsərrüfat fəaliyyətlərindən "məcəmualar, monoqraflər, albümlər, albümlər, tanıtım kitaplari, broşürlər və abidələri məşhür edən çeşitli fəaliyyətlərdən" əldə edilən gəlirlər.

23- Azərbaycan Tarih və Medeniyyət Abidelerini Muhafaza Cemiyyetinin fərdi azalarına azalık kimliğı verilir və yıllık azalık haqqı bəliirtilir. Cemiyyetin yaşlı azaları üçün 50 Kapik, 8 yaşından 14 yaşına qədər olan tələmələr üçün 15 Kapik azalık haqqı alındıktan sonra azalık kimliğıne marka yapışdırılır. Cemiyyet azalarından, çocuk evində və kimsəsizlər yurdunda gənclər azalık haqqı ödəməzlər. Böyləce kollektiv azalar üçün bəliirtlən ölçülərdə kimlik verilir.

24- Cemiyyetin ilk təşkilatları bütün azalık haklarını emanət kasaları vasitəsiylə cemiyyetin şəhər və bölgə şubələrinin cari hesabına, onlarda (Nəhcıvan MSSR Cümhuriyyəti şubəsindən və Bakü şubəsindən başqa) kəndi hesaplariına əit olan miqdarların tamammıylə birlikdə Azərbaycan Tarih və Medeniyyət Abidelerini Muhafaza Cemiyyeti'nin hesabına gəçirirlər.

Cemiyyetin Nəhuvan MSSR Cümhuriyyəti şubəsi, DKMV vilayət şubəsi və Bakü şəhər şubəsi müstəkil hesaplardır. Göstərilən şubələr bəliirlənmiş şartlar onaylanmış yıllık gəlir vergilərini də yerli şubələrin şəhər işçilərinin təspit edilmiş harçları ilə birlikdə ihraç kanuna uyğun olaraq cemiyyetin mərkəz şü'rasının riyaset heyətinə ödər.

25- Cemiyyetin azalarına maddi yardımda bulunmaq, cemiyyetdəki faydalı fəaliyyətlərinə gərə onları mükəfətləndirəbilmək üçün cemiyyet mərkəz şü'rasının riyaset heyəti tərəfindən onaylanmış əsasnaməyə uyğun olaraq cemiyyet gəlir kaynaklarından para fonu kurar.

F- CEMİYYETİ KAPATMA KURALLARI

26- Cemiyyetin kəndi fəaliyyətinə bağılıdır:

a) Cemiyyet kurultayının qərarı ilə.

b) Azərbaycan SSC Nazırlar Səvəti (Bakənlər Kurulu)'nın qərarı ilə.

27- Cemiyyet lağv edildikten sonra gəri kəlan əmlakın tamami hükümetçə göstərilən orqanlara verilir

Azize Caferzade, 1921 yılında eski Sirvanşahlar'ın başkenti Samahı'da doğdu. On yıl süren ilk ve orta tahsilini Bakû'da tamamladıktan sonra. Bakû üniversitesinin Filoloji Fakültesine girdi. Bu fakültede Azeri Türkçesi üzerine çalıştı. Namzetlik ve doktora tezini vererek 1970 yılında profesör oldu. Rusça, İngilizce ve Farsça bilen Azize Caferoğlu halen Azerbaycan Devlet Üniversitesinde profesör ve Azerbaycan kadınlar şurası reisi.

Tarih, İstikbâl yolunun ışığıdır, tarih bilmeyen milletlerin istikballeri karanlıktır.

Azerbaycanlı Türk Anasının Feryâdı

BÜTÜN DÜNYADA YAŞAYAN ANALAR, SİZE SESLENİYORUM!..

Azerbaycan Devlet Üniv.

Prof. Dr. Azize Caferzade

Biz Sovyet Azerbaycan'ından yaşayan Azerî kadınları, analarınız. Evlâtlarımızın bugünü ve yarını nâmına doğma toprağımızda sulhün ve emniyetimizin korunması için size sesleniyoruz

Halkımızı dünya milletleri nazarında vahşî, soysuz, asılsız-köksüz gösterenler var. Doğma Karabağ'ımızı, Nahçıvan'ımızı elimizden almak isteyenler var. Hattâ, Şeki, Bakû gibi şehirlerimize bile göz dikenler var. Halkımız oldukça gergin günler geçiriyor, demeye dilimiz varmasa da muhârebe vaziyetindeyiz. Yakılan evlerin, yurdundan yuvasından tedirgin edilen vatandaşlarımızın feryadı çok kimsenin kulağına ulaşmıyor. İnsanlık kanunlarına uymayan Ermeni

Taşnakları Azerbaycan'ın müstakillik haklarını bozmağa, kırınlara sebep olmağa, adamları millî kırınlı için tahrik etmeğe devam ediyor. Şimdi Ermenistan'dan kaçanların sayısı neredeyse 200 bine ulaşacak. Bir tarafta bir asırda iki defa sıcak yuvasından tedirgin edilip başı boş kalmış Mesket Türle-ri. Biz analar Azerbaycan'ımıza sağmanların hepsini yedirmek, onlara ev ve iş temin etmek mecbûriyetindeyiz. Kısaca bütün bunlar Azerbaycan'ın kendisinden en az emniyette olduğu şartlarda baş veriyor. Bundan korkmuyoruz, yalnız barut ambarı gibi her an patlamaya hazır toprağımız üzerinde yaşayan evlâtlarımız için korkuyoruz.

Dünyanın bütün ANALARI, size sesleniyoruz!

Derdimizi, hakikati bütün dünyaya bildirin. Haykırışımızı pamuk tıkanmış kulaklara ulaştırın, Kaderimizi kasten yumulmuş göz- lere gösterin. Azerbaycan'da bir Ermeni burnu kanasa buna "jenosid" diyorlar. Kışın soğ-ğunda aç bî-ilâç dağlara sürülen yüzlerce çocuğumuzun, düzinelerce köylerde katlonup yıkılan vatandaşlarımızın fâciası hiç bir yerde jenosid olarak görülmedi. Bu büyük haksızlığa karşı savaşta, adâletin yerine getirilmesinde bize yardım edin.

Türkmen Türkçesi'nin Tarihi Hakkında

*Soviet Ansiklopedisi
Ata Atacanov*

Dil biliminin bir bölümü. O dil unsurlarının ortaya çıkışı, gelişmesini ve olgunlaşmasını inceler. Dil tarihi; tarihi fonetik, tarihi gramer, tarihi leksikoloji gibi bölümlerden ibarettir. Bu bölümler birbirleriyle sıkı irtibatlıdır. Dil tarihi inceleme-sinde bu bölümlerin hepsinden faydalanılır. Dil tarihi iki yolla incele-nip öğrenilebilir. Şimdiki zaman-dan, geçmişe doğru gitmek yolu ile eski şekilleri ihya etmek gerçekleştirilir. Bu dilin bütün dahili malzeme-leri, akraba dillerin malzemeleri ile karşılaştırılır. Neticede dil unsur-larının en eski şekli ortaya konur. İkinci yolda belli bir tarihi devirdeki yazılı yadigarların dili gözden geçi-rilir. Bu yadigarlarda, dil unsurların-ın geçmişten bu günkü zamana ka-dar meydana gelen gelişme süreci devir devir gösterilir. Bu yolla belli bir devre kadar tarihi yazılı yadigar-ları olan diller gözden geçirilir. Dil

tarihini öğrenmenin engeçerli yol karşılaştırmadır. Neticede dil unsur-larının en eski şekli ortaya konur. İkinci yolda belli bir tarihi devirdeki yazılı yadigarların dili gözden geçi-rilir. Bu yadigarlarda, dil unsurların-ın geçmişten bu günkü zamana ka-dar meydana gelen gelişme süreci devir devir gösterilir. Bu yolla belli bir devre kadar tarihi yazılı yadigar-ları olan diller gözden geçirilir. Dil tarihini öğrenmenin en geçerli usulü karşılaştırmalı-tarihi metoddur. Bu usul boyunca denetleme işlerinin yapılmasında, öğrenilen dilin yazılı yadigarları, şimdiki zaman edebidi-li, onun ağızları, konuşma dilinde var olan eski şekiller, eskiyen sözler ve folklor eserlerinden malzeme olarak faydalanılır. Bundan başka diğer akraba diller ile onların ağızları ve yazılı yadigarlarının mal-zemeleri de fayda verebilir. Bu mal-zemeler karşılaştırıldığında, tarihi

fonetiğin, tarihi gramerin ve leksiko-lojinin prensipleri hususunda, fo-nemlerin, morfemlerin, cümlelerin ve sözlerin en eski şekilleri ortaya çıkarılır. Böyle bir karşılaştırmanın esas maksadı asıl dili ihya etmekten ibarettir. Dil tarihi, ele alış konuları-na göre, guruplandırılarak ayrı ayrı-da öğrenilebilir. Her halkın kendi tarihi olduğu gibi, her dilin bu arada Türkmen dilinin de kendi tarihi vardır. Türkmen dilinin tarihini ilmi olarak öğrenmenin esasını ortaya koyan Prof. A.N. Samoyloviç'tir. Onun Abdısetdar Kazının "Cenna-masının" dili hakkında yazdığı eseri 1914 yılında Petrograd'da kitap ha-linde çıkarılır. Türkmen Türkçesinin tarihinin Sovyet devrinde öğrenilişi A.Y. Yotselusvski'nin M.Y. Itd-ırov'un, Z.B. Muhammedova'nın ve benzeri âlimlerin ilmi eserlerinde yer tutar.

KIRGIZ İLİNDE

Gece görünmedi şehirde dağda
Gece geldik.
Gece karanlık bağda
Ardıçların arasında yattık biz.
Uzak yolun yorgunluğunu yendik biz.

Şeydâ bülbül sesi uyandırdı seher
Seher soğuk şimâl rüzgarı yelpazeledi yüzü.
Gül bahçelerinde yankılandı gitti.
Hoş geldiniz!- diyen kardeşlik sözü

Erkenden adım atıp Kırgız ilinde,
İlk defa gören güzelliğimiz kul oldu.
İlk defa işiten sesimizde seherde
Sağ salim şakıyarak duran dil oldu

Güler yüzlü, kara gözlü, kara kız
Hürmetle kutladı verdi ağabeyi,
Bir elinde-kımız
Bir elinde-kul
Bir çok ihtiyar birlikte uzattı ekmeği.

GIRGIZ İLİNDE

Gice görünmedi şehir-de dağ-da...
Gice geldik.
Gice garankı bağda,
Araçların arasında yatdık biz.
Uzak yolun yadavlığını utduk biz.

Şeyda bilbil sesi oyadı seher,
Seher sergin şemal elpedi yüzi.
Begülli bağlarda yanlandı gitdi::
Hoş gelipsiz! -dien doğanlık sözi.

İrden edim edip Gırgız ilinde,
İlki gören güzelliğimiz gul boldı.
İlki eşden sesimizde seherde
Salamatlı sayrap duran dil boldı.

Güler yüzli, gara gözli, gara kız
Gadırlı gutladı berdi aganı,
Bir elinde- gımız,
Bir elinde- gul.
Epey aksakalam uzatdı nanı

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР БУРЖУА-ДЕМОКРАТИК
ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЙ
МИНИСТРАТИНИНГ ОРГАНИ

1989 й. 1-сон
4-сентябрдан чiqарилган

1989 й. 1-сон
4-сентябрдан чiqарилган

М. С. ГОРБАЧЕВНИНГ ФРАНЦИЯДА БУЛИШИ

Ўзбекистонда М. С. Горбачевнинг Францияда бўлиши ҳақидаги хабарларни кўпчилик қизиқиб қараётган бўлса, бу ҳақидаги маълумотларни ўқиб олиш ҳам қизиқарли бўлади.

М. С. Горбачевнинг Францияда бўлиши ҳақидаги хабарларни кўпчилик қизиқиб қараётган бўлса, бу ҳақидаги маълумотларни ўқиб олиш ҳам қизиқарли бўлади.

ПИШИҚЧИЛИК

САРЛАВҲАМИЗДАГИ СИЙМО

Ўзбекистонда М. С. Горбачевнинг Францияда бўлиши ҳақидаги хабарларни кўпчилик қизиқиб қараётган бўлса, бу ҳақидаги маълумотларни ўқиб олиш ҳам қизиқарли бўлади.

Ўзбекистонда М. С. Горбачевнинг Францияда бўлиши ҳақидаги хабарларни кўпчилик қизиқиб қараётган бўлса, бу ҳақидаги маълумотларни ўқиб олиш ҳам қизиқарли бўлади.

DİL HUKUKU EL HUKUKU (*)

Nusretilla Cumayev'den
Serap İlaslan

Her ne kadar diğer cumhuriyetlere göre sonraya bırakılmış da olsa halk arasında sağlam, tek ve kesin bir görüşe sahip "DİL HAKKINDA KANUN RAPORU"nun çıkmasını sağladık. Raporda Özbek diline devlet dili makamı verilmesi hakkındaki güzel haberden gönüller biraz teselli buldu. Fakat raporun genel mahiyeti, kurulun milletlerarası münasebetleri söylenildiği gibi bu görüşle başarma, milletlerarası ilişkileri şartlara uygun hale getirme fikirleri halkın genel düşünce ve görüşleriyle uyuşma yolunda değildir.

Raporun 1.maddesi "Özbekistan SSC'nin devlet dili Özbek dilidir" şeklinde yazılmış, Özbek diline devlet nüfuzu verilmesinden dolayı kefalet verilmiştir. Fakat diğer maddelerin Özbek Türkçesinin devlet dili olmasını öngören kanunla ilgili haber basın ve yayın organlarımızda yer almıştır. kapsamında verilen haklar ilk bakışta Özbek dilinin üst mevkie getirilip, devlet makamına yükseltilmiş olarak görülmesine rağmen aslında hür ve kendi başına faaliyet göstermesini temin etmiyor. Bu cümleden hareketle Rus diline verilen haklar, pek çok madde-

Bin yıllık medenî mîrastan ne kadar uzaklaştığımızı ve bunun ağır sonuçlarını göz ardı ederek medenî mîras hazinesinin kilidi olan eski Özbek yazısını gelecek neslin eline çok çabuk bırakmanın ne kadar zaruri olduğunu görmemezlik, cehalet ve ruhsuzluk neticesi olsa gerek.

de Özbek dili ile eşit olsa da farklı durumlarda kendi faaliyet dairesi ve tesir gücüyle Özbek dilini ikinci sıraya itmektedir. Raporun ilk cümlelerinde "Kanun Özbekistan SSC memleketinde de Rus dilinin milletlerarası muamele vasıtası olması tekrar-tekrar anlatıldı. Özbekistan'da yaşayan halklar aralarında Özbek dilinde konuşmazken, Özbek dilinin mevkii durduk yerde yükselmemiştir. Duraklama yıllarında da Cumhuriyette milletlerarası muamele vasıtası Rus diliydi. Rus dili-

nin hakimliği daha çok cemaat arasında, giriş çıkışlarda ortaya çıkar ve tartışmalara sebep olurdu. Şimdi de böyle durumlara yüz verilmeyeceğine, kanunun suistimal edilmeyeceğine kim kefalet verebilir? Devlet dairesinde milletlerarası ilişki ve muamele vasıtasının Özbek dili olması devrin mantığına da uygun olur. Bu vazifeyi başka dil zimmetine yüklemek devlet dilin mevkii ve çalışma kurumlarını mahvolmaya mahkum eder.

Diğer maddeler de bunlar gibi sıralanmıştır. Güya Özbek diline iyi isim, devlet makamı verilmişti ya, işte de iki dile Özbek ve Rus dillerine eşit şekilde devlet hakkı verilmiştir. Bu duruma 28 madde tamamen delil olarak verilebilir. Raporda beraber yaşayan etnik grupların dili de Özbek dili ile ortaya çıkan imtiyaz ve makama sahip oluvermiştir. Raporun bütünü şu görüşle hareket ettirmek gerekir; "Özbek dilinin devlet makamındaki hakkı her bir maddede özellikle ayrılmalı."

Görüşme göre, 11. maddede yabancı devletler ile olan muamelede Özbek dilinin devlet makamındaki mevkiiini sağlamlaştırmak lazımdır. Raporda söylenildiğine göre, "Hari-

ci devletler ile yapılan ilişkilerde halklararası anlaşmalar ve mevcut tecrübe hesaba alınıp her iki taraf için makbul dil kullanılmalı"dır. Mevcut tecrübeye dayanılmış olsa, yabancı devletlerle yapılan münasebetlerde ileri gidilecekti ama bunu

Rus dilinin yapmak istediği anlaşıldı. Bilindiği gibi dil makamı halk makamını belgeler. Dil mustakilliği halk mustakillikinden deliller verir. Müstakil milli devletler haricî devletlerle kendi dillerinde anlaşılır. Bu millî devlet makamının belirtisidir. Biz yukarıda zikredilen cümleyi teklif ediyoruz: "Haricî devletlerle olan münasebetlerde Özbekistan'ın devlet dili kullanılacak ve belirli bir zaman için tercüme temin edilecek." Bu cümle kabilinde hareket edilsin. Sonunda dış devletler, Büyük Ekim İnkılâbı'nın sekizinci on yıllık planında Özbekistan Özbeklerinin mustakil millî devleti olduğuna inansınlar.

27. maddede Özbekistan'da ilmî işleri Özbek dilinde takdim etme ve koruma hakkının kanunlaştırıldığı ve sağlamlaştırıldığına dair bir işaret var. Fakat ilmî dili hür seçim meselesine açıklık getirmek gerek. Uzun yıllar ilmî yazışma ve konuşmada tek dil hakimliği hüküm sürdü. Bu bir zaman sonra ilmî dil revacına engel oldu. Her ne kadar pek çok âlimin yetişmesine tesir etmişse de, diğer taraftan da bazı "araştırmacılar"a, onların göz boyamacılıklarını gölgelemek için örtü vazifesini görüp, kolaylık yarattı. Bunlar Rus dilinde ilimle uğraşanlar ya da kendi ana dilinde ilmî yazı yazamayan Özbekler değildir. Bunlar onlardan farklı bir gruptur. Onların liyakatları Özbek vekilliği, Özbek dili ve edebiyatı üzerine de olsa düşünce ve koruma için takdim ettikleri çalışmanın Özbekçe nüshası kesinlikle olmazdı. Ama çalışma bu sahadaki Özbekçe yazı, dersler, risâleler, akademik araştırmalar mukayeseli öğrenilse müellif de onlardan aktarabildiğini, geliştirebildiğini öğrenmiş olurdu. Araştırmacıyı Rus dilinde hapsedme isteği, işte böyle ilmî araştırma hırsızlığına yol açmıştır. Şaşılır ki ilmî araştırma dilini hür seçim kaidesi de bu yolu kitleyemedi. Bu kanunda tarafsız

"araştırmacı" elbette ilmî araştırmayı, özleştirilmiş materyallerin dilinden başka dilde seçerdi. Böyle durumlara son vermek için Özbekistan'da Özbek gerçeği-tarihî, dili, edebiyatı, felsefesi iktisadî, san'atına ait araştırmaların Özbek dilinde yazılması ve konuşulması kanunlaştırılmalı iyi olurdu.

Zikredilen maddede, herşeyden önce ilmî araştırma dilinin göz önünde tutulduğu görülüyor. Özbekistan'daki ilmî araştırmaların büyük kısmı -Fenler Akademisi'ndeki branş enstitülerinin- ilmî araştırmaları ve onların neşir dili ile gözden düşmüş gibi görünmektedir. Bilindiği gibi dil ve edebiyat, el-yazmaları, şarkiyat enstitülerinden başka ilmî araştırma merkezlerinde yapılan araştırmalar da Rus dilinde işleme kondu. Özbekistan'daki ilmî araştırma enstitülerinde yapılan ilmî çalışmaların önce Özbek dilinde yaratılıp sonra Ruslaştırılması yine önce Özbek sonra Rus dilinde neşredilmesi ve kanunlaştırılması mecburîdir. İlmî araştırmaların Rus dilinde ortaya çıkarılması sonunda, şimdi Özbek ilmi halkdan çok uzaklaşmıştır. Halbuki ilim halka hizmet etmek için gereklidir. İlmî çalışmaların Özbek dilinde ortaya çıkarılması kanunlaştırılırsa ilmin halka dönük olması da temin edilir.

Eski Özbek yazısı doğrultusunda ki 24. maddede meseleye yeterli derinlik verilmemiştir. Nasıldır? Bu kanun eski Özbek yazısının orta ve yüksek okulların ders programına girişini göz önüne almıyor. Bu durum, bin yıllık medenî mirasdan ne kadar uzaklaştığımızı ve bunun ağır sonuçlarını göz ardı ederek, medenî miras hazinesinin kilidi olan eski Özbek yazısını gelecek neslin eline çok çabuk bırakmanın ne kadar zarurî olduğunu görmezlik, cehalet ve ruhsuzluk neticesi olsa gerek. Geçen yıl içinde devlet matbaalarında eski Özbek yazısını okutup öğretmekten bahseden makaleler basıldı. Bunlar halkın düşüncesini, gelecekteki menfaatlerini ifade ediyordu. Eski Özbek yazısını öğreten kursların açılışlarıyla birlikte, öğrenmek isteyenler uzaktan- yakından toplanıp biraraya geldiler. Bunlar "Hiç olma-

maktansa, geç de olsa öğrenilmeli" diyen orta yaşlı ve ihtiyar kimselerdi. Biz de günümüz çocuklarını eski Özbek yazısından ettik. Çünkü, onların da gelecekte geç kalışlarına şaşırılacak bir sebep olması gerek.

Doğru işe başlanması iyidir. Eski Özbek yazısını öğrenmek isteyen vatandaşlara yardım edilmeye başlandı. Bu çok değerli bir yardımdır. Fakat isteyenlerin hepsi ondan faydalanamıyorlar. Çok fazla sayıda, biri iki som, biri üç soma ortaya çıkan şuursuz ve gelişigüzel örgütlenmeler, geçilebilen dersler, derneklerin sıfatı ve seviyesi, okutucuların ilmî bilgileri ve üslubu öğreticilikleri hakkındaki görüşleri konuşmadan şimdilik burada bırakalım. Bu işlerin güzel semere vermesi için halk eğitimi nezaretine geçmesi, eski Özbek yazısını okutmanın devlet ölçüsünde yapılması ve halk eğitimi programına girmesi lazımdır. Dil ve yazı hayatı işleyişini her zaman gösteremez, o ölmeye mahkûmdur. Özel kurslarda eski Özbek yazısının diriltilmesi, öğretilmesi, dört asır geriye gidileceği tahmin edilen medenî miras hatıralarına dönülmesi, adı geçen, duygulu, kudretli kişilere erişilmesi mecburîdir. Özel kursu bitiren bir kişi eski Özbek yazısı ile aralıksız meşgul olamaz. Gündelik hayatın akışında gazete, haber ve kitaplarda bu yazıyla karşılaşamaz. Bu sebeple öğrenildiğini unutmaya tabiidir. Demek eski Özbek yazısını okumayı iyice öğretilip bu yazıyla gazete, haber, kitap neşirini düzene koyarken Dil üzerindeki kanunu göz önünde tutmak gerek.

23. maddenin ikinci cümlesi geniş ve karışık olarak sıralanmış. Bu cümleden değişik anlamlar çıkarmak mümkün. Bu madde içinde çok büyük bir sorumluluk -halk eğitimi- dilin takdiri muamması yoktur. Onun için zikredilen cümle sadeleştirilip nelerin göz önünde tutulduğu küçük küçük cümlelerde açık açık yazılmalıdır.

Zikredilen maddenin son cümlesinde: "Okul gibi terbiye müesseselerinin rehberleri, okutucuları ve eğitimcileri bulundukları müessesedeki öğretilen dili kesinlikle bilmelidir." denilmiştir. Bu Özbek dilinden

İSMAİL GASPIRALI

Ölümünün 75. Yıldönümünde

Oya Deniz Çangar

"Türk Dünyasında Aydınlanma hareketinin büyük yol başıcısı olan İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" şiarı dünya Türklüğünün istikbâli yönünde ifadesini bulur."

Türk Dünyası'nda "Aydınlanma Hareketi"nin büyük yol başıcısı İsmail Gaspıralı, ölümünün 75. yıldönümünde İ.T.Ü. Sosyal Tesisleri Konferans salonunda 21 Ekim 1989 cumartesi günü düzenlenen bir toplantıyla anıldı. Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı tarafından düzenlenen anma toplantısını vakfı başkanı Av. Mahir Nurettin Altuğ yönetti. Türk Dünyası'na hizmet edenler için yapılan saygı duruşundan sonra, açış konuşmasını Emel Dergisi ve Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı kurucularından Av. Müstecip Ülküsal yaptı. Ülküsal konuşmasında İsmail Gaspıralı'nın hayatı ve özellikle reformist kişiliği üzerinde durdu. "Bu gaflet sahrasında yıkılıp kalan İslâm âlemini nasıl ayağa kaldırmalı?" düşüncesinin Gaspıralı'nın fikirlerine ışık tuttuğunu belirterek, müslüman âleminin inançlarına zarar getirmeden hristiyan âleminin geldiği noktaya ulaşması için çalıştığını anlattı. Müstecip Ülküsal konuşmasını Gaspıralı İsmail Beğ'in ölümünden 1-2 gün önce söylediği şu sözlerle bitirdi: "Evlâtlar! Ben son nefesimi vermek üzereyim, size son bir nasihatim var. 1854 senesinde Kırım Savaşı oldu. Kırım'ı Osmanlı Devleti başta olmak üzere İngilizler ve Fransızlar aldılar. O zaman burada bir Kırım Hanlığı kurmak istediler ama memlekette bu işi gerçekleştirmek için yetişmiş insan bulamadılar. Böyle bir fırsat yeniden doğabi-

lir. Okuyun, okuyun, okuyun... Okuduğunuz dil önemli değil. Okumak bir ışıktır, karanlığınızı giderir. İş okunan kitapta değil, beslenen idealde, beslenen imandadır..."

Toplantının ikinci konuşmasını İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden Prof. Dr. Mehmet Saray yaptı. Saray, Gaspıralı İsmail Beğ'in Türk Kültür Dünyası'ndaki önemi üzerinde durduğu konuşmasına Gaspıralı'nın Türk Dünyasında yeterince tanıtılmadığından söz ederek başladı. Daha sonra Türk Dünyası'na iki büyük yıldızın doğduğundan bahsederek bunlardan birinin Mustafa Kemal Atatürk, diğerinin İsmail Gaspıralı olduğunu söyledi. Her ikisinin de hakiki çehresiyle tanıtılmadığını dile getirdiği konuşmasına, panslavizmin dorukta olduğu bir çağda yetişen İsmail Gaspıralı'nın Türk Dünyası'nı uyandırmak için tek yol olarak eğitimi gördüğünü ve bu yolda çalıştığını belirterek devam etti. Rus misyoneri İlimski'nin Ruslaştırma ve hristiyanlaştırma metodunu başarıya ulaştırmak için Tercüman Gazetesi'ni ve Gaspıralı'yı durdurmak istediğini ancak başarılı olamadığını anlatarak, O'nun mücadelesini kanunlar çerçevesi içerisinde yapmak medenî cesaretini gösterdiğini söyledi. İsmail Gaspıralı'nın "dil'de fikir'de iş'de birlik" şiarıyla, Türk Dünyası'nda dil ve kültür birliği için çalıştığını anlatan Mehmet Saray konuşmasını, Gaspıralı'nın Mustafa Kemal gibi bayraklaşması dileğiyle tamamladı.

Daha sonra söz alan Dr. Mustafa Baloğlu ise Kırım'da yaşadığı yıllarda İsmail Gaspıralı'yla ilgili anılarını anlattı. Gaspıralı'yı bizzat tanımadığını ancak O'nun öğrencileri tarafından yetiştirilmek bahtıyarlığına erdiğini söyleyen Baloğlu, o yıllarda Gaspıralı metodu ile yetişmenin bir imtiyaz sayıldığını belirttiği konuşmasına, Gaspıralı'ya ait hatıraları anlatarak devam etti.

Gazeteci yazar Taha Akyol'da İsmail Gaspıralı'nın miras ve bugünkü Türk Milliyetçiliği üzerine yaptığı konuşmasına başlarken en büyük Türk Milliyetçisi olma vasfına haiz tek kişinin İsmail Gaspıralı olacağını söyledi. Akyol, konuşmasında bir hatırasına da yer veren "Bir Azerbaycan ticaret hey'eti geldiğinde yanlarındaki Ruslar ayrıldıktan sonra onlara: -Azerbaycan'da dalgalanan bayrak Mehmet Emin Resulzade'nin bayrağı bizim de bayrağımızdır dediğini ve şu cevabı aldığını söyledi. 'Azerbaycan'da dalgalanan bayrak hem Mehmet Emin Resulzade'nin hem de İsmail Gaspıralı'nın Bayrağıdır."

Rusça ve Fransızca ile birlikte batı kültüründe vâkıf olan Gaspıralı'nın Türk kimliğini korumanın modernleşmekle mümkün olduğunu anlayıp; bunu sosyolojik temellere oturttukça sadece içinden çıktığı topluma değil bütün Türk Dünyası'na ışık tuttuğunu söyledi. Nitekim İlimski'nin de bunu anlayarak raporuna şu sözleri yazdığını belirtti: "Ortaçağ metodlarını devam ettiren Türklük ortodoks-Rusluk ta-

başka dilde eğitim-öğretim veren kurumların rehberlerini, okutucularını, eğitimcilerini devlet dilini bilme mesuliyetinden korumaktadır. Onların şimdiki devlet dilini bilmeleri ve eğitim-öğretim akışı içinde onu öğretmeleri, ondan faydalanmaları mecburîdir.

Özbekistan başkentinin Frunze bölgesinde otuzdan fazla anaokulu vardır. Onların hepsi eğitim-öğretimi Rus dilinde veren okular. Anaokullarının bütün günü, bayram tatanalarındaki bütün gösterileri de Rus dilinde yapılır. Mesela eğitimcilere, "Niye törenlerde, birlikte Özbekçe şiir veya şarkı söylenmiyor?" diye sorsanız onlar hiç düşünmeden "Burası Rus anaokulu" diye cevap verirler. Sonuç olarak, okulun Rus okulu olması Özbek dilini öğretip sınırlamayı ve Rusça eğitim vermeyi gerektirmez-ki! Milletlerarası terbiyeye anaokulundan başlanmazmış. Halbuki ilişkilerin karışıklığını ve bu doğrultuda facialara sebep olunmasının aslını anaokulu terbiyesinden izlemek gerek. Zaten milletvekilleri, mecliste milletlerarası eğitime anaokulundan başlanması gerektiğini büyük çoğunlukla kabul ettiler.

Aileler ve isimler hakkındaki 31. Madde de söylendiğine göre, "şahıs isimleri, soy isimleri ve aileleri yazmada da milletlerarası, halkların ananelerine ve dillerin kendi kanunlarına riayet edilsin." denmektedir. Bu çok güzel. Fakât buraya da acıklık getirilmeli. Çünkü aile ve isimlerin şimdiki yazılışı Özbek an'anelerine uygun değildir.

Yakın geçmişte Özbek halkının millî zenginliği, sayılan isimler bozuldu. Şimdi de isimleri korumak maksadıyla, isimlerin korunmasını kanun yolu ile sağlayıp; isimlerin bozulup söylenmesine yazılmasına cevap verecek işâret lâzım.

Memurî-devlet teşekküllerinin isimleri hakkındaki 30. maddeye de çeşitli hallerden bakıp açıklık getirmek lâzımdır. Burada zikredilen teşekküllerin Özbekçe'de tek bir şekilde verilip sonra Rus diline, mecbur olunduğunda bölgelerinde azınlık olarak yaşamaya millî toplulukların diline tercüme edildiği söylenildi. Bu teşekküllerin hepsini,

bizim yaptığımız gibi Rus diline tercüme etmek şart değil. Gerektiğinde, Rus diliyle anlaşma da olabilir. Meselâ enstitü isimlerini söyleyelim. Şiir söylemeye ve müziğe "ma'rifet" diyen sözümüz olup, sanat dergahlarını bu vakte kadar "Pedagogike Akademiyesi", "Pedagogike institüti", "Pedagogike Bilim Yurtı" deyip sürdürdük. Yukarıdaki kanunun zoruyla "Ma'rifet" ismini alıp, zorunlu olduğu için Rus diline tercüme edildikten sonra "Pedagogike" adı ile de birlikte kullanılmalıdır. San'at Entitülerini içine almış olan merkezî "Pedagogičeskiye" caddesinin önce "Ma'rifet" adını alması sonra tercüme edilip ikisinin de kullanılması gerekir. Fakat, "Nevâyi Caddesi", "Puşkin Caddesi" gibi yer adlarını "Ulite Nevâi" "Ulite Puşkine" tarzında tekrar yazmaya gerek yoktur. Bu tercüme değildir. "Nevayî köçesi (caddesi) yazısını okuyan her Rus insanı Nevâyi ismindeki mahalleye geldiğini anlar. Yine küçük bir şehrin, küçük bir köyünün adı "Kayragaç"dır. Buranın kendi tarihi var. Burada aslında Özbekler yaşamıştır. Köyün adı bugüne kadar "Karagaç" diye söylenip gelmiş. Bu durumda köyün adının tek millî şekli "Kayragaç"ı kabul edip "Karagaç" şeklinde kısaltıp bırakmak lâzımdır. Çünkü bu tercüme değildir, buna hayatî bir ihtiyaç da yoktur.

Çoktandır, anonim, müellifleri belli olmayan raporları gazetede ilan edip, genel halk düşüncesine geçirmek resmî bir iş olmuştu. Parça parça muhakemeden geçirilen yeni imlâ kaidelerinin raporları da, müellifleri de henüz belli değildir. İsterdik ki bu açıklık zamanında Dil Hakkındaki Kanun Raporu'nun başarılı müellefleri ile halk arasında açık konuşmalar yapılsın. İhtimâl ki rapor müelliflerinin gözönünde tuttukları değişik konular, halkın düşündüğü seviyede ortaya çıkmamış ya da halk bu değişik konuları anlayamamıştır. Eğer yüz-yüze konuşabilseydi hepsi aydınlanabilirdi.

Rapor incelendiğinde müellifler faaliyetlerinin karşılığını alırlar. Raporun böyle çıkmasına halkın kendisi de ma'lum derecede sebep olmuş

değil midir acaba? 1989 yılı 6 yanvar günü matbu baskıyla, Özbekistan Kampartiyesi Merkezî Komitesi'nin İdeoloji komitesi tarafından dil muammalarını öğrenmek isteyen işçi grupların toplanması istenildi. Ve âlimler, uzmanlar, bütün çilekeş insanlara bu mesele hakkında mektuplar, dilekçeler göndermeleri teklif edildi. İşçi grubunun faaliyeti doğrultusunda haberler verildi. Bir kaç ay sonra bilindiği gibi, işçi grubuna beş yüz dolayında mektup gelmiş ve onlara yirmidört bin kişi imza atmıştı. İsteriz ki, dil hakkındaki kanun raporu ortaya çıktıkça, mektup ve dilekçelerin sayısı üç bine yakınlasın ve onlara elli bin kadar kişi imza atmış olsun. Bununla birlikte bu iş biraz zor! Halkın kendi ana dili takdirine itibarı bunun delili? Sonuçta, Özbek diline devlet nüfu zu verilsin diyen milletvekillerinden başka Özbekistan'da Özbekler 'on beş milyondan fazla değil mi?! Hükümet kendi işimizi kendimizin yapması için kendi seçimimize bıraktığı kanundaki durum bu mudur? Niçin Özbek dilinin devlet makamını savunmak için, milyonlarca yazı toplanıp gelmedi? Aziz insanlar, bunun gibi lakaydılıkla şairin söylediği gibi nasıl halk oluruz?! kaçan halk bolamız.

Zaman çok, geleceğe ümit bağlamak zor. Bu tarihi devri iyi düşünüp, bir daha ne zaman göreceğiz deyip çalışmak caizdir. Neye yetişip neye yetişemediğimizi zaman gösterecek.

Nusretilla Cumayev Filoloji İlimleri Namzeti

* Diller Hakkındaki Kanun Raporu'nun tenkidi oluşturan bu yazı, Özbekistan Edebiyatı ve San'atı, 11 Ağustos 1989'da Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

**Özbek Türkçesinin devlet dili olmasını öngören kanunla ilgili haber basın ve yayın organlarımızda yer almıştır. (Özbekçe) Devlet dili" Cumhuriyet Gazetesi : 22 Ekim 1989, Pazar, S.3, TRT 1, 21 Ekim 1989 Cumartesi Haberler Saat: 20.000 TRT 2, 21 Ekim 1989 Cumartesi, Haberler, Saat : 22.30.

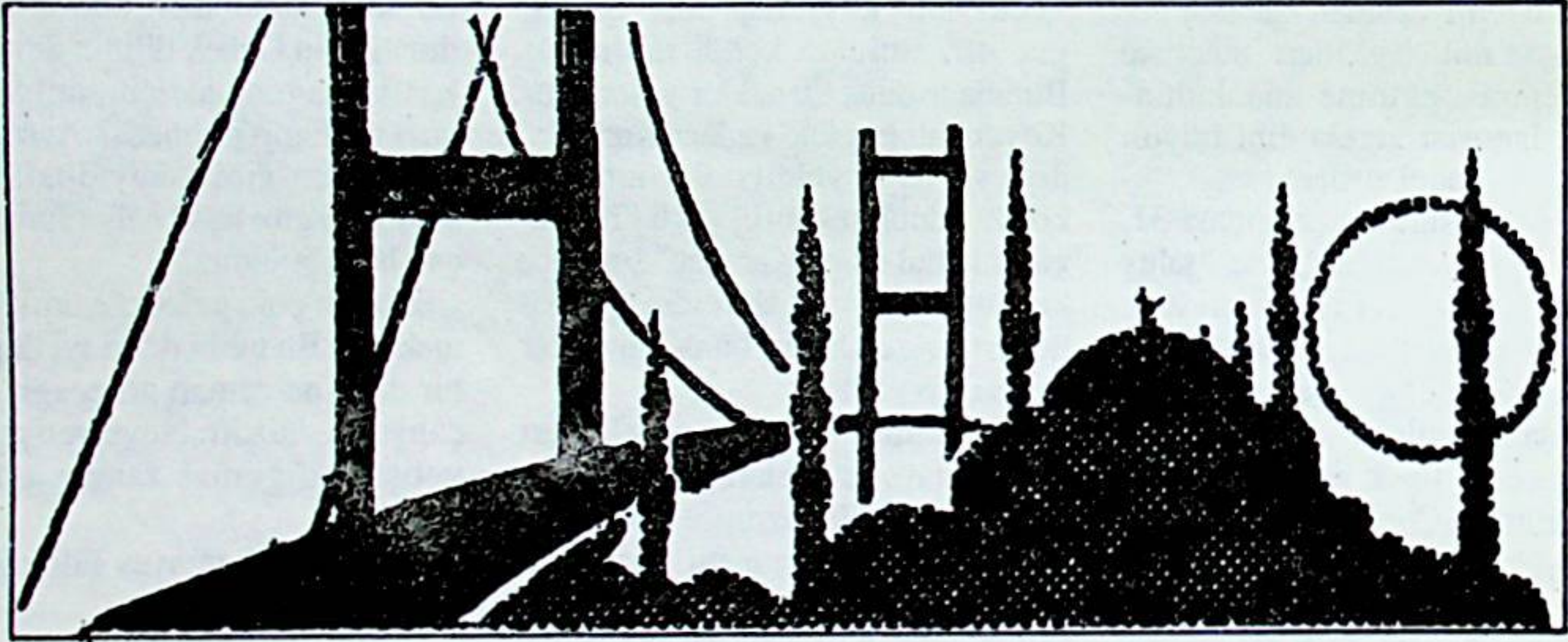

rafından kolay asimile edilecektir. Reform yapmış ve terakkiye yönelmiş Müslümanlığın batı medeniyetinin metodlarını da kullanarak açacağı modern okullarla yeni bir hüviyete girmesi ortodoks Rusluk için büyük tehlike teşkil edecektir. Bu sebeple Gaspıralı ve Ceditçilik Akımı susturmalıdır." Yurtlarından sürdükleri halde Kırım Türleri'nin "Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı" adı altında bir teşkilat kurduklarını, bildiri yayınladıklarını, Birleşmiş Milletler'e temsilci gönderdiklerini, bütün dünyada faaliyetlerde bulunduklarını ve Moskova'da Kızıl Meydan'da gösteri yapma cesaretinde bulunduklarını söyledi. Taha Akyol,, Gaspıralı'nın yaktığı meş'ale'nin bütün Türk Dünyası'nı aydınlattı-

ğını ve önümüzdeki yüzyıl içerisinde her yerde Gaspıralı'nın heykellerinin dikileceğini söyleyerek sözlerini bitirdi. Toplantıda son olarak Emel Dergisi redaktörlerinden ve Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı kurucularından Zafer Karatay söz aldı. Karatay Kırımlılar'ın bugünkü milli mücadelesi ve Gaspıralı'nın onlara verdiği ilhamdan söz ettiği konuşmasında Kırım Tatar Milli Hareketi Teşkilatı'nın kuruluşu ve faaliyetlerinden söz etti. Daha sonra Gaspıralı İsmail Bey ile ilgili çalışmalarından bahsederek Mayıs ayında Fergana'dan İsmail Gaspıralı Cemiyeti'nin kurulduğunu bildirerek cemiyet hakkında bilgi verdi. Zafer Karatay'ın konuşma-

sının sonunda hemşehrilerimizin Mayıs ayında Kırım'a yaptıkları seyahat esnasında Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu ile Zafer Karatay'ın yaptığı röportaj videodan seyrediliyor... okuyun, okuyun... Okuduğunuz dil önemli değil. Okumak bir ışıktır, karanlığımızı giderir. İş okunan kitapta değil, beslenen idealde, beslenen imandadır..."

1851 yılında doğan ve 14 Eylül 1914'de vefat eden İsmail Gaspıralı'nın 75. ölüm yılında yapılan anma toplantısında, Gaspıralı İsmail Beg'in, torunlarından İstanbul'da yaşayan İnci Ertem, Zöhre Gökçöl, Meral Gaspıralı ve Leningrad'da yaşayan Meryem Edige de hazır bulundu.

**Avrupa'ya, Ortadoğu'ya, Asya'ya
Türk Hava Yolları'yla Uçun,
Yolculuğun Keyfine Varın.**

**TÜRK HAVA YOLLARI
TURKISH AIRLINES**

Bir Kıbrıs Destanı

Boğaç Han

Tarih sayfasına çıktığı günden beri şanla şerefle yoğrulmuş, zaferlere alışmış, kahraman bir milletin çocuklarıyız. Atalarımızın kendilerinden sonraki nesillere aktardıkları en mühim emanet milli beraberlik birlik ruhudur. Bu ruh, içten ve dıştan her türlü yıkıcı, bölücü faaliyete karşı kenetlenerek tehlikeleri daima bertaraf etmemizi sağlamıştır.

Çok değil 1974 Temmuzunda da Rum'un dersini aynı inançla vermiştik. Genç, yaşlı, eli tutan herkesin gönüllü olarak askere gitmek için birbirini ite kalka berleştiği askerlik şubelerinin önünde kardeşleri için şehit olmaya koşanların yarattığı şeref tablosunu unutmak mümkün mü?

Arkadan vurmaya alışmış Rumlara savaşın mert olana yakıştığını ispatlarcasına her yiğidimiz bir destan yarattı. Erler zafer sayfalarına kahramanlıklarını yazıp şehit düşerken o eli öpülesi ana-babaları, bacıları, eşleri vatan yolunda ölen canları için döktükleri gözyaşlarını içlerine gömüp, yürekleri alev alev yarken bile "vatan sağolunsun" diyerek şehit vermenin gururunu yaşadılar.

Burada, zaferden küçük yaralarla dönmüş bir yüzbaşı tarafından "Kıbrıs Destanı" adıyla kaleme alınmış bir şiiri sizlere aktarmak istiyorum. Bu kahraman yüzbaşayı yalnızca gördük, hatıralarını dinledik, bu destanı da o zaman kendisinden aldık. Bunun dışında ismi de dahil olmak üzere hakkında hiç bir bilgimiz yoktur. O günlerin heyecanı içinde yazılan bu destanı zaferde payı olan Mehmetçiğin sesi olarak kabul ediyor, vatani için, kardeşleri için can veren aziz şehitlerimizin ruhlarına ithaf ediyoruz...

KIBRIS DESTANI

Açıldı katliamla kanlı vahşet perdesi,
Kesti, biçti, doğradı insanlık müsveddesi.
Sabreyledik yıllarca yüzüsüzleşti kefere,
Taşırdı sabrımızı karar verdik sefere,
Tekrar tekrar dolaştık barışın yollarını
Birden Kıbrıs gel dedi açipta kollarını
Bilendi çala çala gönül sabır taşına
İniverdi azıtan keferenin başına
Adına Türk derlerdi zafer çocuğuydu o
Ko gitsin komutanım zafer kucaklasın ko,
Ana arslan doğurur bizim illerimizde
Tüfek tank olur, top olur çelik ellerimizde
Türklük duygusu taşar delikanlım, kızım da
Zafer türkü yanımda, zafer mızrap sazımda
Her hücumda çıkıyor bütün hıncım ahlarım
Kuşları kışkandırdı kahraman pilotlarım.
İliğine işlemiş kahpenin sadist vahşet
Mehmet dedi, Allahım koluma kuvvet bahşet
Girne'ye doğrulunca Mehmedimin er yüzü
Ya gaziyim, ya şehit oldu gayri son sözü
Koşarken şehadete önünde alayının
Yıllardır beklediği an geldi Albayımın
Albayımdan hız aldı, çoştı gayri Mehmedim
Girne'de soluklandı Hasanım la Ahmedim.
Lefkoşe'ye yürüdü iman dolu ordular.
Kahpelerden vahşetin hesabını sordular.
Jetlerim keferenin siliverdi tozunu
Baf limanı önünde yok etti son kozunu
Kucaklanan zaferdi düşman üzre akışta
Çünkü Allah benimle meydana her çıkışta
Bitmedi hiç bitmezde Enosis zihniyeti
Her zayıf anımızda tekrar vahşet niyeti
İnsanlık nutukları çekilmesin yeter be!
Zaten yıllar yılıdır yaptın beni körebe.
Size kurşun sıkana ekmek verir miydiniz?
Özümüzde var bizim o övülen insanlık
Mert bizde doğru bizde sizdeyse sahtekârlık
Asırlardır bilipte bana barbar dediniz
Gayri gerçek meydanda barbar daim sizdiniz.
Zaferimin sembolü Atama lâayk evlât
Türk'ün ölmediğini şu cihana sen anlat
Çakmak çakmak yanarken siperlerde gözleri
Mehmedimin tarihe yazılsın şu sözleri
Yetmedi mi a sürtük DOKUZ EYLÜL şamarı
Biz bilir biz oynarız savaş denen kumarı
Karşıma er isterim Afrodit piçi değil
Sen şamar oğlanımısın erliğe lâayk değil...

Handwritten musical score for a single melodic line, likely for a string instrument. The score is written on ten staves, with the first staff starting in G major (one sharp) and 5/8 time. The notation includes various rhythmic values (quarter, eighth, and sixteenth notes, rests) and dynamic markings. The score is divided into nine measures, each marked with a number in a box (1-9). Measure 3 includes the word "ŞAN" in a box. Measure 5 includes the word "SON" in a box. Measure 9 ends with a double bar line and a diamond-shaped symbol containing the letters "C/S" and the numbers "1,2,3".

İLHAN ÖZÜLÜ

TÜRKİSTAN TÜRK ŞİİRİNDEN

Hazırlayan
M. Sabir Karger.
Nota
İlhan ÖZULU

ŞİİR: Bekir Yakub.
MÜZİK: M. Sabir Karger.

TÜPÜR TİMUR YÜZÜMİZGE

Izgırık yıl örey algan
Kara bulut koray algan
Yerim yumuk közlerimiz
Karang basıb körmey kalgan.

Bilimsizlik, bilermenlik
Men, menlik-u senmesenlik
İlimizge ige bolıb
Ne kılayın bilmey kalgan.

Aldavçılar baş kötergen
Başkaca ton kiyib algan
İlimizni yurtumızni
Közlerimiz ilmey kalgan

Karınçılar, korsakçılar
Bozukçılar, karakçılar
Boynımızga minib alıb
Başımızdan cılmay kalgan

Hanlarımız Şir Ali Han
Muzaffar Han-u Melle Han
Emir Timur'nı örnige
Hüdayar oturay kalgan

Tüpür Timur yüzümüzge
Kulak salma sözümüzge
Senden klgın ulusumuz
Parçalanıb Uhlay kalgan

Bayrağingnı yıkıttılar
Kılçlaringnı attılar
Yurtumuz yavlarga kaldı
İlimiz kul bolay kalgan

İling yavlarga kavlandı
İling yurtda avlandı
Sanaksızlar oyunçaklar
Bu kün seni körmey kalgan

Izgırık yıl basıladı
Közlerimiz açıladı
Yine Timur toğuladı
Kut küni yakınlay kalgan

TÜKÜR TİMUR YÜZÜMÜZE

Çetin bir kış sarmış bizi
Kara bulut örtmüş bizi
Yarı yumuk gözlerimiz
Kararınca görmez olmuş.

Bilimsizlik, bilgililik
Ben-benlik ve sen-senlik
İlimize sahip olup
Ne yapacak bilmez olmuş.

Aldatanlar baş kaldırmış
Başka kılığa bürünmüş
İlimizi, yurdumuzu
Gözlerimiz almaz olmuş.

Mideciler, çıkarcılar
Bozukçular, hırsızlar
Boynumuza binmişlerdir,
Başımızdan gitmez olmuş.

Hanlarımız Şir Ali Han
Muzaffer Han ve Melle Han.
EMİR TİMUR'ün yerinde
Hüdayâr oturur olmuş.

Tükür TİMUR yüzümüze
Kulaksalma sözümüze
Senden sonra ulusumuz
Parçalanıp uyur olmuş

Bayrağını düşürdüler
Kılıçlarını bıraktılar
Yurdumuz düşmana kaldı
İlimiz kul olur olmuş.

İlini düşmanlar kovaladı
İlini yurdunda avladı
Şerefsizler ve kuklalar
Bu gün seni unuttur olmuş

Çetin bir kış geçecektir
Gözlerimiz açılacaktır
Yine TİMUR'lar doğacaktır
Kutlu günler yakındadır

HOCA AHMED YESEVİ ÜZERİNE

Hatice Yassa (*)

Hoca Ahmet Yesevi'nin eserleri Türk âleminin ortak kültür mirası olduğu halde Divân-ı Hikmet'in artık unutulmuş olup piyasada bulunmaması beni şaşkınlığa uğratıyor ve onu yenilemek aşkıyla çırpınıyor, elime kalem alabilmenin çarelerini arıyordum. Bu azimle 1976 ve 1984 yıllarında hâlâ müslümanları, etrafında toplamakta olan, bakımsız şehir, kutsal belde Hoca Ahmed Yesevi'nin doğduğu ve öldüğü (1103-1228/29) Türkistan'a gittim. Araştırma iznim olmadığından, içim kan ağlayarak bakımsız olan bu kutsal beldeye boynu bükük sadece bakınmakla yetindim.

İnsanların kişilikleri, eserleri, büyüklük ve rütbeleri olduğu gibi şehirlerin de kutsiyetlerinin, büyüklüklerinin değerleri vardır. Bunları ancak tarihler tesbit eder. "Semerkand saykali røy-i zemîn ast", "Buhara kuvveti İslâm-ı dîn ast"

tan'da Hoca Ahmed" diyelim.

İ.Ü Edebiyat Fakültesine giderek Prof. Dr. Abdülkadir Donuk ve Prof.

Dr. Kemal Eraslan ile görüştüm, yardım istedim. Hep okumakla yetinmem gerektiğini tavsiye ettiler. Okudukça bazı konulara itiraz etme hissi hasıl oldu.

Hoca Ahmed Yesevi'nin oğlu İbrahim'in öldürülmesi hakkında Köprülü'nün verdiği bilgiyi (1) tenkit etme ihtiyacını üç çeyrek asırdan beri benden başkası görmedi mi acaba? Bunun cevabı Kur'an-ı Kerim'in El Seffat Suresi (2) (İbrahim kıssası, İsmail aleyhe's-selâmın kurbanı hikayesi, cüz 23, sure 37, ayet 83'den III'e kadar) vermektedir.

Ahmed Caferoğlu, Yesevî'den Türk Dünyası El Kitabı'n da özetle "Orta Asya Türkçesi üzerinde en tesirli edebiyat kökeni, şiirler mektebi kurucularından olmuştur. Ruh okşayıcı hikmetleri geniş tesir yaratmış bahtiyar şahsiyetler arasında efsaneleşmiştir. H.562-M 1166'da ölmüştür. Efsanevi hayatı (3) ise 130 yılı bulmuştur. Yakıştırmalar bir yaşama ve hayat müddeti olan bu inanış dışındadır. Aksak Timur (4) ona Harabeleri günümüze kadar gelen iki büyük mabet yaparak, Yesevî

şöhretine ortak olmuştur." diye bahseder.

(1) Prof. Dr. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 4. bsk Ankara 1981, s.76

(2) İsmail Hakkı İzmirli, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe anlamı, İstanbul 1977, s.450

(3) N.Nurmuhammedov, Ahmed Yesevî'nin 1103'de doğduğunu söyler. Nagim Bek Nurmuhammedov, Mevzoley Hodji Ahmede Yesevi, Almatı 1981, IIIs.

Ahmed Yesevi hikmetlerinde: Men yigirme yetti yaşta pimi taptım

Astânasın yâstanibân izin taptım diyor.

Şu hikmetinde de:

Huş gayipten nida keldi kul yerge kil

Eşitip bilip yerge kirdi Kul Huva-ce Ahmad

Altmış üçte sünnet dedi eşitip bildim

Mustafağa mâtam tutup kirdim menâ, demekle peygamber yaşı olan 63 yaşında hilvete girmiş olduğunu bildiriyor. Demekki 1103 yılında

doğup 63 yaşında hilvete girdiğine göre hilvete girdiği tarih 1166 olarak apaçık ortadadır.

Elveda dep yerastığa kadam koydum

Yazuk dünya haram kılıp Hak-ni süydüm.

Bu hal bizle yerastıda dayim boldum

Mustafaga mâtam tutup kir-

bek/Hürriyet-125 yaşındadır. Tuncelili Fındık Dede-Tan Gazetesi 19.5.1986 -123 yaşındadır. Bunlar efsane değil, devrimizde yaşayan kişilerdir. Demek Allah yaş verdi mi gücünü de veriyormuş.) Hoca Ahmed Yesevî için 1103 yılında doğdu 1166 yılında 63 yaşında ikin hilvete girip bir 63 yıl da burada yaşadıkdan sonra 1229 yılında vefat etti diyebi-

rar şehrinde 1405 yılı şubat ayında vefat etti. Timur'un vefatından sonra, Hoca Ahmet Yesevi'nin mabedinin inşaatı durdu ve hala öyle durur. (bkz. Nagim Bek Nurmuhamedov, Mevzoley Hodji Ahmede Yesevi, Almatı 1981, III s.)

Yesevi'nin mührü konusuna gelince, Ahmed Ahmerov (5) 1212 tarihli olan bir mührün bir isnaddan

dim menâ,

Altmış keçe altmış künden bir yol taâm

Tang atkunça namâz okup bir yol salâm

Altmış üçte boldı ömrün âhir tamâm

Mustafağa mâtam tutup kirdim menâ

Yârânların fayzu futuh alalmadım

Yüz yigirme beşka kirdim bilal-madım, demekle yaşının 125 olduğunu bildirmektedir. (Bu yaş çok da şaşılacak bir yaş değildir. Şu anda Türkistan'da yaşamakta olan Yâdigar halam 1854 yılında doğmuştur. Bugün 135 yaşında ve sıhhatlidir. Ayrıca Trabzonlu Hayriye Aygün -13.4.1988 salı Kele-

liriz.

(4) Hoca Ahmed Yesevi'nin 12. asırda yapılmış olan türbesi 14.asırda eskimişti. Timur ona beslediği inanç ve hazret babasının bir karameti neticesi mağlup oluşu onabüyük bir makber yaptırma kararına sebep oldu. Altınordu Hanı Toktamış Hân Türkistan'a sayısız baskınlar yapar, yağmalar ve her baskında mabedi de yağma ederdi. Timur Altı nordu'nun zorbalığını yıktı, galibiyetinin sevincine Hoca Ahmed Yesevi'ye hâlâ misafirlerini karşılamakta olan bu şahaser âbideyi inşa ettirdi. Bu hizmeti sadece dini inancı için yaptı, sonradan dünya üzerinde şanına şan kattı.

Çin'e karşı saldırı niyeine erişemeyen Timur yol üzerinde Ot-

ibaret olduğunu söyler.

Biz burada, N.N, Mevzoley Hodji Ahmede Yesevi'de mevcut olan mührü 11cm'lik canıyla veriyoruz.(Tarihi 1213 olarak okuduk)

Geometrik ölçüleri 3,9,11 cm'dir. Ortadaki 3 cm'lik çemberde "Huva-ca Ahmed Yassavî Hazret-i Sultan ve 1213 "tarihi yazar. 9cm'lik çemberde on İslâm büyüğünün adları, Dıştaki 11 cm'lik çemberde de Allah'a yalvarış, tesbîh ve bunu yapan usta (Hâcî Hân) yazılıdır.

(5) Ahmed Ahmerov, Kazan Üniversitesi arkeoloji, tarih ve etnoğrafya cemiyeti haberleri, 1895/1896, XIII, 530-537 (bk. İslam Ansiklopedisi, c.1, s.215)

* Hatice Yassa, Büyük Türkistan'ın Yassa Ovası Türkistan şehrinde doğmuştur. Hoca Ahmed Yesevi toronlarından İsmail Seyhoğlu Salih Şeyh'in kızıdır. 1921 yılında dünyaya gelen Yassa, komünizm rejimi dolısıyla 1932 yılında Afganistan'a 1946 yılında da Türkiye'ye gelmiştir. Bugün, 4 evlat ve 6 torun sahibi olarak Ahmet Yesevi üzerinde çalışmalarına devam ederek hayatını Ataköy'deki evinde sürdürmektedir.

ARMAĞAN

ARMAĞAN

Fahrettin ÖZTOPRAK

(Kul OZAN)

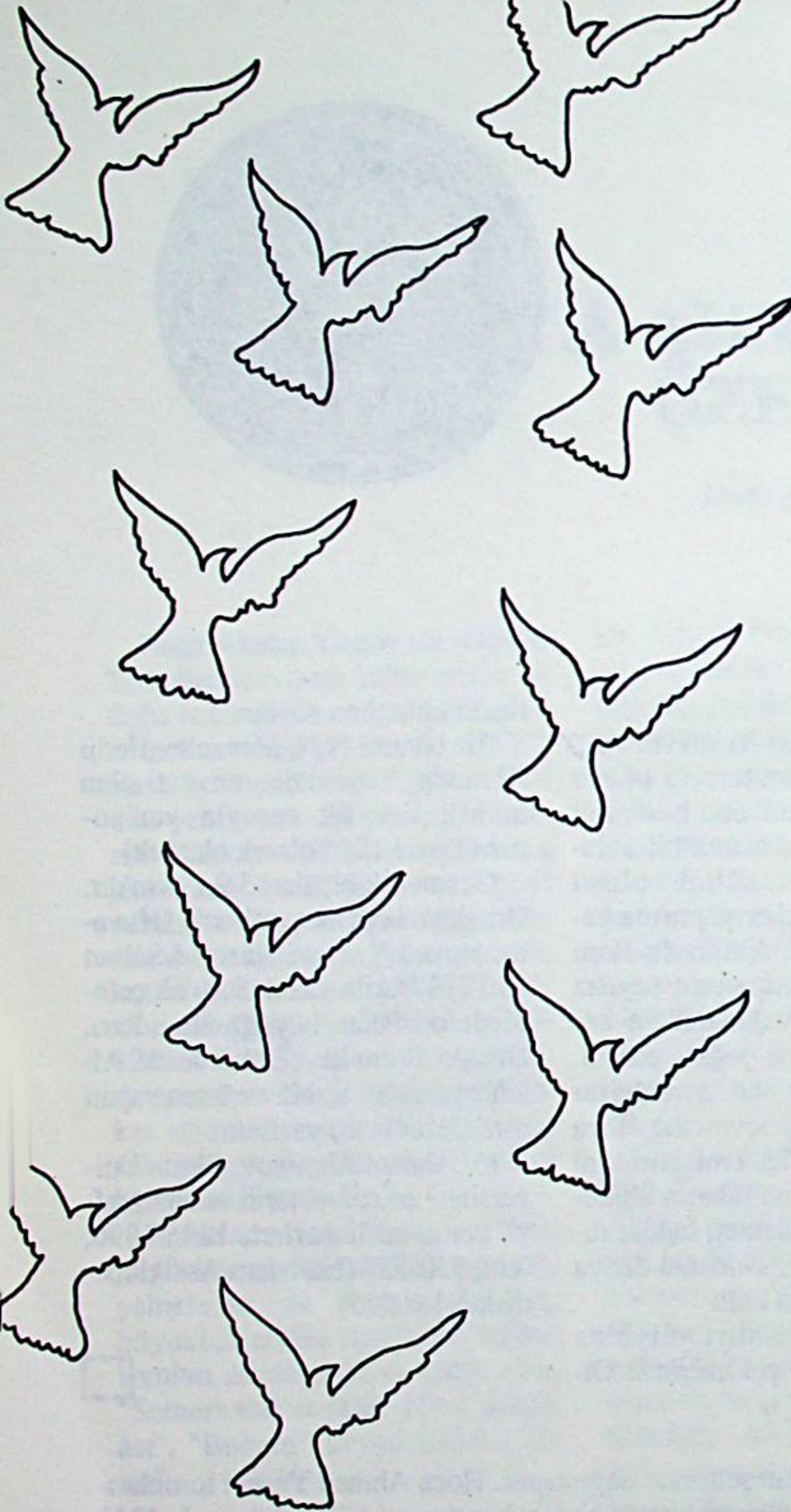
Altay dağları'ndan hoş güzelliği
Kara mı? Ak mıdır? Bahta armağan
Türkten başkasının boş güzelliği
Verilmiş bir sözden ahta armağan

Mavzer kuşanmış mı Osman Bahadır?
Fişeklikle resmen var mı? Ahadır
Doğmalı bir fecri, gün sabahadır
Orkun'dan kağanlık tahta armağan

Tanrı dağları'ndan ruhla severim
Hişam ve Hacer'se Kudüs'te verim
Sebcedi beşyüz; Nasır, Enver'im
Bir Hüsnü Mübarek, şahta armağan

Ulu Cami, minber, sedir ne derse?
Süleyman ve Musa.. Edirne, derse
Mustafa-Kemal'im Bedir ne? Derse
Siroz'dan bir ölüm lahta armağan

Ali Bek ve Hamza; O ki, katından
Dokuzyüz yetmişbeş, iki katından
Bir, iki, üç, dördü hakikatından
Şems-i Tebrizi'yse mahta armağan

1988 — 1989

INDEX

Derviş İlyasoğlu

ADALETİ Mehmet Ali, "Karabağ" meselesi "Seyidofa" Söyleyin (şiir), Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 48.

ALTAY Abdurrahman, (Ötepbergen Altay'dan), Kazakistan'daki Nükleer Denemeleri, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

ALTAYLI Taha, Ali Şir Nevaî Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 42-44

ANDİCAN Doç. Dr. Ahat, Direnişin 10. Yılında Afganistan (Dünü, Bugünü, Yarını) Yıl 1, 1988 Sayı 4, Shf. 4-9

ANDİCAN Doç. Dr. Ahat, Türkistan Milli Edebiyatında Aral Denizi Trajedisinin Yansımaları, (R.N'dan Terc.) Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 16-25

ANDİCAN Doç. Dr. Ahat, Tarihi Bir Kampanyanın Düşündürdükleri ve Pakistan Gezisi Notları, Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 41-45

ANDİCAN Doç. Dr. Ahat, Afganistan ve Türkler, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 2-14

ANDİCAN Doç. Dr. Ahat, Türkiye ve Dış Dünyadaki Türkistanlıların Problemleri ve çözümleri, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

ARSLANOĞLU Cemender, Türkistan Folkloru Bibliyografyası, Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 8-12

AŞA H. Emel, Türkistanlı Şair Abdülkerim Mahsut. Yıl 1, 1989, Sayı 2, Shf. 33-34

AŞA H. Emel, Türklerinde Basın, Yıl 1, 1989, Sayı 3, Shf. 45-46

AŞA H. Emel, Dr. Cevat Heyet ile Konuşmalar, Yıl 1, 1988, Sayı 4, Shf. 32-33

AŞA H. Emel, Prof. Dr. Mihail Guboglu ile Sohbet, Yıl 2, 1989, Sayı 5 Shf. 43-45

AŞA H. Emel, Türk Dünyasında Kitaplar, Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 37-40

AŞA H. Emel, Azeri Şair Musa Yakuboglu, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 45-46

AŞA H. Emel, Azerbaycan Tarih ve Medeniyet Abidelerini Muhafaza Cemiyetinin Nizamnamesi (Edebiyat ve İnce Sen'et')den, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

ATACANOV Ata, Türkmen Türkçesi-nin Tarihi Hakkında (Soviet Ans.), Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

ATAY Zafer, SSCB'nde Sürgünde Yaşayan Kırım Türklerinin Bugünkü Durumu, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

AYNURAL Salih, Büyük Türk Alimi Uluğ Bey, Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf. 26-28

AYNURAL Salih, Bir Belge: Türkistan'a Nasihat, Yıl 2, 1989, Sayı 4, Shf. 19-20

BARLAS Kıyamüddin, Afganistan Özbek Sözlü Edebiyatının Örnekleri, Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf. 16

BAY KUZU Tilla Deniz, Ekolojik ve Coğrafi Bir Yaklaşım Olarak Türkistan, Yıl 1, 1989, Sayı 3, 29-32

BAYKUZU Deniz Tilla, Türklerden Bahseden En Eski Çin Tezkireleri. Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 44

BAYKUZU Selkin, Dr. Mes'ud Sabri Baykozi ve Bir Nutuk, Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf...

BAYKUZU Selkin, Dr. Mes'ud Sabri Baykozi ve Türkçülüğü, Yıl 1, 1988, Sayı 4, Sayı 4, Shf. 39-45

CAFERZADE Prof. Dr. Azize, Bütün Dünyada Yaşayan Analar Size Sesleniyorum, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

ÇANGAR Oya Deniz, İsmail Gaspıralı-Ölümünün 75. Yıl Dönümünde, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

ÇETİN Mustafa, Cengiz Dağcı Bibliyografyası, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 50-54

ÇOLPAN Süleyman, Köngül (şiir), Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 53

DONUK Prof. Dr. Abdülkadir, Anavatan Türkiye'den, Anavatan Türkistan'a, Yıl 1, 1988, Sayı 1, Shf. 81-89

DONUK Prof. Dr. Abdülkadir, Türkiye Türkistan Münasebetleri, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

GARAYEV Mahir, Ohuma Bacım Ohuma (şiir), Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 54

GÖKALP Türükoğlu, Sadri Maksudi Arsal, Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf. 27-29

GÖKALP Türükoğlu, Türk Tarihi Yeniden Yeni Baştan Yazılmalıdır, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 41-43

GÖKTÜRK CANAT, National Geographic Magazine'de Yayımlanan Türk'lere Ait Makaleler, Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 26

GÜLTEPE Kâzım, Gurbet İllerde Bir Mezar Taşının Hatırlattıkları, Yıl 2, 1989, Sayı 8 Shf...

HAN Boğaç, Bir Kıbrıs Destanı (şiir), Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

HAYİT Dr. Baymirza, Türkistan Nedir, Yıl 1, 1988, Sayı 1, Shf. 3-11

HAYİT Dr. Baymirza, Türkistan'da Türkçülük, Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 4-7

HAZER Rasime, Olaylar Haberer Bilgiler, Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf. 39-45

İLAsLAN Serap, Türkistanlı Yazar Said Ahmet, Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 19

İLAsLAN Serap, Şehriyar, Yıl 1, 1988, Sayı 4, Shf. 34-35

İLAsLAN Serap, Sözlerin Özü Atalar Sözü, Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 27

İLAsLAN Serap, Dil Hukuku El Hukuku (Nusretilla Cumayev'den), Yıl 2 1989, Sayı 8, Shf...

İLAsLAN Serap, Süleyman Demirel ile Dış Türkler Üzerine Sohbet, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

İLYASOĞLU Derviş, Türk Dünyasından Yayınlar, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 55-56

İLYASOĞLU Derviş, Index (1988-1989), Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

İZGİ Cevat, Taşkentli Tevekkül Babür, Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf 23-26

KANLIDERE Ahmet, Damolla Mir Şerif ve Damolla İkrâm Efendi, Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf. 16

KARA Abdulvahap, Kazakistan Nevada Hareketi ve Olcas Süleymanov, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 39-40

KARAYERLİ Müjdat, Kaşgar (Qu-ick'ten Terc.), Yıl 2, 1989, Sayı 8 Shf...

KARAÇAY Oğuz, İpek Yolu (şiir), Yıl 1, 1989, Sayı 2, Shf. 38S

KARAÇAY Oğuz, Sovyetlerde Türklerin Bugünü, Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf. 7-13

KAYABALI Prof. Dr. İsmail, Türkistan Folkloru Bibliyografyası, Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 8-12

KARGER Sabir, Romalım (Bayrağım), Nota: İlhan Özulu, Yıl 1, 1989, Sayı 1 Shf. 44

KARGER Sabir, Güzel Türkistan, Nota: İlhan Özulu, Yıl 1, 1989, Sayı 2 Shf. 35-36

KARGER Sabir, Anayurt, Nota: İlhan Özulu, Yıl 1, 1988, Sayı 4, Shf. 34-35

KARGER Sabir, Can Türkiyem, Nota: İlhan Özulu, Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf. 41-42

KARGER Sabir, Türkistan, Nota: İlhan Özulu, Yıl 2, 1989 Sayı 6, Shf. 28

KARGER Sabir, Kozgaling (Dede Han Hasanoğlu'ndan), Nota: İlhan Özulu, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 48-49

KAYMAK Erol, Türkistan, Yıl 1, 1988, Sayı 1, Shf. 32-35

KAYMAK Erol, Dr. Baymirza Hayit ile Türk Dünyası Üzerine Konuşmalar, Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf. 17-23

KAYMAK Erol, Dr. Azad Bek ile Afganistan'ın Geleceği Üzerine Konuşmalar, Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 13-16

KAYMAK Erol, Gulam Gafuroğlu ve Çin'de Türkoloji, Yıl 1, 1988, Sayı 4, Shf. 10-12

KAYMAK Erol, Uli Şamiloğlu ve Bir Tarih Tartışması, Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf. 19-22S

KAYMAK Erol, Uli Şamiloğlu and a historical Discussions, Year 2, 1989, Number 5, Page 58-64

KAYMAK Erol, Macaristan'da Türkoloji Geleneği ve Prof. Dr. Georges Hazai ile Konuşmalar, Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 4-15

KAYMAK Erol, Misket-Özbek Çatışmaları üzerine Tarihsel ve Siyasal Bir Soruşturma, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 15-19

KAYMAK Erol, Hazarım (Şefaat Mehdiye'den), Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

KAVUNCU Doç. Dr. Orhan, Türkistanlı Aydınların Türk Kültür Hayatına Etkileri, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

KİTAPÇI Prof. Dr. Zekeriya, İslam Kültür ve Medeniyetinde Türkistan, Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 46-50

KOCAOĞLU Doç. Dr. Timur, İstanbul'da Türkistanlı Bir Aksakal "Halife Altay", Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf. 37

KOCAOĞLU Doç. Dr. Timur, Özbekistan Tabiatı, Manevi ve Maddi Varlıklarını Muhafaza Edici "Birlik" Hareketinin Umumi Programı, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 34-38

KOÇAR Çağatay, Türkistan Halk Edebiyatında Nasreddin Hoca, Yıl 1, 1988, Sayı 4, Shf. 29-31

MAHMUDOV Mehmetali, (Roman-Tefrika) Yıl 1, 1988, Yıl 1, Shf. 20-28

MAHMUDOV Mehmetali, Ölmes Kayalar (Tefrika-Roman) Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 21-28

MAHMUDOV Mehmetali, Ölmes Kayalar (Tefrika-Roman), Yıl 1, 1988, Sayı 5, Shf. 30-37

MAHMUDOV Mehmetali, Ölmes Kayalar (Roman-Tefrika), Yıl 1, 1989, Sayı 6, Shf. 29-36

MAHMUDOV Mehmetali, Ölmes Kayalar (Roman Tefrika), Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 25-32

MAHMUDOV Mehmetali, Ölmes Kayalar (Roman-Tefrika), Yıl 2, Sayı 8, Shf...

ÖZBAY Hüseyin, Türk İstiklal Harbinde Süleyman Çolpan, Yıl 2, 1989, Sayı 6 Shf. 53

ÖZBİLLEN Eşref Bengi, Türkistan'da Basmacı Hareketi, Yıl 1, 1988, Sayı 4, Shf. 13-18

PEKMEZCİ Sultan, Türkistan Türk Mimarisi Üzerine, Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf. 24-25

PEKMEZCİ Sultan, Türkistan Türk Mimarisinden "Bibi Hatun Camii", Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 17-18

PEKMEZCİ Sultan, Sultan Galiyev (C.A.S. Terc.), Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf. 14-18

POYRAZ Hakan, 1. Milletlerarası Türkistan Tarihi ve Kültür Semineri, Yıl 1, 1988, Sayı 2, Shf. 29-32

POYRAZ Hakan, Olaylar Haberler Bilgiler, Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 33-38S

POYRAZ Hakan, Olaylar Haberler Bilgiler, Yıl 1, 1988, Sayı 4, Shf. 36

POYRAZ Hakan, Olaylar Haberler Bilgiler, Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf. 46-48

POYRAZ Hakan, Türkistanlı Bir Türk Filozofu "İbn Sina", Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 20-24

POYRAZ Hakan, Türkistanlı Türk Filozofu "Fârâbî", Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

SARAY Prof. Dr. Mehmet, Türkiye'de Türkistan Araştırmaları, Yıl 1, 1988, Sayı 1, Shf. 12-13

SEYHAN Cevdet, Amerika Mektubu, Yıl 2, 1989, Sayı 7, Shf. 47

TÜRKİSTANLI Aybek, Türkistan Gerçeğinin Yeni Yüzüne Alma Ata Olayları, Yıl 1, 1988, Sayı 1, Shf. 29-31

TEKİNER Süleyman, Glasnost Politikasının Azerbaycan'da Hatırlattığı Bir Tarih Olayı, Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf. 49-53

TİGMEN Abdullah, Zincirlemeler (şiir), Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 20

TÜRKOĞLU Oktay, Azerbaycan Mektubu, Yıl 1, 1989, Sayı 3, Shf. 47

TÜRKOĞLU Oktay, Azerbaycan Mektubu, Yıl 2, 1989, Sayı 6, Shf. 51

TÜRKÖZ Ahmet, Türkistan'da Çevreci Hareketler ve Aklanan Kazak Şairleri (Kazak Edebiyeti'nden), Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

YASSA Hatice, Hoca Ahmet Yesevî, Yıl 2, 1989, Sayı 8, Shf...

YAVAN Kenan, Çağatay Edebiyatı Hakkında Bazı Müslümanlar Bazı Mülâhazalar (R. Cari'den Akt.) Yıl 1, 1988, Sayı 1, Shf. 14-19

YAVAN Kenan, Eski Aksepil Keseklerindeki Yazılar Hakkında Mülâhazalar, Yıl 1, 1988, Sayı 3, Shf. 41, (S. Ahmet-K.Veti'den Aktr.)

YAVAN Kenan, Klâsik Türkistan Edebiyatında Yabancı Tesirler, Yıl 2, 1989, Sayı 5, Shf. 38-40, (Buluk Derg. Aktr.)

YAVUZ Ali, Türkistan'dan Böğrü Delik Köyüne, Yıl 1, 1988, Sayı 1, Shf. 42-43

The Central Press, Özbek-Mesket-Kırım Türkleri'nin Ortak Bildirisi, Yıl 2, 1988, Sayı 7, Shf. 33

AGENCY, Reflections on the Aral Sea Tragedy in the National Literature of Turkestan, Year 2, Number 6, Page 56-64

C.A.S., Sultan Galiev, Year 22, Number 5, Page 55-57

**Yeni Hedefimiz...
Farklı Bilincimiz...**

GEÇMİŞTEN KOPMADAN GELECEĞE UZANMAK.

Herşey sizin için. Tasarruf sahibi, sanayicisiyle,
gençleri, emeklisiyle, ithalatçısı, ihracatçısıyla,
işçi, memur, esnafıyla Türk insanı için.
Türkiye'miz değişiyor... Gelişiyor... Bankamız da

Vakıflar Bankası...	Vakıflar Bankası...
Köklü banka...	Her alanda geliştirdiği
Şimdi yepyeni	girişimleriyle,
bir hizmet anlayışının,	yeni bilinciyle,
girişimci bankası...	Türkiye'ye sevginin,
Hizmette güler yüz,	saygının bankası.
sürat... Paraya değil,	Vakıflar'dan
paradan önce,	daha fazlasını isteyin.
insana saygının bankası...	Vakıflar Bankası hazırdır.

VakıflBank
Türkiye Vakıflar Bankası

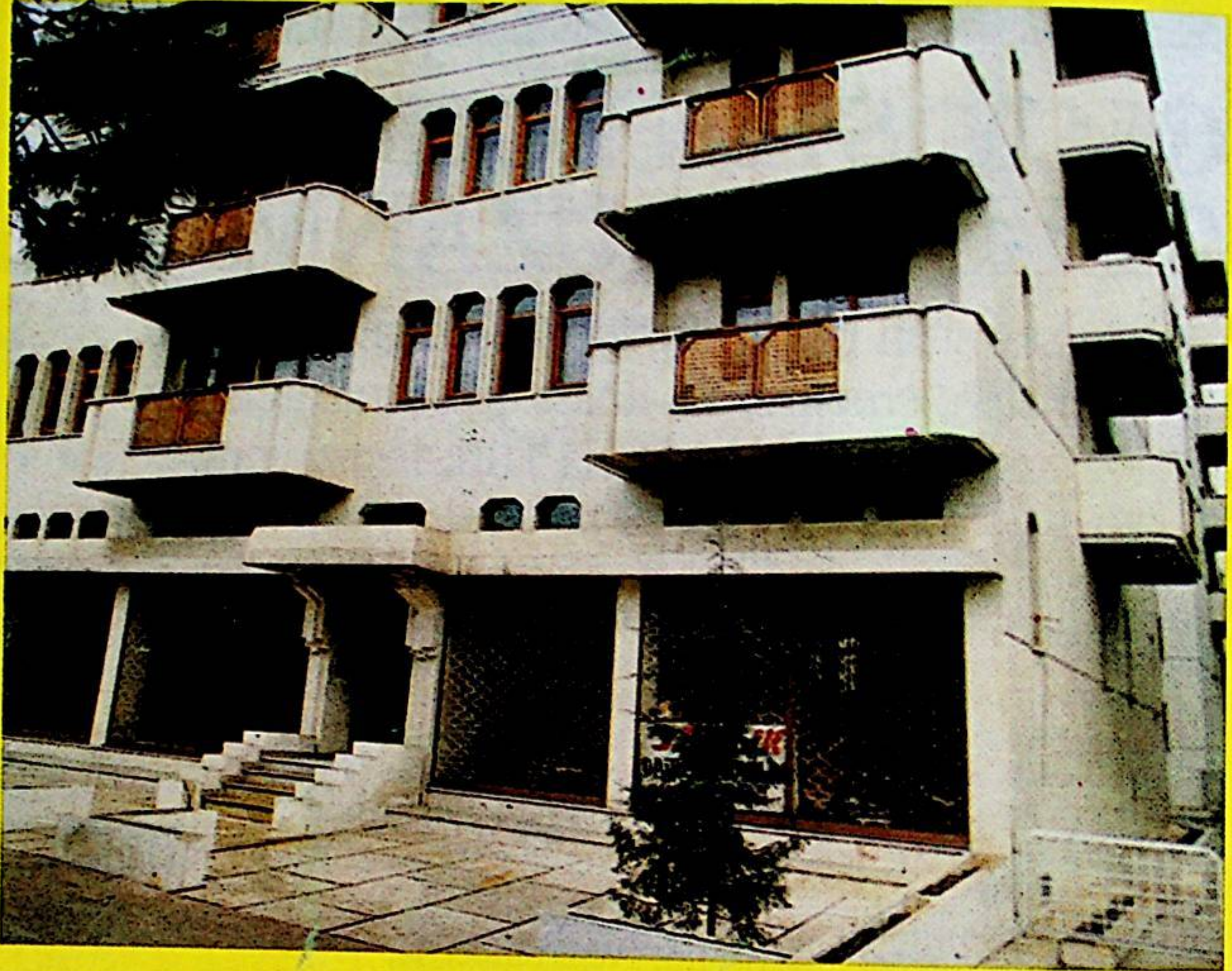

KASIR İNŞAAT

SANAYİ, TİCARET LTD. ŞTİ

M.Abit Aynural ve Ortakları

Sicil Tic: 230252 - 17718

© sultan erol

- HER TÜRLÜ GÜVEN VE GARANTİYİ VEREN KASIR İNŞAAT,
- MÜSTERİLERİNE ALIMDA ÇOK BÜYÜK KOLAYLIKLAR SAĞLAR,
- ANAHTAR TESLİM İNŞAATINIZI YAPAR,
- DAİRE KARŞILIĞINDA ARSANIZA UYGUN BİNA İNŞAA EDER, KENDİ YAPTIĞI DAİRELERİ UYGUN FİYATLARLA PEŞİN VE VADELİ SATAR
- KONUT İHTİYACINIZ VARSA, ŞİRKETİMİZ MERKEZİNE MUTLAKA UĞRAYIN, İSTEĞİNİZE EN UYGUN DAİRELERİN, EN UYGUN ŞARTLARLA, SİZİ BEKLEDİĞİNİ GÖRECEKSİNİZ

KASIR İNŞAAT SAN. TİCARET LTD. ŞT.

Kınalıtepe Sokak No: 23/B Merter-İSTANBUL Tel: 584 04 78 - 556 68 76
Tlx: 31165 YESE tr.